Dîwân

des

Abû-l-Hasan Jehuda ha-Levi.

Unter Mitwirkung namhafter Gelehrter bearbeitet
und mit einer ausführlichen Einleitung versehen

von

Dr. H. Brody.

Erster Band:
Nichtgottesdienstliche Poesie.
(Anmerkungen.)

BERLIN, 1899.

Druck von H. Itzkowski, Gips-Str. 9.

(יחזקאל ט״ז נ״ב), ר״ל צדקת; ראה ר׳ יונה בשרש פלל. ואולי הכונה במלת פלילים פשוטה, ור״ל: דבריו המה השופטים בצדק על כל דבר חכמת בינה; ראה רמב״ע תרשיש צד 23 חרוז רפ״ה—רפ״ו.

שורה 39—40: הוא נאה דורש ונאה מקים; דבריו מחכמים ומפעליו רבים (במספר ובערך). תחכמוני, ש״ב כ״ג ח׳, הוא בן חכמוני (בן חכם), דהי״א י״א י״א. — רב פעלים, ש״א כ״ג כ׳, דהי״א י״א כ״ב. הנה רמז בזה על שנים מראשי השלישים אשר לדוד.

שורה 41—48: במה אקדם (עדה״כ מיכה ו׳ ו׳) לאדוני אכף לאיש חסדי? הבשבחי אקדמנו? הן אם אוסיף על שבחיו כהנה וכהנה אמצאה כי לא שבחתיו אף על חצי החסדים אשר גמל עלי, וכמה פעמונים אעשה לו על שולי מעיליו סביב, להשמיע בחוץ קול תהלתו (ראה הערתי לשיר כ״ח צד 38 שורה 3—8), והנה רבו מעיליו מאד, כי הוא עטה מעיל חכמה, וכו׳, וגדילים עשה לו על ארבע כנפות כסותו (דברים כ״ב י״ב) את היקר ואת ההוד, את החסד ואת הענוה.— כשרון מעללים (שורה 46), ר״ל כשרון המעשה, קהלת ד׳ ד׳.

שורה 49—50: ראה הערתי לסי׳ כ״ט שורה 3—4 (צד 73).

שורה 51—53: ואם לא אוכל לסיים כולי׳ שבחי׳ דמרי לא אמנע בעבור זאת להגיד בפניו מקצת שבחו (עירובין י״ח:) ואהיה כעגני קיץ הקלים אשר לא יוכלו להגשים ואנחנו מסתפקים בהזילם טללים, או כרודף אהיה, אשר אם נלאה להשיג את ראש המחנה, יזנב הנחשלים (דברים כ״ה י״ח), כלומר אסתפק במועט.

שורה 55—58: אחר אשר הרבה בתהלת המהלל יאמר לו: כל הדברים אשר דברתי בך (ראה שה״ש ח׳ ח׳) אמת הם ואינם כדברי שיר שאמרו עליו מיטב השיר כזבו, וכל שמעי דברי יעידון יגידון כי הם כנים ואמתיים כדברי הנבואה, רק שהם שקולים במשקל. ע״ד מלת נבואה ושמושו אצל המשוררים אדבר במ״א.

שורה 59—60: יסיים דבריו בברכה ויאמר: אתה יסוד עולם (משלי י׳ כ״ה) שלה שלם, היה שָׁלֵו ושלום בנעם ד׳, אשר הפיל לך חבלים בנעימים (תהלים ט״ז ו׳).

לרגלים (שמות כ"ג י"ד י"ז). חבָלים, אפשר לפרשו גם מלשון לא יחבל (דברים כ"ד ו'), ור"ל מורשי לבבי ממושכנים הם במערב, אבל פרושי הראשון נ"ל עקר.

שורה 23—24: הוא כעץ הרעת, אבל על אוכלי עץ הרעת הושם ענש מות (בראשית ב' י"ז), והוא עץ חיים הוא למאספיו (ישעי' ס"ב ט', וע"ד הנקוד ראה מנחת שי במקומו), והוא גור אריה (רמז על בראשית מ"ט ט'). ואולם האריה יכסף לטרף, והוא ירעה רחלים ולא ירע ולא ישחית.

שורה 25—26: שפל רוח הוא בעיניו, אבל נשא הוא על שחקים, ורך־לבב הוא (הנחבא אל הכלים בחשבו את עצמו לגבר אין איל), אבל באמת גדול כחו, עד כי גם השחלים יראוהו.

שורה 27—28: גביר גבר, לשון נופל על לשון, והשתמש רי"ה במליצה הזאת גם בסי' י"ז צד 23 שורה 11, ולפנינו הוסיף על התגנים גם מלת וְגָבַה. — עדי ראה וכו', ר"ל גבה על צבא רום וממרום שבתו ראה את בני עיש, כוכבי השמים וכסיליהם, שפלים ונמוכים, למטה ממנו הרבה מאד. ע"ד העברה כמו זו ראה הערתי לסי' ז' שורה 51—54 (צד 17).

שורה 29—30: אתה המבקש מעלות ידידי בין החכמים, לא תטעה בחשבונך; שא עיניך וראה כי אמנם דגל יהודה (במדבר ב' ג') בין הדגלים. — הדגלים, קרי: דגלים.

שורה 31—32: העברה על העברה! יאמר: הנקל לו לר"י לשום בלב ימים שבילים, וכאשר נקל לו לעשות כדבר הזה, כן נקל לו לשום מסלות בלבב החכמות (וההרוז עדה"כ תהלים פ"ד ו', ע"ז כ', ישעי' מ"ג ט"ז).

שורה 33—38: לפני בא ר"י, היתה החכמה בתולה ואיש לא ידעה (בראשית כ"ד ט"ז), ר"ל לא בא איש עד ערכה ולא ידע את תכונתה, ואחר שכבש אותה הוא, באו אחרים אחריו ולא מצאו לה בתולים (דברים כ"ב י"ד), לא מצאוה עוד קרקע בתולה, כי הוא סקלה מאבן ויישר מסלותיה, ושמהו (הבאים אחריו) ללכת בעקבותיו, באשר ראו והכירו כי דבריו הצודקים. ויתכן שבאר כן אשר פללת לאחותך

בהוצאת לעווענטהאל): לא יתלהלה העין עד אשר תבער הלב, וכאשר יבער תעלה בו שלהבת ויעלה עשנה לראשו, ועל כן יתעוררו הדמעות לרדת, ורובם ומעוטם כפי יקידת הלב וכו' וכו'; ראה גם הערת לעווענ־טהאל בהעתקתו האשכנזית למוסרי הפילוסופים (צד 152 הערה 1). ור"ש הנגיד שר (זכרון לראשונים צד 11):

וְשָׁאֵל עַל מְקוֹם אֵשֶׁה נְדָדִים
הֲשִׁיבוֹתִיו בְּלִבִּי הִיא יְקָדָה
בְּהַשִּׂיאָהּ רְתִיחַת דַּם לְבָבִי
אֱלֵי רֹאשִׁי עֲלֵי עֵינִי יְרֵדָה

(ודע כי מלת יקדה בשורה ב' היא תקוני ובזל"ר: יקודה).

שורה 13—14: וסבת כאבך היא, כי מרכבת הנדוד, אשר אתה בה, לא תעמד ולא תנוח, כאלו היו המקומות אשר אתה נח שם, רק צללים עוברים, ועוד לא נחת ולא שקטת ויבא רגז, כי עליך לעזוב מקום תחנותך לנוד ולנוע. — בך, ר"ל עמך; ראה מש"כ רשד"ל, דיואן, סי' ד' הערה א' (דף ב' ע"א), והרכבי ח"א הערות צד 177.— מחנותיך, כמו בנסעם מן המחנה (במדבר י' ל"ד), שהכונה בו מקום המחנה.

שורה 15—18: רי"ה שם פניו לנסיע ירושלימה, אולם טרם נסעו לארץ רחוקה שב עוד מערבה לבוא לעיר גרנאטה (Granada), לראות את ר"י בן גיאת, והנה הוא מדבר אל נפשו ויאמר: הלא אהלך, אשר אליו נכסף נכספת, נטוי הוא במזרח ומנעמיו כנחלים סובבים אותך (ואולי רמז על הכתובים במדבר כ"ד ה' ו'), ומה לך לדרך מערב (עדה"כ ירמי' ב' י"ח), אשר זֵרך (השליך אותך) אתמול כזרות אלילים (עדה"כ ישעי' ל' כ"ג).

שורה 19—22: עניתיו, ר"ל עניתי את השואל הדובר בי בשורה 15—16 (והוא המשורר בעצמו): איך תאמר, כי לבי במזרח ושם אהלי נטוי, והנה מורשיו (מורשי הלב, איוב י"ז י"א) חבולים, נאחזים וקשורים בחבלי אהבה, במערב, מקום משכן ר"י בן גיאת, אשר לשחר את פניו (עדה"כ משלי ז' ט"ו) אני עולה שמה כעולה

עליהם, כי השתמש במליצתנו גם עמנואל במחברותיו (מחברת נ׳ צד 22; מי״ט צד 152; מ״כ צד 154: היא ממך תברח ולך חזרת); ור׳ אלעזר ב״י הבבלי שר באחד משיריו היפים (סי׳ ר״ג חרוז 6) וְאֶסְתַּר בך ממך ואשקט | בעת אִירָאֲךָ יושב כרובים.

שורה 9—12: מי יוכל להכזיב (איוב כ״ד כ״ה) את השבחים אשר מצאתי בך והגדתים עליך, והן על כל דברי יעידון פעליך. ראה לעיל צד 72 באורי לשיר כ״ח שורה 3—8. ועליך (שורה 10), רווין מגיה וקורא: ומליך, ואין הכרח להגהתו.

מ.

כי״א ח״א צד 138; כי״ב ח״א. — משקלו כמשקל סי׳ ג׳. — בשורה 1—18 המשורר מדבר אל לבו, כאלו דבר אליו איש אחר, ואח״כ הוא משיב לעצמו ותשובתו היא תהלתו המיוחדת לידידו.

שורה 1—4: דמעותיך בקעו העינים והוציאו מהן נחלים (ערה״כ תהלים ע״ד ט״ו), ואולם למי נבקעו הנחלים ועל מי זה תבכינה עיניך בתחלה? אם לידידיך המימינים או המשמאילים (דה״א י״ב ב׳, והנקוד עפ״י ישעי׳ ל׳ כ״א)? ועד אנה יוכל לבבך להכיל חלי ומכאוב, אשר גם ההרים לא יכילום; ראה סי׳ ל״ז צד 47 שורה 39—40.

שורה 5—8: ברבות הידידים, ירביון גם הנדודים וכאב הפרידה יגדל, ולב האוהב ינזר לגזרים ויחלק לחלקים ויקצץ לפתילים (שמות ל״ט ג׳), למען יגיע חלק ממנו לכל אחד ואחד מהידידים הרבים (וע״ד שאמר בסי׳ ל״ב שורה 9—10: לאברהם ועבדיה ויונה | אשליש את לבבי לחלקים). — וגזרי (שורה 6) נ״א על הגליון: סגורי.

שורה 9—12: ואיך תוכל להיות נח ושקט, והנה אש ומים בתוכך (אש הצלעות — הכאב — ומימי דמעות), ואיך תעלים את נגע לבבך, והנה עיניך הולכות רכיל ומגלות סודך (ראה הערתי לסי׳ נ״א צד 68 שורה 1—4), ותעיד בם (ר״ל על אמתת דבריהן) האנחה המתפרצת מתוך לבך ועשן האש אשר תעלה בם, היא עשן האש אשר על גב הכסלים; ראה מוסרי הפילוסופים (שער ב׳ פי״ז, צד 43

בהם: אחר אשר אמר, כי בנה לידידו בית נאמן בקירות לבבו, יוסיף להעיר את אזנו ויאמר לו: ואתה דע לך, כי לבי זה לא שכנו בו אוילים, ובני נכר, אנשים אשר לא כלבי, הדפתי אותם ממנו, ואם כעת בכל אדם חפצו ומגמתו (וכמ״ש למעלה בשורה 29—30, שמשתעשע כעת „בשנהבים בתכיים וקפים״, ר״ל באנשים שאינם מהוגנים), הוא מפני שידידי, מתי סודי, עזבוני וילכו למו והם עטפים בראש כל חוצות (עדה״כ איכה ב׳ י״ט), ואמנם הכונה במלת עטופים כמו ורוח מלפני יעטף (ישעי׳ נ״ז ט״ז). ויהיה ענין החרוזים האלה ע״ד ששר רמב״ע (בספר היובל לרמש״ש סי׳ ג׳ חרוז 5—6) ומי צל ההדס נעדר לפניו | יהי יושב בצלי הערבים || ואריה לא יהי מצא נמרים | לבל יאבד יהי טרף כלבים. — והנה דברי באורי אלה נאמרים ע״ד ההשערה, ואדע כי הנחתי בזה גם לאחרים מקום להתנדר בו. וע כתב: אולי כך פרוש החרוז שורה 89 — 90: בַּכֹּל = בכללו (קהלת ה׳ ח׳) = אתה לבדך תשכן בו עתה ואין לזרים אתך, כי גם ידידי הנותרים רחקו ממנו כי נפוצים המה אל כל רוח. — בלבי (שורה 85), נראה שצ״ל: בלבו. — שכנו (שורה 87), בכי״א: ישכנו. — בעדו (שורה 100), ר״ל בעד עצמו ועדה״כ מ״ב כ״ב י״ג.

לט.

כי״א ח״א סי׳ צ״ה; כי״ב ח״א סי׳ ק״ח. — נדפס (עם העתקה ללשון אשכנז מאת הר״ד רוזין), עפ״י העתקה ששלחתי לך, במה״ע Zeitschrift d. d. m. Ges. שנת 1894 צד 425 והלאה. — משקלו הוא כמשקל סי׳ כ״ד. כונת השיר פשוטה, והנני נותן בזה רק הערות אחדות.

שורה 1: נדיבתך, תהלים נ״א י״ד; ישעי׳ ל״ב ח׳.

שורה 5—6: ראה שיר כ״ח צד 38 שורה 7—8 ובמה שהעירותי שם (למעלה צד 72).

שורה 7—8: נדבתך, מדת הנדיבות אשר בך, היא ידועה, והיא ממך ואליך. ע״ד המליצה הזאת, אשר השתמשו בה ערביים ועברים, ראה דברי ק במה״ע הנזכר, ואין אני בא להכפיל הדברים, אבל אוסיף

שורה 73—76: ושירי המדבר בו הוא יפה כ״כ, עד כי נכלם הסהר לנגדו אם יגלה ויסיר את צעיפיו מפניו ויראה בהודו והדרו, ובעת קרן אור פניו (שמות ל״ד ל״ה) ויראה זהרו, אז יצנפו המאורים צניפים ממאורו, כי באורו אור להם ומשמשו יאצל עליהם זיו וזהר. — גלה (שורה 74) כ״ה בכי״ב, ובכי״א חסרה המלה הזאת ויד מאוחרת הוסיפה במקומה מלת יתכם והנוסח הזה, אף שיש לפרשו, איננו עקרי.

שורה 77—84: ואם בכל זאת מצאת שמץ פסול בשירי, הסבה לזה היא, יען כתבתיהו בחפזון ויצאו בני דעו (הדברים הנאמרים בו) רחופים (עדה״כ דברים ט״ז ג׳, אסתר ג׳ ט״ו), ולא השגחתי על כל הגה שיצא מפי עטי, ולכן מצאת בם דברים נראו כאלו כונתי בהם לריב אתך, אבל האמת כי ירו חץ לפי תמם (עדה״כ מ״א כ״ב ל״ד), ובלי משים פגעו בכבודך, והם חפים וזכים; ואם מצאת בהם דבר ערמה ומרמה לפי מחשבתך, דע לך כי לא ערמים ויחפים הם (מאהבה וידידות), אבל הם כתובים באצבע הידידות (עדה״כ שמות ל״א י״ח) ומאהבתך, משה ידידי, הם רצופים (שה״ש ג׳ י׳). — כתבהו (שורה 77), בכי״א: כתבוהו. — עֲרֻמִּים (שורה 81) קרי: עֲרוּמִּים.

שורה 85—102: החרוזים האלה קשי ההבנה הם ואין אני יכול לרדת עד סוף דעת המשורר בהם. ואם לא רמז באמרי פיו על דברים שבינו לבין ידידו, אפשר שהמשורר רמז בהם על נסיעתו לא״י וכבר נסע ממצרים בכתבו את שירו זה, ויהי׳ שעור החרוזים: אני, אשר בנה בניתי בית זבול לך מכון לאהבתך בלבי, בית והלונים שקפים (מ״א ו׳ ד׳), אני אשר נטשתי משכני צען (עדה״כ תהלים ע״ח ס׳) ואצען ואסע (ישעי׳ ל״ג כ׳) לאהל בל יצען, ירושלים העיר הקדשה, מקום המשכן והנבואה (שורה 85—86, 95—96), אמר נא לי אני, אשר עיני עצומים (ישעי׳ ל״ג ט״ו), למרות השמש שֶׁשְּׁזָפַתְנִי (שה״ש א׳ ו׳)

אמר נא לי: היצלח (ירמי׳ כ״ב ל׳) איש אשר ה׳ אלהיו עמו (במדבר כ״ג כ״א), והוא ידרוש בכשפים, ויעשה כמעשה לבן, אשר משש אהלים למצוא את התרפים, אשר גנבה רחל מאתו (בראשית ל״א י״ט, ל״ד), והכונה, כי האיש אשר ה׳ בעזרו להביאו אל ארץ חמדה נחלת צבי, אל לו להשאר בחוץ לארץ, אשר כל הדר בה כאלו עבד ע״ז (כתובות ק״י ע״ב), ושורה 87—90 הם מאמרים נסגרים, הפסיק בהם את הענין, והכונה

לשונו קלשונו. — החרוז שורה 53—54 מובא במה"ע „המזרח" לשנת 1851 עמוד 385, ושם ואולם ת' ואמנם; גרופים (ישעיה מ"ג כ"ח), ת' גרופים. — וזדים, בכ"א: חדים. — גרופים, שפטים ה' כ"א.

שורה 55—56: עיני הזמן, ר"ל בני הדור, קצרי הראות המה, בעוד אשר עיני למרחוק צופות ורואות את הנולד.

שורה 57—58: ועתה ראה נא את שירי, טְעַם (כצ"ל) את טעמו

אשר כבר טעמוהו גם אחרים וימצאוהו מתוק לחיך כדבש ונפת צופים. מלת בטעמו מספקת אצלי ויש לקרא: גם: כטעמו, וכן הגיה ש"י מדעתו וכתב בכונת החרוז: טעמו הא' היא הרגשת הטעם והב' היא כמו ענינו ושעור הדברים: טעום השיר אשר טעמו (הרגשת הטעם) כטעמו (ענינו) שהוא נמצא מתוק מדבש וצופים, שהמליצות היפות והטובות הם מתוקים יותר מדבש ונפת צופים.

שורה 61—62: התערבו בו (במכתב) המר השחור (הדיו) והכפר הלבן (הניר) כהתערב מאור השחרים עם חשכת הנשפים.

שורה 63—66: דמה את השיר לפרדס נחמד ובו כל עץ פרי עושה פרי, ויאמר, אשר יונקותיו (הושע י"ד ז') ינקו מי תבונה ועל כן עציהם (העצים אשר יצמיחו היונקות, וכנה אותן בעצי עדן ליפין) ענפים (יחזקאל י"ט י'), ופרים, פרי קדש הלולים, ארוים (שה"ש ה' א') במחשבי ועליהם טרופים בפי (עדה"כ בראשית ח' י"א). ע"ד מנהגם לכנות את המכתב גן ופרדס, שהוא ממנהגי הערביים, לא אוכל להאריך בעת.

שורה 67—72: בתי השיר מלאים כל טוב וחכמה (דברים ו' י"א), ואף כי דבקו בהם רשפי אש, הנה אלה אינם בוערים ואינם שורפים, רק שהם מתנוצצים על יד מאחז (ר"ל על יד האיש האוחז אותם) כאלו היו רצפים ביד שרף מעופף (ראה ישעי' ו' ו'), ואם פני להבים פניהם (ישעי' י"ג ח'), הנה חטופים הם על בתי לבבי (ר"ל לבבי חטף אותם ויתן להם מקום בבתיו פנימה). מלת חטופים פרשתי אותה בדוחק, וכן גורס: עטופים, ואולי ירצה באמרו „הם": הלהבים, והכונה הלהבים חטופים המה על בתי לבו.

שורה 45—46: הוא מלך גדול, כמהו כפרעה (בראשית מ״ד י״ח), ואני לא אקל בכבודו ולא אמרד בו ולא אחטא לו, כאשר עשו עבדי פרעה, שר המשקים ושר האפים (שם מ׳ א׳).

שורה 47—48: ואם הוא גדול כ״כ, עד כי גם שרי האלפים ישתחוו לפניו, איך אעֻז אני הקטן והדל, אשר הנני רק כאחד משרי העשרות לעמת שרי האלפים (שמות י״ח כ״א), לבקש שררה לעצמי במקומו.

שורה 49—50: ואיך אשים שקר בנפשי להתחרות אתו? הן לא יוכל רגלי להתחרות את הברקים אשר ירוצו ולא ייגעו, ואיך יתחרה (הרגלי) אתו, אשר גם הברקים כעיפים נגד מהירותו. והדמיון בעקרו לקוח מירמי׳ י״ב ה׳, ונמצא אצל המשוררים באופנים שונים, ורי״ה אמר (סי׳ פ״ז צד 126 שורה 61): ולו עט יעבר ברק ברוצו. — ברקי, ר״ל ברקאי; וש״י מנקד ברקי, ואם כן המשורר מתחיל בשורה זאת במהלל עצמו. — רגבי הברקים, יש לפרשו ע״ד ההעברה, ור״ל הברקים הדבוקים זה בזה ובאים תכופים איש אחר רעהו, וכמ״ש ר״ש הנגיד (זכרון לראשונים ח״א צד 29): ומימי שחרות דודי דבקים | ברודיך כמו דבק רגבים (עדה״כ איוב ל״ח ל״ח). ואמר עוד (שם צד 94): נמונותי ברגבי הרשעה. וש״י מגיה וְרִכְבֵי, „והם מרכבות הברק אשר הם לערך ברקיו כעיפים״.

שורה 51—54: ואף כי קטן אני בערכי לעמת האדם הגדול בענקים, הוא לסבת יתרון הכשר חכמה אשר חלק לו ד׳, ולא מסבת חסרוני, כי גם אני הנה נתן לי ה׳ לשון למודים ללמד לפתאים ערמה ולעות את יעף דבר (עדה״כ ישעי׳ נ׳ ד׳ ובכי״א אל עיפים) ולשוני הוא גם קלשוני (ש״א י״ג כ״א) במלחמתי נגד זמני ואנשיו, והזדים משאון אפי גרופים. לשוני קלשוני, מליצה שהשתמש בה כבר רשב״ג (ש״ש סי׳ א׳ צד 2 שורה 14, וראה שם הערת דוקס): עתה ארקם כמו טיט, כי קלשוני לשוני; וחריזי אמר (שער ג׳ דף ו׳ ע״א): אשר שפתו חניתו ולשונו קלשונו, ועוד שם (שער י״ח דף ל״ו ע״ב): ובקרב בין שבחי הם שלחי | ושמתי את לשוני קלשוני. ובדברי חפץ (צד 5) יאמר: כי שפתי חניתי... ומלי כלי, ולשוני קלשוני. ור׳ אלעזר ב״י הבבלי אמר (סי׳ רי״ג חרוז 23): והקסת תקונן לו ותאמר | אהה לגביר

שורה 29—30: ואני עמום התלאות עוד זאת היתה לי מיד הזמן, כי מנע ממני אח ורע, ובכן אשתעשע בלעדם, כשנהבים וכו' (מ"א י' כ"ב), ר"ל כמו היתי יער, אשר איש לבצעו מקצהו ואל רעהו לא ישים לבו. — ק וש"י מגיהים וקוראים: בשנהבים בתכיים וקפים, ור"ל שהם מנחמיו בשבתו בודד, ואחר העיון הנני מודה להגהתם; ראה הערתי לשורה 85—102. — כתכיים, כי"א: ותכיים.

שורה 31—32: ראה איוב ז' ו'. — כלים, בכי"א: בלים.

שורה 33—34: ואני בראותי כל אלה זאת אשים אל לבי, כי בערו רודפי המבקשים צרך והכרח לרדף אותי, ועוד מעט והרודפים יהיו רדופים. כן נראה בעיני לפרש את החרוז קשה ההבנה הזה. וש"י קורא: רדפי צדק ומחבר את החרוז לחרוז שלאחריו, ושניהם מיוסדים לדעתו על הפסוקים דברים ט"ו י"ט, כ'; אבל קשה עלי להניה נגד ב' כ"י, אשר כתוב בהם צורך מלא וי"ו, בפרט במקום הזה, אשר ישארו לנו זרות גם אחר ההגה.

שורה 35—40: אני האיש אשר אשא פני כל איש וכל הנברא בצלם חביב הוא בעיני, אבל לא אשא פנים לשרים חנפים, האמרים לעור עיני חכמים במתנת ידם, והנני איש שבע רצון ומלא בין (עדה"כ דברים ל"ג כ"ג), אשר לא יחמד כסף וזהב ולא ישא פנים לבעליהם, [אבל אחמד את] הגבר אשר הנביר וכו'. — לשורה 40 ראה ישעי' נ"ב י'.

שורה 41—42: והוא שולח יד מלא ליד (יד ליד עדה"כ משלי י"א כ"א, ט"ז ה'), כלומר יתן ויחזור ויתן ויריק ברכה עד בלי די, ולא יאמר די עד ראותו, כי דיי אסופים. כי יש לי די צרכי ויותר. כן אפרש את החרוז לפי הנוסח שבכי"א, ובכי"ב: ודיו להיות דיו אסופים, וא"כ הכונה: בתתו לאחרים יתן ויחזור ויתן עד בלי די, ואולם לעצמו די לו אם יש לו דַיּוֹ, ר"ל די צרכו, ולא ירדף אחר המותרות, והוא ע"ד אמרם ז"ל הנינא בני די לו בקב חרובין וכו' (הולין פ"ו ע"א). וב כתב אולי פי' אסופים כמו אסופים אל ביתו לעשות עמהם טובה, כלומר אין לו די כי אם בהיות די אסופים בביתו.

שורה 43—44: בראשית ל' מ"ב, ור"ל: ידו בכל משלה. ואולי קשורים ועטופים כפשוטם. ור"ל הכל נקשרים בו ונמשכים אחריו לחסות בצלו.

שורה 5—6 : אל עליך להתיאש, לבבי, חזק ואמץ לבל תשתע (ישעי׳ מ״א י׳), אל תבהל ואל תפחד כי הנה שעריך זקופים ואתה לבטח תשב.

שורה 7—8 : ונוסף על מבטחך החמרי יש לך משען ומבטח מוסרי כי מעילי התם סרוחים עליך ועל ראשך עדופים צניפי ההוד, ואלה השנים יהיו סתר לך מצר. סרוחים, עדופים, שמות כ״ו י״ב.

שורה 9—12: ועתה מה לך כי תצעק היום, וכבר ענך ד׳ (ע״ד טרם יקראו ואני אענה, ישעי׳ ס״ה כ״ד). ועת מחלתך וימי צערך החלו להיות חולפים ועברים, ועוד מעט ושנאיך יהיו שנואי ד׳ ואויביך הקמים עליך נגפים לפניך (דברים כ״ח ז׳). ואם תרצה קרי: יום עְנָךְ׳ והכונה: למה זה תצעק ביום אשר בא ד׳ לנסותך ויענה אותך, הן עתות מחלתך חולפים ועברים ועוד מעט ויתמו שנאיך מן הארץ. ולזה מסכים גם ב.

שורה 13—14: היתכן שתחמוד לשכן חרי עפר וכפים (איוב ל׳ ו׳) עתה, אחרי אשר ראה ד׳ בעניך וירצך וירחיב את גבולך, ואם היתה לך תבל כבתי כלאים הנה כבר יצאת למרחב. ורמב״ע אמר (בס׳ היובל לרמש״ש צד 43 סי׳ ה׳ חרוז 10): בית האסור אין אחריו רחב | חלדי והעולם כמו כבל (ראה באורי שם הערה 10).

שורה 15—20: ואל ירע בעיניך על אשר נקל כבודך בעיני אנשי הזמן, כי רק נקלים הקלוך, אשר לא דעת ולא תבונה בקרבם, וכעתודים הם ואל צנה ואלפים (תהלים ח׳ ח׳, מ״ט כ״א) נמשלו, והדבר הזה היא מחלת זמננו, כי בכלל אין איש שם על לב ואנשי צדק נאספים באין מבין (ערה״כ ישעי׳ נ״ז א׳), ועל אדות הדבר הזה תגדל צעקת יודעי תבונה וכו׳. — לבבו (שורה 17), אולי צ״ל ללבו.

שורה 21—28: ע״ד המשך החרוזים ראה הערתי למעלה (צד 85), והכונה פשוטה וכל באור הוא ללא צרך. — שורה 22, ע״ד כי חרבך הנפת עליה, שמות כ׳ כ״ה. — והפילו וכו׳ (שורה 23), איוב כ״ט כ״ד; משלי ט״ו ל׳. — שורה 24, ראה סי׳ ע׳ צד 101 שורה 56. — שורה 28: הם, היגונים, סגיפים (נחמי׳ ז׳ ג׳) דלתי ששוני; ובכ״י: דלתי ששוניהם סגיפים.

הוא נגד המהֻלל, גדלה מעלתו כשהוא לעצמו וביחס לבני דורו בפרט בנוגע למלאכת השיר, והיה לאות שירו (וכנראה לא על שירו הנוכחי כון המשורר, אבל על שיר אחר, שלחו לידידו לפני השיר הזה, וידידו מצא בו דברי ריבות ויוכיח את המשורר על אדות הדבר הזה. ראה שורה 77 והלאה), אשר ירבה המשורר להללו (שורה 51—84). בסוף השיר באו עוד דברים אחרים, אשר כונתם מסֻפקת אצלי, ואדבר עליהם במקומם. ואולם כנראה עוד רמז המשורר על דברים שהיו בינו לבין ידידו ועל מעשים שנקרו ויאתיו, ואין אתנו יורע עד מה מהם, ואפשר שנטעה עי״ז בהכנת השיר ובבאורו. ואולם לא יפלא בעינינו על היות המשורר מפזר תהלה לעצמו ומפאר את שירו הוא, כי הוא מדרך הערביים שלמדוהו גם העבריים, ואלה כאלה יש להם מין שירים מיוחדים לתהלת המשורר לעצמו, כמו השיר סי׳ ק״י צד 164, והדברים עתיקים. — ויש לי עוד דרך אחרת בכונת השיר הזה, והיא כי המשורר מזרז את ידידו לבלתי יאמר נואש, אם בני יום ירדפוהו ושנאי חנם שנאו נפשו, ויבטח בד׳ אשר לא יתנהו בכף אויביו (שורה 1—20), והוא מוסיף לאמר, כי גם הוא (המשורר) יש לו סבה להתרעם על הזמן, ובכל זאת תקותו חזקה כי עוד מעט ורודפיו יהיו רדופים (שורה 21—34), ועל כן לבו חזק מצור, לא יכוף ראשו לפני איש ולא ישא פני גדול, רק בידידו חשקה נפשו (שורה 35—50) אשר לו הוא שולח את שירו זה וכו׳ כנ״ל. ואמנם לפי זה הקשה מליצת „לבל תשתע לבבי״ שבשורה 5, ואולי יש להגיה לבל „ישתע לבבך״, או הכונה: חזק ואמץ, כי אם יֵרך לבבך ירך גם לבבי וישתע לצרתך. והנה העירותי על כל הנ״ל, ולא עלי המלאכה לגמור ואם כי אינני בן חורין להבטל ממנה.

שורה 1—2 : התירא את הנחשים השרפים (במדבר כ״א ו׳) אשר ינשכוך, בעוד אשר שרפים עומדים ממעל לך (עדה״כ ישעי׳ ו׳ ב׳) לשמרך בכל דרכיך. והכונה במ״ש הנחשים השרפים, פגעי תבל, או כונתו על האנשים הנשכים בשְׁניהם כאשר ישך הנחש בלי לחש, והם השנאים אשר הוא מזכיר אותם בשורה 11.

שורה 3—4 : או התאמר לכף את ראשך כאגמון (ישעי׳ נ״ח ה׳) ולהכנע מפני איש, והנה עמך ד׳ זקף כפופים (תהלים קמ״ו ח׳), והוא ירים את ראשך.

שורה 51—52: וכאשר אהבַתו נפשי בידעי כי בריתו נאמנת אתי, הנה צרף גם הוא, משה ידידי, את לבבי וימצאהו נאמן לפניו. מליצת „והבדיל את זהבו מבדילו" נראה שלקה אותה חריזי (תחכמוני שער כ"ב) מריה"ה, כאשר העירותי במה"ע Isr. Monatsschrift לשנת 1895 גליון 10.

שורה 53—54: ואם יקצף עלי כעת ויבגוד בי בפיהו ובשפתיו, לא אדאג לזאת כי ידעתי, אשר בלבו יענה: לא! — בבגדו בי, כ"ה בכ"י, ושד"ל באו"נ ובדיואן לגייגר (וכן הרכבי) קורא: בבגדו כי, ונוסח הכ"י עקר.

שורה 55—56: ואחרי הודעתיהו את כל אלה, לא אירא ובלב שקט ובוטח אשים דיני בידו, ושד"ל כתב שאמר כן ריה"ה נגד מה שכתב לו רמב"ע בשירו (או"נ ח"ב צד 169): הֱיֵה אתה פליל דיננו.

שורה 59—60: „מי שיאמר כי אהבתי אותו נחלשה במשך הזמן יוכל לומר כמו כן, כי התולעת הקטנה הנקראת עש אכלה את הכוכב הנקרא עיש או עש" (שד"ל).

ל"ח.

כי"א ח"א סי' קפ"א; כי"ב ח"א סי' שנ"ה. — משקלו כמשקל השיר שלפניו. — המשך השיר הוא לרעתי: המשורר ידבר אל לבו דברי תנחומים ומעורר אותו לבלתי ישתע ולבלתי יאמר נואש בבא עליו תלאות וברדף אותו אויביו, כי גבוה מעל גבוה ישמרנו מכל רע (שורה 1—20, ובדפוס בטעות 25, ואני אספור בהערותי מספר להחרוזים כאשר הם באמת ואל המספרים המוטעים שבדפוס לא אשים לב). אולם עוד המשורר מזרז את לבו והנה יתקפהו היאוש ויקונן על רוע זמנו (שורה 21—32) ומסיים את קינתו בתקותו, כי עוד מעט מזער ויהיה קץ לצרותיו ורודפיו יהיו רדופים (שורה 33—34). אח"כ הוא מוסיף לדבר על מעלת רוחו ומבקש לו מעבר לתהלת משה בן הראש (שורה 35—50) ואחרי דברו בו נכבדות הוא אומר, כי גם הוא, המשורר, אף כי קטן

כי הפרוש הזה רחוק הוא. וב מסכים לפרושי. אבל טעם שורה 38 לדעתו: הזמן הַרע לעשות עמו ואף אם נמלו (ר"ל את הזמן) חסד לא נמלו, ר"ל לא השיב לו חסד תחת חסד. — פתילו (שורה 36), בכי"א: פעלו, ובכי"ב: פ..לו, ושד"ל תקן מדעתו ויפה כון.

שורה 39—40: הנה נדד ידידי ממני, ונוסף על כאב הפרידה עוד יכאב לבבי על אשר הוא יקצף עלי. ושנים אלה, נדוד וקצף, גם ההרים לא יכילו אותם (ירמי' י' י'), ואיך יכיל אותם לבבי? כן הוא הפרוש האמתי, וכן באר הרכבי (הערות צד 193). ושד"ל מנקד: הקצף עַם נדד, ר"ל אנשי נדד, והשתדל להצדיק את נקודו זה, ראה דבריו במקומם. — ומ"ש הר לא יכילו, כבר מצאנו דוגמתו בסי' מ' צד 35 שורה 4.

שורה 41—50: וכאשר אזכיר אני האיש, אשר הכרתי כתב ידו ואזכיר שמו באהבה, את אשר הוכיח אותי ידידי בתוכחתו ואת אשר מהל יין האהבה במי ריבות (עדה"כ ישעי' א' כ"ב, במדבר כ' י"ג; והעיר רשד"ל שכון בזה על מה שאמר רמב"ע לרי"ה, או"נ ח"א צד 169, הנה לך אחי אמרים נמסכו | בם רוש פתנינו וטוב יינגו), ואבכה ואשא משלי (במדבר כ"ג ז') ואמר: לאט אל נא וכו'. — ויזכור מהללו (שורה 46), ר"ל יזכור את המהלל אשר הללתיו עד כה, ואת אשר אני מודה ומתודה בכל עת למשה ידידי (ולא כקרח ועדתי, לפי המספר במדבר פרשה ט"ז; והנה קרח היה לוי והתנגד למשה רבנו וימרד בו, ואני הנני לוי ג"כ אבל אני מודה למשה ידידי), וחלילה לי לכחש מפעלותיו ואת החסד אשר גמל עלי מימי קדם; והוא ע"ד שאמר רי"ה בסי' שלפ"ז צד 44 שורה 3—4; ראה שם באורי. ועל דעת שד"ל הכונה במ"ש ויזכור מהללו, „כבודו ומעלותיו, שאם ידין את ידידו לכף חובה, הרי זו פחיתות מצדו, וכאלו הוא שוכח כבודו, כי לא לכבוד יהי' לו המעשה הזה, ובלתי מסכים עם מעלתו ודרכיו המשבחים". גם בכונת שורה 49—50 שונה דעת שד"ל מדעתי, וכתב בבאור הדברים: „חלילה לרמב"ע שיכחש עתה מה שעשה לפנים והחסד אשר גמל מקדם את רי"ה, שאם יקצף עליו יהי' קצפו כמכחש אהבתו הקדומה, וכאלו הקצף מעיד על האהבה הקודמת שהיתה בטעות ושאין רי"ה ראוי להיות ידידו".

הֶצב מלבבי ונאצל מרוחי (במדבר י״ז, כ״ה), ואשמח בו יום אחד, וּביום השני בא הזמן ויגזל איתו ממני. ובמה״ע Isr. Monatsschrift לשנת 1895 גליון 10 הוכחתי, כי לקח ר״י חריזי את המליצה הזאת מרי״ה; ראה גם דוקס, ש״ש צד 45 הערה י״א. ואולם מליצת רשב״ג היא עדה״כ איוב ל״ה ה׳. והנה האחד ואין שני וכו׳ הוא המשורר ורֵעו הוא רמב״ע, כאשר העיר שד״ל, וזה פשוט.

שורה 31—34: ועתה כי נפרד מעלי רעי זה ולבי חלל בקרבי על נדדו, למי זה אגיד את נגעי ואת צערי זה ובחיק מי אשפך שיחי? הן הזמן חרש ולא ישמע לקול בכיתי, ואם אתאונן באזניו, הלא היה יהיה הדבר, כאלו הפלתי תחנה לפני הורגי, אשר אכזרי הוא ולא ירחם, וכאלו בקשתי מאת הרצח שיכמרו רחמיו על חלל חרבו ויבכה עליו. — נגע, ר״ל כאב וחלי.

שורה 35—38: מוסיף לבאר את דברו בקראו את הזמן הורג ורוצח, אשר לא ידעו רחם. ויאמר: הן הזמן הוא אשר בגד בי, וכחש בחותמו ובפתילו (הפך הנאמר ביהודה בראשית ל״ח כ״ה, כ״ו) ועל בריותיו לא ירחם (וע״ד שאמר רשב״ג בש״ש צד 62 ס׳ ס״א על תבל: „אשר תאכל ילדיה") ויקשיח לבו על בניו, אשר אני אחד מהם, וכ״כ בגד בי, עד כי גם מחלב ילדות ושחרות גמלני, ולו חפץ לגמול אותי חסד של אמת לא גמלני ולא גדלני והייתי כנפל טמון וכעוללים לא ראו אור (וע״ד שאמר בסי׳ י״ח צד 25 שורה 5—6: נעור ורק מתענוג נוער עדי | מתים אשר מתו כבר שבח). — גמל הראשון הוא כמו ויגדל הילד ויגמל, בראשית כ״א ח׳, גמולי מחלב, ישעי׳ כ״ח ט׳; השני הוא כמו יגמלני ד׳, ש״ב כ״ב כ״א; תהלים י״ח כ״א; והג׳ הוא מלשון ויגמול שקדים, במדבר י״ז כ״ג (ראה רמב״ע תרשיש צד 38). והמשורר מדבר על עצמו בלשון נסתר כמו בחרוזים שלפ״ז. — ושונה מזה פרוש שד״ל, אשר לדעתו חרוז גמלו וכו׳ מוסב על רמב״ע, וכתב בבאור הדברים: „גמלו הראשון לשון גמולי מחלב, והשני ענינו התחלת הטובה או הרעה, והשלישי ענינו השבת הטובה או הרעה (עיי׳ רד״ק בשרשים), יאמר: הזמן לקח מרמב״ע כל הצלחתו אשר היתה לו בימי נעוריו, תחת אשר הוא איש צדיק תמים שאם הי׳ הזמן עושה עמו כל חסד שבעולם עדיין לא היה יוצא ידי חובת תשלום גמולו". ואולם השם עין על המשך החרוזים וקשורם זע״ז יראה ויוכח לדעת,

שורה 13—14: קח גם את הסהר, אשר הוא שהרן השחק, וכס את הכימה, אשר היא ענילו (שהרן, ישעי' ג' י"ח; עניל, במדבר ל"א נ'), ולא ישאר לו מאומה מכל מחמדיו ותכשיטיו.

שורה 15—16: לדעת שד"ל הכונה על המזל Lyra, שהוא אחד מן המזלות הצפוניים. אבל יותר נראה בעיני פרוש תלמידו אוסימו, שאין הכונה על המזל הנקרא כנור, אלא הכל על המוזיק שהיו קצת הפילוסופים מיחסים לגלגלי השמים (ראה הערתי במה"ע Monatsschrift שנת מ' צד 164 הערה 1). והמשורר אומר אל לבו: קח את כנורו ואת חלילו ותן אותם לתנים ולבנות יענה העושים מספד ואבל (מיכה א' ה'). ותהפך גם מנגינת השמים וגלגליהם לקול בוכים. — וכנורו, כ"ה בכי"ב, ובכי"א: וכנורי, ותקנו רשד"ל מדעתו.

שורה 17—18: ואם עשית את כל אלה — כה יאמר המשורר אל נפשו — לא הגדלת עוד לעשות, כי דבר קטן הוא לעשות כזה וכזה לפרוד דוד וכו'. — כגילו, דניאל א' י'.

שורה 19—20: „כליל נאמר כאן בהוראתו בלשון ארמי, שענינו עטרה, והעד ותפארת מזמות, והוא ע"ד שאומרים בשחרית לשבת כליל תפארת בראשו נתת. וכן אמר רי"ה בציון הלא תשאלי: ישנה ויחלף כליל | כל ממלכות האליל. ענינו עטרת וכן פרשתי בישעי' והאלילים כליל יחלוף, ומהאלילים יחלוף ויסור הכתר" (שד"ל); ראה הערתי לשיר מ"ג שורה 27—28. וע"ד ב הוא ע"ד הנאמר ביחזקאל כ"ח י"ב. — קריא מועד, במדבר ט"ז ב'. — אצילו, שמות כ"ד י"א.

שורה 21—24: ארון החק ר"ל ארון התורה, אשר גלה גם הוא כמו שנשבה הארון בימי פלשתים, אבל הארון שב אח"כ ופנה אל דרך גבולו (ש"א ו' ט') ובסוף שב אל המקום המקודש אשר הי' שם אהלו בתחלה והוא שילו (שם ד' ד'), ורמב"ע הנה כלו עיני ידידו מיחל (תהלים ס"ט ד') שישוב גם הוא לאחד המקומות המקודשים כשלם (ירושלים) או שילה, הראוים שישב הארון בתוכם, אבל הוא לא שב. ראה פרוש שד"ל. — לעת שובו, כן הוא בכי"א, ובכי"ב: לעת שיבא, ותקנו שד"ל מדעתו מבלי העיר עליו.

שורה 25—30: ואני אשר יחיד ועני אני וגם בן ואח אין לי (עדה"כ קהלת ד' ח'), הנה הנני הזמן רע אמונה (אהב אמתי), כאלו

וכל כך ראוי לך להרבות בבכיה, עד שדמעותיך יחשיכו את השמים וכל צבאם. ועל פי הפרוש הזה תרגם גייגר (צד 36) את החרוז.

שורה 3—4: ועל שמי השחק (העברה, והיא ע"ד שמי השמים) פרוש כנפי יגונים, והוסף ע"ז מאפל על מאפלו. — שמיו, כן הוא בב' כה"י, ורשד"ל הגיה (באו"נ ובדיואן גייגר): פניו. — כנפי, בכי"א: כנף. —

שורה 5—6: והלבש את השחק מעיל קדרות (ישעי' נ' ג') כתחרא (ר"ל כשריון, ועדה"כ שמות כ"ח ל"ב) לבל יקרע (הברק) בידו ובכחו את המעיל. והפרוש הזה הוא כפרוש עהרענרייך אשר הביאו שד"ל, ויש סעד וסמך לזה בשירי רשב"ג (ש"ש צד 19 סי' י'): ולבש לילה שריון אפלה | ורעם בחנית ברק דקרו; ראה שם הערת דוקס; וכן אמר רמב"ע (Monatsschrift שנת מ' צד 194 וראה שם הערה 13): ברק אשר עבר בליל מפאת | מזרח ושק המאפל הבקיע. בִּיַד (שורה 6), קרי: בְיָד.

שורה 7—8: „השחר הוא הגורם לאדם להכיר את חברו. . . ואתה פרוש עליו שחרות לבבך הנעצב, עד שהשחר עצמו לא יוכל להכיר דבר מדבר, ולא יבדיל אפילו ימינו משמאלו" (שד"ל). כל החרוז חסר אצל גייגר. — והנה המשורר יאמר להחשיך את השמים ולקדיר המאורות, אולם החשך הזה למה הוא בא? לפרוש שד"ל (שורה 1—2) הוא רק לסמן אבלות בא, אבל לפי מה שפרשתי ירצה בזה גם, שיחשיך החשך את השמים ואת הארץ, ולא יבא השחר, עת הנסיעה, וכמו שבאר המשורר את הדבר בסי' ק"ד.

שורה 9—12: „על שם ונגלו כספר השמים (ישעי' ל"ד ד') ועל שם ויפרשו את השמלה וישליכו שמה איש נזם שללו (שפטים ח' כ"ה). והנה השמים דומים ליריעה (תהלים ק"ד ב') או לשמלה, וצבא השמים הם הפורשים אותה, והמשורר אומר לעצמו: גלול השמלה ההיא כשחק, והשלך בה כל כבבי השמים וכסיליהם, שהם כנזמים ועדיים לרקיע, וישאר השחק ערום מעדייו, כגון כוכב, צדק ונגה ועש כסיל וכימה" (שד"ל). השוה שירי ר' אלעזר ב"י הבבלי סי' ב' וסי' ר"א. — וגל, בכי"א: וכל, ותקנו שד"ל וכִוֵּן לנוסחאת כי"ב. ויתנצל עדי, עדה"כ שמות ל"ג ו'.

ובדרז״ל תלי תלים של הלכות). הנה כי כן בחפץ לב הייתי נמשך אחר רצונך, כי מטותי ועֻלי (ירמי׳ כ״ח י״ג, י״ד) בידך הם וע״י תטני אל כל אשר תחפין. אבל מה אעשה ונסתם ממני כל חזון ולא אמצא מענה לשון, ואני בוש מלהקביל ומלהשוות את דבר קדשך אל שיחות חולין שלי. ואני קטן מאד בעיני מהשיב לך שיר על שירך, כי גם שירי היותר טובים, אשר אני חושב אותם לנמלים, קטנים המה כפרעשים נגד שיריך (והוא עדה״כ במדבר י״ג ל״ג, ש״א כ״ד ט״ו; וראה הערתי לסי׳ ז׳ שורה 63—64, צד 18), וכל המהללים אשר אהללך בם מהוללים (קהלת ב׳ ב׳) נגד שבחיך, ואורך ישים תהלה (איוב ד׳ י״ח) בהלי (שם כ״ט ג׳). אי לזאת אמרתי אשים מחסום למו פי ואדֹם, רק את שלומך אדרש (דברים כ״ג ז׳). ובמעֻזך אחזיק ותעשה לי שלום (ישעי׳ כ״ז ה׳).

לז.

כ״א ח״א קכ״ח; כ״ב ח״א סי׳ מ״ט. — שד״ל באוצר נחמד ח״ג צד 41—43. — גייגר, דיואן צד 138. — הרכבי, רי״ה ח״א צד 86 סי׳ ה׳. — משקלו כמשקל השיר שלפניו. —

שורה 1—2 : בכה על מחרת היום, הזמן המיועד לנסיעת ידידי, בלילו, ר״ל בליל שלפניו, ורמעך יעיב (איכה ב׳ א׳) את השחק וחילו, ר״ל השמים וכל צבאם. ויש סעד לפרושי זה בנוסח המובא על גליון הכ״י: מחרת פרוד, ואולי הוא הנוסח העקרי, וכאשר הביאו גם דוקס, ש״ש צד 13 הערה 9. וכבר זכרתי ענין הנסיעה לאור הבקר בהערתי לסי׳ י״ד שורה 9—10 (צד 33); ראה סי׳ ק״נ שורה 3—4 : מיום עלות שחר נדדו וכו׳, ובסי׳ ק״ד שורה 1—2: ליל הנדד הארך והתאחר | כי הידידים נוסעים מחר. ולא זו הדרך שדרך בה שד״ל שכתב בבאור החרוז: המשורר מדבר לנפשו ומעורר את עצמו לבכות ולהתאונן על פרידת אהבו, והוא אומר לעצמו: בכה יומם ולילה, גם בכה בלילה בשביל יום המחרת כלומר בלילה שאתה בודד ואין לך מטרידים, הגדל וכפול בכיתך כנגד מה שאולי ימנע ממך הבכי ביום המחרת.

שורה 1—2: האיש רפוי המתן (היחיד מן מתנים) וחזק הלבב (ר"ל קשה הלבב) שסע את לבבי (בהפרדו מעלי) כשסע הגדי (שפטים י"ד ו'). מתן דק הוא נוי לאדם, וכן אמר רמב"ע (תרשיש צד 46): ומתן דק עלי ירך מאוד עב; ראה לעיל צד 41 (הערה לשיר ט"ז שורה 9—12).

שורה 3—4: שאלתי ובקשתי מאתו, שישלח אותי חפשי לנפשי, והוא לא אבה, אבל (אבה) את נפשי לקחת אותה לו בגזלה ובע"כ. וש"י מגיה וקורא: לקחה לו, ולא אודה להגהתו.

שורה 5—6: ואמנם אני סבותי לדרכי, אבל נפשי הולכת אתו שבי. — ואזל, משלי כ' י"ד.

שורה 7—10: ומדי עברי דרך חצרו לבבי יבכה וימס, כאלו היה חצרו שער המדבר ולבי שעיר העזאזל (עדה"כ ויקרא ט"ז י', כ"ב). — דרך חצרו, הנוסחא הישרה הזאת נמצאת בכ"י סי' 2000 הנ"ל, ובכי"א ברך והנה, וזה אין לו מובן. שערי, המליצה קשה קצת וקי וש"י מגיהים: שַׁעֲרוֹ ר"ל שער חצרו או שער ידידי, והכונה: לבבי נמס בלכתי בחצר מפני אשר ידעתי, כי חוצה לו אחר הסגר השער פתוחה לפני ארץ גזרה, והיה לבי בעדו (ר"ל מאחרי השער) דמיון השעיר כי יִקָּרַע ויתפרק.

לו.

כי"א ח"א סי' קכ"ו; כי"ב ח"א סי' ע"א. — שד"ל בב"י צד 82 סי' כ"ג. — הרכבי, רי"ה ח"א צד 113 (סי' כ"ג). — משקלו כמשקל השיר שלפניו. ותכן השיר וענינו והמשך חרוזיו הוא: ענני גשמי וטלי („משל על חבור השירים", שד"ל) עצורים אבל לא בשלך, „ר"ל לא מסכתך ולחסרון שיש בך אני חדל להרבות תהלותיך בשירות ותשבחות, אך הוא מפני חסרוני" (שד"ל). ואיך אחדל מלשבחך מפני חסרון שמצאתי בך, והלא בכל לב אני מודה חסדך אשר עשית עמי, ואמר לכל, כי אתה כבוד יערי וכרמלי (עדה"כ ישעי' ל"ז כ"ד) וצלי (תהלים קכ"א ה') ובאורך אראה אור ואתה נסי ומנום לי ומגדלי ותלי (ירמי' ל' י"ח,

לד.

כי״א ח״א סי׳ קכ״ג; כי״ב ח״א. — מה״ע „המזרח״ שנה ג׳ עמוד 590. — שד״ל בבי״י צד 61 סי׳ ח׳. — גרעין, לקט שושנים 103 סי׳ כ״ט. — הרכבי, רי״ה ח״א צד 108 סי׳ י״ח. — משקלו כמשקל השיר שלפניו.

1—2: רמון הוא השם הקדש לעיר גרנאטה (Granada), אשר דרך שם עבר רי״ה. — מפחד מלשון ופחד ורחב לבבך (ישעי׳ ס׳ ה׳), והוא פחד של שמחה. ובל״ש: רמון ספרד, והיא תיקון שי״ר בכרם חמד ח״ז צד 267, והסכים גייגר על ידו (דיואן וכו׳ צד 161), המביא את ההגהה הזאת גם בשם הח׳ לעברעכט, גם הרכבי כתב (בהערותיו צד 201) על שי״ר „שהגיה בצדק״, ואולם שד״ל לא רצה להסכים להגהת ראפאפורט ולעברעכט, ככתוב באגרותיו הלועזיות (Epistolae) צד 643, והעיר על דבריו פיליב „בהמשא״ גליון ב׳ צד 11. ולכן הנחתי הנוסח כמו שהוא לפנינו בכ״י, והבוחר יבחר.—דוד וגאל, ר״ל: ידיד וקרוב.

שורה 3—4: עדה״כ בראשית ל״ב ב׳, ג׳.

שורה 5—6: ואלו אחזה, ר״ל לו הייתי רואה. — פנואל, אשר שם ראה יעקב את מלאך האלהים פנים אל פנים (בראשית ל״ב ל״ב). ואולי יש להגיה: פניאל (שם שם ל״א) = פני־אל (ראה שם ל״ג י׳).

לה.

כי״א ח״א סי׳ קכ״ד; כי״ב ח״א; סי׳ קנ״ו; כ״י אוכספורד סימן 2000 (ברשימת נייבואיר) סי׳ א׳. — משקלו כמשקל השיר שלפניו. וכתוב עליו: וקאל משיעא בעץ׳ אכואנה.

שורה 9—10: אברהם ועובדיה ויונה, שלשת בניו של ר׳ יוסף. — אשלש וכו׳, הכונה אחלק את לבבי לשלשה חלקים, חלק לכל אחד ואחד מבניו.

שורה 11—12: בכל מקום אשר ארחיק ללכת שמה, הם דבקים עמדי וזכרם לא ימוש מנגד עיני. ואולי טעם בכל ארחיק כטעם וכאשר... כן, שמות א׳ י״ב. ועל דעת ע׳ כדרך לשון הכתוב בכל קראנו (דברים ד׳ ז׳). — הקרובים הרחוקים, רחוקים בגוף וקרובים ברוח; ראה סי׳ כ״ו צד 37 שורה 9, וסי׳ מ״ה צד 61 שורה 9—12.

לג.

כי״א ח״א סי׳ קס״ז. — משקלו כמשקל השיר שלפניו. — וכתוב עליו בכ״י: וכתב אלי אלוזירין אלגלילין אבי איוב בן אלמעלם ואבו אלחסן בן קמניל זכרם ל׳. והנה הוספתי במסגרת מרבעת את השמות העברים שלמה ומאיר, שכן קורין לשלמה אבו איוב ולמאיר קורין אבו אלחסן, ועפי״ז תקנתי שורה 3 ואביא אותה על מקומה.

שורה 1—2: לבי הוא ארון דת, ארון הקדש, לידידות, ושני כרובים סוככים עליו באברתם (עדה״כ בארון העדות שמות כ״ה י״ח—כ״ב).

שורה 3—4: במאיר, כן הגהתי על שם אחד המהללים, והסוגר מוכיח, שנזכר בו שם האחר (שלמה), ובכ״י: במאוד, נגד הענין והמשקל. כונת החרוז פשוטה ואינה דורשת באור; ישעי׳ נ״ח ח׳.

שורה 5—6: לא אחפץ לפגוע באיש זולתם, ואם אפגע בהם, אקרא שם המקום ההוא מחנים, כי כראות פני מלאכי אלהים אראה אותם (ועדה״כ בראשית ל״ב ג׳).

שורה 7—8: יחזקאל כ״ב י״ד; יהושע ז׳ ה׳.

אתמה על מי שיקנה עבדים בהונו, איך לא יקנה החפשים במתק לשונו. ובפניני מליצות (צד 10) מובא עוד על הענין הזה:

אֲשֶׁר יֵשׁ לְדוֹדָיו בְּפִיו מַעֲנֶה־רַךְ
יְהִי רַב שְׂשׂוֹנוֹ וְיַשִּׂיג רְצוֹנוֹ
תְּמַהּ נָא לְקֹנֶה עֲבָדִים בְּהוֹנוֹ
וְלֹא יֵרֶדְ חָפְשִׁים בְּמֶתֶק לְשׁוֹנוֹ

(והכונה במלת יֵרֶדְ — ימשל. וח"י גורלנד מבכר את נוסח הגליון: ולא ירש ואמר שב׳ הנוסחאות הן נגד המשקל. וטעה בזה, כי השו"א השני הוא נע על דעת המשוררים). שורה 15: דברים א׳ כ"א. — שורה 16: עדה"כ תהלים צ"א י"א.

לב.

כי"א ח"א קס"ו; כי"ב ח"א סי׳ ס"ה. — משקלו כמשקל שיר ג׳.— שורה 1—2: עדה"כ ישעי׳ כ"ב ט"ז, והכונה: יוסף שכן בקרב לבבי ומטעמיו, אמרותיו הטהורים, מתוקים לחכי. עלי חכי, כאלו כתב ערֵבים ת׳ מתוקים; ואולי צ"ל: אלי חכי. ועל דעת ע שעור הכתוב: ומטעמיו אשר על חכי, ומתאים אל מה שנאמר בדלת משכנות יוסף בלבי.

שורה 3—4: דבריו הנעימים יצוקים במוצק לקוח מסגור לבי, והכונה על היות דברי ר׳ יוסף כמוסים עם המשורר ונתונים תוך לבו. ראה סי׳ נ"ו צד 74 חרוז א׳ (שורה 1—2) ובמה שהעירותי עליו.

שורה 5: וסוד, ר"ל להקת בניו וכו׳, ירמי׳ ו׳ י"א ובמ"א.

שורה 7—8: אני הנפרד מעל ידידי הנני שולח לו את שלומי ביד העב העֹבר דרך עירו, ואם יתמהמה העב וילך אט, אשלח לו את שלומי ע"י הברק הממהר לרוץ אורח. ראה הערתי לשיר י׳ שורה 3—4 (צד 22). — עב קל, ישעיה י"ט א׳.

כ"ז א') ועתה הפך את טבעו ובבוא עת הפרידה אֲשר ארחי ויפנה דרך ויסקל מסלה ישרה לנדֹד, תחת אשר היה לו לעכבני, לבל אפרד במהרה מאת ידידי.

שורה 5—6: העמוסים, עמוסים בסבל התלאות.— בפרוד בן קהת, הוא המשורר לבית לוי, משר יחזקאל; כן תקנתי אני מדעתי וכן תקן גם הרכבי (בהערותיו צד 204), ובכ"י: בפרוד בן קהל השר, ושד"ל הגיה: בן קהת השר, וכתב מסברה (הערה ו') שהשר יחזקאל הי' לוי, ואמנם הדבר הזה לא נזכר בשום מקום. ובעל "המשא", פיליב, שאל לתומו: "הלא בשיר מצינו בן קהת?" והנה על זה אנו דנין ולא אמר כלום.

שורה 9—10: מַנֹּה, נחמי' ט' כ', ורוב הספרים גורסים שם מַנְךָ בלא דגשות הנו"ן בעבור השו"א שבא אחריו, ויש ספרים גורסים שם מָנְךָ, ועל פיהם מנקד רשד"ל (ואחריו הרכבי) אצלנו: אשר מָנוֹ. — ולא נמס, הפך הנאמר במן, שמות ט"ז כ"א. — קלקל, במדבר כ"א ה'.

לא.

כי"א ח"א סי' ק"ה. — משקלו כמשקל' סי' ב'. — רשום עליו בכ"י: וכתב לאבינצר בן אלישע אלכסנדרי יעזיה פי מות אמה להויתעדר (קרי: לה ויתעדר) ען חצורה לרמד אצאבה רואיתהא ענה והי, וכן תרגמתי. השיר קל להבין ואעיר עליו רק הערות אחדות.

שורה 2: לבבי, בכ"י: לבי. — שורה 4: לנשק פעמיך, ר"ל מדרך רגליך.— שורה 5: שמת, בכ"י: שמתה. — שורה 10: ראה הערתי לשיר י"ג שורה 27—28 (צד 29).— שורה 11—12: בראשית י"ז כ"ג; ראה הערתי לשיר י"ז שורה 11—12 (צד 47), ובמבחר הפנינים שער מדות החמודות: אני תמה ממי שיקנה העבדים בממונו, ואינו קונה בני חורין בהטבתו, ובתחכמוני שער מ"ד (דף ס' ע"ב):

שה״ש ה׳ י״ד), כאשר ישלח החתן עדי לכלה. הנה רמז בזה כי השקל הנשלח אל ידו אמנם יקר בעיניו מאד (כי לולא זאת לא הי׳ נותן אותו כפר נפש המהלל, כי לא יותן כפרו דבר שאין לו ערך), אבל נפש ידידו יקרה בעיניו יותר. — ואם היתה (שורה 6), הכונה בו: ואף שהיתה; ראה הערותיו של הרכבי שם ובמ״ש רבנו יונה בשרש אם.

שורה 11—14: נמשך אל מה שקדם ור״ל: אחר אשר הודעתיך, כי נפשך יקרה בעיני אף מכסף השקלים שקל הקדיש, הנני מבקש ממך רק את ידידותך, ואהבתך תהי מנחתך הראשונה אשר תבוא לידי בעלותי ציונה, כי אהבתך גדולה היא אלי מזהב ובכסף לא תסלא. ושונה מזה פרוש שד״ל שכתב: „השקל שנתת לי במתנה, והוא נעשה מקדם בירושלים, גם כתוב עליו ירושלים הקדושה, יהי׳ בידי כסגלה ראשונה שראיתי מציון, וזה בתחלה קודם שאגיע לשם. והמשך הענין כך. אני חפץ ידידותך ולא כסף וזהב, ואולם הכסף הזה ששלחת לי יקר הוא בעיני וחביב לי, להיותו המחמר הראשון שבא לידי מכל מחמדי ציון, וצ״ע״. והנה עיינתי וכתבתי מה שנראה בעיני בבאור החרוז הזה, ולדעתי שעור החרווים הוא כך: „ידידותך תהי מנחתך״, ומ״ש „ולא כסף״ עד „לא תסלא״ הוא מאמר מוסגר, והוא ע״ד שאמר רי״ה גם לר׳ יוסף בן צדיק (סי׳ פ״ג צד 119 שורה 23—24): שאלתי ידידותכם לבד ואין דבר ברגלי אעברה. — שורה 12, עדה״כ איוב כ״ח ט״ז, י״ט, ובכ״י תסלה (כמו שהוא בכתיבים) ולא יתכן לפי החרוז. — שורה 14 עדה״כ שופטים א׳ א׳, ב׳.

ל.

כי״א ח״א סי׳ קכ״ב; כי״ב ה״א. — שד״ל בב״י צד 90 סי׳ כ״ח. — הרכבי, רי״ה ח״א צד 116 סי׳ כ״ז. — משקלו כמשקל השיר שלפ״ז.

שורה 1—4: יואר ויקלל היאור, היא הנילוס, אשר למד לעקל ארחותיו ולעות נתיבותיו, עד כי ידמה וישוה לנחש עקלתון (ישעי׳

שורה 9: ומלא, הרכבי: למלאות. —

שורה 11—12: במדבר כ״ז כ׳. — החרוז הזה חסר בהוצאות הרכבי.

שורה 13—14: דה״ב כ״ט י״ח, י״ט.

כט.

כי״א ח״א סי׳ קי״ח; כי״ב ח״א. — בב״י צד 108 סי׳ מ״ב. הרכבי, רי״ה ח״א צד 110 סי׳ כ׳. — משקלו כמשקל שיר ג׳. — ובכ״י כתוב עליו: קאל וכתב אלי ר׳ יהודה אלסנגלת וקד אהדי אליה שקל הקודש.

שורה 1—2: סגלה לסגלה, ר״ל מובחר שבמבחר, כי בני ישראל נקראו סגלה (שמות י״ט ה׳), והוא סגלה להם. ויותר שרמז המשורר על שם המהלל אלסנגלת עוד כִּוֵּן למ״ש. ומליצת סגלה לסגלה לקחו אותה המשוררים מרייה וישתמשו בה הרבה; בפרט מצאנו אותה במחברות עמנואל (מחברת י״ב צד 92; מט״ז צד 116; מכ״ב צד 185). תהלה לתהלה, כמו שמבאר והולך בחרוז שלאח״ז.

שורה 3—4: עד כי גם המהללים יתהללו בך (כאשר אמר בסי׳ מ׳ צד 55 שורה 50: וכו יתהללו כל מהללים; ראה הערתי לשיר מ״נ שורה 9—10), וגם תורתך תשמח ותתגאה בחברתך, וכמו שהוא אומר במ״א גביר תורה, מאור תורה, ועוד העברות והפלגות כאלה. ואין הכרח להגיה בְּחַבֶּרְךָ כאשר הגיה שד״ל, וכבר עמד על זה הרכבי בהערותיו צד 202.

שורה 5—6: ואם קטן אתה בעיניך, הגה יקרה נפשך בעיני ד׳. נקלה, בכי״א: קלה.

שורה 7—10: וכאשר יקרה נפשך בעיני ד׳ יקרה היא גם בעיני עד מאוד, ואני נותן כפר נפשך את כסף השקלים (עדה״כ שמות ל׳ י״ב, י״ג), אשר שלחת אותם לי מעשרים ומספארים וכו׳ (עדה״כ

שורה 9—10: ונתן (ד' האמור בשורה שלפ"ז) את לבך כלב אלהים (יחזקאל כ"ח ב' ו') לדעת טוב ורע (בראשית ג' כ"ב), ותבחר בטוב והרע לא יְגֻרך (תהלים ה' ה') ולא יבא בגבולך.

שורה 11—12: שאר, משלי ה' י"א. והכונה על עצם האדם באשר הוא אדם ויאמר: האדם מדות טובות ורעות מקבצות בו, ואולם אתה רק את הטוב קבלת מהמדות ואת הרע לא קבלת. — יתר השיר פשוט ואינו דורש באור.

כח.

כי"א ח"א סי' קט"ז. — הרכבי, חדשים גם ישנים (קבצה ראשונה) ח"ב צד 3; רי"ה ח"א צד 106 סי' ט"ז. — משקלו כמשקל סי' כ"ד. — ענין השיר הוא קריאה של חבה אשר יקרא בה את „הרב הצרפתי" לסעוד אצלו. וכתוב עליו בכי"א: וקאל מסתדעיא ללרב אלצרפתי.

שורה 1—2: ארון חכמה, תאר להמְהֻלל, אשר הוא כליל המדעים וכל החכמות אסף בחפניו.

שורה 3—8: אשר אם אגדיל אותו ואספר שבחו, הנה רק במהלליו אהללהו ומשלו אתן לו, ואעירה לי עדים נאמנים את פעליו, אשר יענו ויגידו כי אמת בפי בשבחי אותו, כי הוא עטה מעיל הצדק ויתעטף במִכְלְליו (יחזקאל כ"ז כ"ד), וזכרו הטוב הנה הוא כפעמונים ורמונים על שוליו (שמות ל"ט כ"ה) והם משמיעים בחוץ קולם בתהלתו. ראה סי' א' צד 1 שורה 7 והלאה, ובמה שהעירותי לשיר מ' שורה 41—50. ומה שאמר: אגדיל במהלליו הוא ע"ד הרעיון „ממך ואליך" אשר אדבר על אדותיו בהערתי לשיר ל"ט שורה 7—8. — ולי עדים (שורה 4), הרכבי: ולו עדים. — אשר עטה וכו' (שורה 5), ערה"כ ישעי' ס"א י'. — והתעטף (שורה 6), בכ"י: ותתעטף. — זכרו (שורה 7), הרכבי בחנ"י: זכרונו, וברי"ה הנוסח הנכון כמו שהוא לפנינו.

6

כז.

כי"א ח"א סי' צ"א; כי"ב ח"א סי' ע"ג. — משקלו כמשקל השיר שלפ"ז. — במקום אפצאיל קרי: אלפצאיל.

שורה 1—2 : נכון הדבר ויאות להיות גוים הולכים לאורך (ישעי' ס' ג'), ואל הורה אותך דרך ישרה למען תדמה לאביך הורך, וכן כתב המעתיק על גליון הכ"י: والدك; ראה המבארים לבראשית מ"ט כ"ו. — הוֹרְךָ, ע וש"י מנקדים הוָרְךָ, הראשון בעבור המשקל ועל הענין הזה מלתי אמורה בהקדמתי; ואולם ש"י כתב: נקוד הוֹרְךָ נכון לפי הדקדוק, אבל לפי חקי השיר הנקרא אל בריע (ר"ל הצח) איננו כן, ובזה הבית נמצא תגנים השלם ותצריע וגם תצחיף. התגנים הוא ואל הוֹרָךְ להדמות לְהוֹרָךְ, התצריע הוא חרוז הדלת לְאוֹרָךְ וחרוז הסוגר לְהוֹרָךְ ששתי המלות שוות במשקלן שהן מרכבות מיתד ותנועה, והתצחיף הוא חלוף אות אחת באחת שהיא מְמוֹצָאָהּ, כמו אלף אורך בה"א הורך. והמשכיל יקיש על שאר החרוזים ממין הזה. — את סוגר הבית הזה ראה יצחק בן הראב"ע ויעש כמוהו, כאשר העירותי כבר במה"ע Isr. Monatsschrift לשנת 1895 גליון 10.

שורה 3—4 : עדה גאון, איוב מ' י'. — הוא, אביך.

שורה 5—6 : ואתה תדמה להר המור (שה"ש ד' ו'), אשר לא תוכל להעלימו, כי שמך הטוב מגלה את צרורך, צרור המר (שם א' י"ג), ראה סי' א' צד 1 שורה 13—14. וש"י מגיה: צרור המֹר ת' להר המור.

שורה 7—8 : ולא יפלא בעיני על היותך מעריף ומטיף מר עובר אחרי כי ממקדש ד' מקורך ויחוס נכבד יחוסך. תעריף, דברים ל"ב ב'; ל"ג כ"ח, ובכ"י: תעדיף, וכן גורס ש"י (שמות ט"ז י"ח). — כזאת וכזאת ר"ל כהנה וכהנה. — וממקדש וכו', עדה"כ יחזקאל מ"ז י"ב.

פני האיש הזה, אם תרחף על מימי פרת או על לחייו הרטובים בדמעות (וכאשר לא ידעה את זאת בעברה על פניו, כן לא תדע את הדבר הזה בעברה על לחיי, כי גם עליהם שוטפות דמעות כנחלים). ובדברי את הרוח אשאל אותה, הבאת למחות יגוני בעברך עלי? ואף היא תשיב אמריה לי: זאת לא זאת, ונהפך היא כי באתי לחדש את בלויי אבלך בהודיעי אותך, כי עוד יארך פרוד ידידך (ופה המשורר מדבר בעדו: ידידי), והפרוד הזה ואריו עזים מאד (ע"ד מה עז מארי, שפטים י"ד י"ח), וש"י גורס מֵאֲרָיו), וכמעט גדולים מנשוא. ואולם אני לא נואשתי לשמע הבשורה הרעה הזאת, ואען אל הרוח הדובר בי: אמנם אמת כי חיי ידידי תלויים הם בחיי ידידו (הוא המשורר) ונפשי קשורה בנפשו, אבל בכל זאת, הנה ידידי נסע מזה לאיזה תכלית, ובכן יחי ויהי שם בשלום וישיג את מבוקשו ככל אשר בלבבו. זה הוא המשך השיר לדעתי, וע כתב: ידידו של המשורר כתב אליו כי כואב ומיצר הוא על הפרדו ממנו, אבל אנוס הוא להאריך ימי הפרידה, והשמועה הזאת הוסיפה יגון על יגונו של המשורר, והוא אומר (שורה 1—4) אֱהִי ר"ל: איה אפוא (הושע י"ג י' י"ד) אמצא תמורה תחת רוח ידידי היקרה אשר דברה בי עם הספר ותשמיעני כי חולה הוא על אנוש, כלומר עָלַי, על הפרדו מעלי, אשר גם אני חולה כמהו. ועתה האם יודעת רוח ידידי המרחפת על פני המים (כענין שנאמר בראי א' ב'), כי המים האלה דמעותי המה, אשר עברו לחיי בקראי את המכתב.

שורה 3: עת, בכ"י: את.

שורה 5—6: אשיחנה, ר"ל אשיח ואדבר אליה. — אף, הכונה ע"ד לא זו אף זו. — בלויו, כענין אחרי בלותי (בראשית י"ח י"ב); ירמיה ל"ח י"א.

שורה 8: ואריו, אריות הפרידה; ואולי צ"ל כַּאֲרָיו. — שפטים י"ד י"ח; מ"א י' כ'. וע קורא עַזּוּ מְרָיו ל' מרי שיחי (איוב כ"ג ב').

שורה 9—10: רחוק וקרוב הוא המשורר בעצמו, ואמר על עצמו שהוא אמנם רחוק ממנו אבל קרוב הוא אל לבו, כי הגופות נפרדו ולא הלבבות. — ימי חייו תלויים, עדה"כ דברים כ"ח ס"ו.

שורה 11: שמות י"ח, כ"ג. — על, בכ"י: אל.

ט״ז י״א. — מצא וחטא (שורה 40), פרשתיו, וש״י מגיה: רָצֹה וְחָטֹא ומבאר: „הרצון הוא סליחת החטא כמו אז תרצה הארץ (ויקרא כ״ו ל״ד), והבית הזה הוא ע״ד החסר ושעורו ככה: הלֹא שב מעונו לִי ונסלח (לו) ומדת היצור היא (פעם) רצה (ופעם) חטא והמעיין היטב בשורה 40—33 יודה כי יפה הגהתי״. ואני עיינתי היטב ולא אוכל להודות לו, ואת הנראה לי בבאור החרוזים כתבתי (ראה סי׳ קל״ח שורה 14—13 צד 201) והבוחר יבחר. — בזמַן (שורה 42), קרי בזמָן. — שמטו (שם), שמות כ״ג י״א. — תמים (שורה 44), נאמר באברהם, בראשית י״ז א׳.— שרועו או קלוטו (שם), ויקרא כ״ב כ״ג.

שורה 46—45: מוסב על אבו אסחק המהלל, והכונה על הנגעים המוסריים, ואם תרצה אמר נגעים ממש ואבו אסחק רופא היה.

שורה 48—47: ירמי׳ א׳ י״ח. — במוטו, תהלים ל״ח י״ז.

שורה 50—49: לפני חכמתו תהיה כאין חכמת בני גלעד, וגם חרטומי מצרים יבושו בלהטיהם, כי בכל חכמה ידו על העליונה. ואולם לא אדע, מדוע הרים על הנס שכל בני גלעד; וכתב ע שהוא ע״פ ירמי׳ ח׳ כ״ב, מ״ו י״א, ר״ל בני גלעד נופלים הם בדעת הצרי הנעשה בנבולם מן אבו אסחק.

שורה 52—51: כפל את דבריו אשר דבר בשורה 25 והלאה.

שורה 56—53: בעדו, בעד המהֻלל. — חניטו, ר״ל בנו, ונאמר על בישול הפרות (שה״ש ב׳ י״ג, ובמשנה ותלמוד בכ״מ) ובערבית حنط. — עבטו, דברים כ״ד י׳, והכונה: בנו יהיה למשכון בידינו, ואם אחר רב שנות חיים ילקח מעל ראשנו, ישאר בנו אצלנו וימלא מקומו.

כו.

כי״א ח״א סי׳ פ׳. — משקלו כמשקל השיר שלפ״ז. — יאמר: את נפשי אתן פדות בעד הרוח, אשר תעבר על פני איש החולה חלי כבד ועצום כמוני, ודמעותיו יורדות על לחייו כאשר תרדנה דמעי על לחיי אני. ואם בא תבא הרוח עדי, אשאל את פיה, אם ידעה, ברחפה על

שורה 25—26: ע"ד הנאמר במלכים א' י' ז'. ראה לעיל צד 209 שורה 61—62.

שורה 29—30: ספינת השבי, ר"ל ספינת הגולה וע"ד שאמרו ואוי לה לספינה שאבד קברניטה (ב"ב צ"א ע"ב), ור"ל שהוא מאור הגולה ומנהיגה.

שורה 31—32: גם את לב בני קדר, הממהרים לדבר צחות, הרך בניב פיהו ובמליו המחכמים והערבים, וגם היועצים אשר מרמה וערמה להם, קוו לעצתו ואחר דברו לא ישנו, וע"ד הנאמר באיוב כ"ט כ"א, כ"ב. ראה רשב"ג בשיריו שהוצאתי לאור סי' ו' צד 17 שורה 131—132. מרמה ש"י מגיה ערמה, וכתב: ערמה כמו חכמה, אני חכמה שכנתי ערמה (משלי ח' י"ב), והם האדומים שעליהם נאמר והאבדתי חכמים מאדום (עובדיה ח') ועד"ז שר רמב"ע (תרשיש שער א'):

נֶגְדְּךָ יִכְרְעוּ יְוָנִים בְּחָכְמוֹת
הַשְּׁחָקִים וְאַף בְּצַחוֹת עֲרָבִים.

ובשירי הנגיד מצאנו על זה הענין (זכרון לראשונים ח"א צד 54):

וּפִי דִּבֵּר בְּצַחוֹת עַל־ לְבַב קֵדָר וְצָדָהוּ
וְיָוָן אֶת־דְּבָרִי עַל־ עֲנַק מַלְכּוֹ רְבָדָהוּ
וּמִדּוֹתַי בְּחָכְמָתוֹ אֲשֶׁר הוּא לֹא מְדָדָהוּ.

לעטו (שורה 32), = לעצתו, דניאל ב' י"ד.

שורה 33—44: הנה תמול, כאשר ענה הזמן את לבבי ע"י פרוד, מאסתיהו ונפשי בחלה בו, אבל היום במצאי בו את אברהם ידידי, אשר ירעה שאר שבטו בשבטו (ראה הערתי לשיר מ"ט שורה 17—18), שַׁבְתִּי ואהב את זמני, כי בראותי את אשר היטיב עמדי הכרתי לדעת, כי כמקרה האנוש גם מקרה הזמן, פעם ימצא את המטרה ופעם יחטיא, פעם ייטיב ופעם ירע, ובראותי את רצון עיני ותאות נפשי הנה חזר לבבי לאהוז בזמן אשר אתמול שמטו, וכעת הוא (הלב) ישמח את אברהם, אשר בין שרועי הזמן וקלוטיו הוא האחד המיוחד אשר מצאתיו איש תמים. — ירטו (שורה 38), איוב

שורה 9—10: מליצה דומה למליצתנו ראה סי' י"ד צד 16 שורה 11—12.

שורה 11—14: אני אמרתי בשלוי בל אנוד לעולם ולבי לא האמין כי יום הפרידה בא יבא ולא יאחר, והנה נטה הזמן שוט הפרידה עלי (חריזי סוף שער מ"ט: עד נטה הזמן שוט הפרידה עלינו), ויאמר אלי קום לך לך כי בא עת מגורך והגדוד אשר שקט עד עתה על שמריו הפך את שקטו וישקר וימהר לבא ולטלטלני טלטלה גבר. מגורך (שורה 13) קרי: מגורך, ירמיה מ"ט כ"ט. — שקדו לשקטו, כן הוא נוסח כי"א והנחתיו, יען יש לפתרו וכאשר כתבתי. ואולם בכי"ב הנוסח:

וְהָפַךְ הַגְּדֻד שִׁקְרוֹ לְקָשְׁטוֹ

ואם כן הכונה: הזמן גזר עלי קום וכו', ואף כי דבר הזמן על הרוב שקר הוא, הבל ואין בו מועיל, בפעם הזאת הפך הגדד שקרו לקשטו ויאמת את דבריו. וש"י נורם שקטו לשקטו, האחד לשון מנוחה והשני מלשון יראה ופחד (תהלים ע"ו ט' ז'); ראה תרשיש צד 76.

שורה 15—16: ראה הערתי לסי' י"ג שורה 13—16 צד 26. — השקני עסים פיו, ויהי כאלו השקני ביין שחוט מאשכלות כפר (שה"ש א' י"ד), ואין הכרח להניה כיין כדעת ש"י.

שורה 17—18: מתקו לי נשיקות פיהו וינעמו לי כאלו הצרי מסוך במו פיו, כי לקח אותו (את הצרי) מאת השר אב המון (כנוי לאברהם, עפ"י בראשית י"ז ה', והוא שם המהֻלל), אשר צרי גלעד בפיהו גם הוא. — חלטו, מ"א כ' ל"ג.

שורה 19—20: משלי ז' ד'. — בפתחי פיו ועטו, ר"ל הן בעל פה והן בכתב.

שורה 21—22: ע"ד מליצתו של ר' יהודה בן תימא (אבות פ"ה מכ"ג). — יעטו היו"ד היא שרשית, וכן הביא ר' יונה יעטני שבישעי' ס"א י' בשרש יעט. ראה קעמפף בספרו Nichtandal. Poesie חלק העברי צד 53 הערה 165.

שורה 23—24: ראה סי' א' צד 1 שורה 9—10. — וקלו, פעליו המוריעים שבחיו. — ועיטו, יחזקאל ל"ט ד'.

כה.

כי״א ח״א סי׳ ע״ט; כי״ב ח״א סי׳ ל״ו. — משקלו כמשקל סי׳ ג׳. — בהקדמת השיר (שורה 1—18) מתאר המשורר פרידתו מאחד מאהביו, ובשורה האחרונה מהקדמתו זאת ימצא לו מעבר לתהלת אבי אסחק ידידו. ואולם האומר, שהשיר כלו נכתב אחר הפרד רי״ה מעל אסחק, ועליו כון במלת „הצבי״ בשורה 8, יש לו ג״כ על מה שיסמוך.

שורה 1—4: הכונה: ידידי פזר דמעות כמו בדלח לה, ואולם ברולחיו הם מפוזרים ומפורדים ואין אוסף אותם ועושה מהם חרוזים לנו (כמו שעושים מבדולחים אמתיים), כי „הם לחים לזאת אינם לקוטים״ ראה הערתי לשיר י״נ שורה 23—24 (לעיל צד 28), והנה הבדולחים אשר היו עוד אתמול עצורים בלבו, היום הם משֻלחים ומפוזרים על לחיו. — פרדותיו (שורה 2), יואל א׳ י״ז. — משלח (שורה 3), כענין מְשַׁלְּחֵי בישעי׳ ל״ב כ׳. — חריטו (שורה 4), מלכים ב׳ ה׳ כ״ג; מלא יו״ד ישעי׳ ג׳ כ״ג. ובמה״ע Isr. Monatsschrift לשנת 1895 גליון 10 הוכחתי, כי יצחק בן הראב״ע לקח את מליצת רי״ה ושם אותה בכליו.

שורה 5—6: הצבי בכה ויורד גם את בכיי, כי גם אני בכיתי אתו, וטל בכיו לקטו כמן על לחייו שושנים. ראה רשב״ג (ש״ש סי׳ מ״א צד 52, ואני אביא את דבריו מתקנים עפ״י הכ״י שלפני): ולו נמצא עלי מדבר | בפניו לקטו המן. וחריזי אמר (שער י׳ דף י׳ ע״ב): ודמעות הטל בלחי השושן רביב. — בטל, בארתיו עפ״י דרכי, וש״י גורס כטל, וגם ע קורא כן וכותב: כְּטַל מקביל אל כְּמָן הבא אחריו, פי׳ צבי הוריד כְּרֶדֶת הטל את בכיו לקול בכיי (ל׳ אבכה בבכי יעזר, ישעי׳ י״ו ט׳).

שורה 7—8: דמעי היה רב בכמותו גם נחפז לרדת, וכן הגיה: ר״ץ ונחפז.

אח עשויה לברק ביחזקאל כ״א כ׳ (ובתרגום שם וי חרבא אשתליפת למקטל, ונראה שהוסיף מלת חרבא ליתר באור, ואולם אפשר נ״כ שנתחברו שני פרושים שונים, אח = וי ואח = חרב, והיו לאחרים). ועד״ז אני מפרש מ״ש רמב״ע (תרשיש צר 5):

יָגֶל בּוֹ תוֹךְ עֵדָה וּבְמַ־ שָׁאוֹן מְדַבֵּר שִׂפְתוֹתָיו אָח

והחרוז מיוסד עה״כ משלי כ״ו כ״ו, והכונה: יגל בו (בידידו) בגלוי, בתוך קהל ועדה, ואולם במשאון, בסתר, ידבר עליו קשות, ויהיה ענין שפתותיו אח כענין חרבות בשפתותיהם (תהלים נ״ט ח׳). ובמורה מקום הפסוקים אשר בתרשיש הראה באצבע על האמרים לי האח (תהלים מ׳ ט״ו) וזה דבר שאין לו שחר.

כד.

כי״א ח״א סי׳ ע״ח. — וכתוב עליו בכ״י: וקאל יהגו בן בטּיכה חין ועדה ואכלפה ופי תרגֿמה וקאל ענד מפארקתה אבו הרון בן עזרא ובקי מע אבן בטּיכה (ר״ל: ואמר בהתעללו בבן בטיכה בעת רדפו אותו, ונכתב עליו — בטופס המונח לפני המעתיק — ואמר בהפרדו מאבו הרון (משה) בן עזרא ונשאר עם אבן בטיכה). משקלו הוא سريع הקצר.

שורה 3—4: אבל האל הוא הוא אשר גזר עלי נדד והדיח אותי מעל ידידי, ואין חכמה ואין עצה ואין תבונה נגד ה׳.

שורה 5—8: הנה עזבתי את משה ואלוה אל בן בטיכה, והי״ז כאלו החלפתי עצי ערן במלוח עלי שיח (איוב ל׳ ד׳), ואעש כאשר עשו ב״י במדבר, כי קצה נפשם במן ויבקשו למו אבטיחים (במדבר י״א ה׳ ו׳). ורמז במלת אבטיח על בן בטיכה, שכן אבטיח בלשון ערב بطّيخ (כך פרשו ר׳ יונה שרש בטח; ובמשנה כלים פי״ז מ״ב אגרופו של בן בטיח).

שורה 48 : בלוחו, ר״ל בלוח הלב.

שורה 49—50: מכתבך יהיה לעד כמוס בתוך לבי, אשר הוא מזבח אהבתי ועל נתחיו תקד אִשָּׁה, אשר לא תכבה לנצח. — יהי לעד עלי, בכ״י ובאו״נ: יהי עד על.

שורה 51—52: מגרשת, כמו ויגרשו מימיו רפש וטיט (ישעי׳ נ״ז כ׳), והכונה: הרמעות הנובעות מן הכבד ישאו אתם את פלח הכבד וגם את היתרת; ע״ד הרעיון הזה ראה מש״כ במה״ע Monats-schrift שנת מ׳ צר 195 הערה 2. וע מפרש: תשוקתך אלי המדברת מתוך ספרך שמחתני וגרשה (= הרחיקה והעבירה) את דמעותי אשר בכיתי על הפרידה, ועם כל זה פִּלַּח ספרך ההוא גם את כבדי (משלי ז׳ כ״ג) בתוך דמעותי, מפני אשר לא אוכל לשמוע בקול הקורא אלי ולהיות עמך; ואולי יתכן לקרוא: יְפַלְּחוּ.

שורה 53—54: אלהים ימטיר גשם נדבות על האיש אשר עשה את שיר האהבה ואת שיחו. לשיר כמו את שיר; ראה לעיל צר 43 ובכ״י: שיר, נגד המשקל, וש״י מגיה זמיר, ואין צרך להגיה. — יענה במטר, כמו אלהים יענה באש (מ״א י״ח כ״ד), ובכ״י ובאו״נ: כמטר.

שורה 57—58: ירמי׳ נ״ב ל״ג, מ״ח י״א.

כג.

כ״א ח״א סי׳ ע״ו; כי״ב ח״א. — השיר הזה הוא ממיני התגִנים; ראה הערתי לסי׳ י״ב (לעיל צר 24). משקלו כמשקל שיר ב׳. —

שורה 1—2: רשפיה, רשפי הפרידה, אח, ירמי׳ ל״ו כ״ב כ״ג.

שורה 3—4: גם טבוחי אח יבכו למותי וינודו לי, כי נכמרו רחמיהם עלי, כי הם מתו פעם אחת, אולם אני מדי יום ביומו ימיתני הפרוד. אח, פירשו המעתיק (על גליון הכ״י) בלשון ערבי סיף (سيف) ר״ל סכין ארוך וחד, חרב. והשתמש רי״ה במלת אח במובן חרב גם בסי׳ קי״ב צר 170 שורה 13: ועפעפיו כאח. נראה מזה שפרש כן

שורה 33: ראה ישעי׳ ה׳ ב׳, ד׳.

שורה 35—36: בכ״י ובאו״נ: ואת הוא פעמן למעיל פארך, והגהתי מדעתי ופרשתי: את פעמן למעיל פאר השיר, ואתה ג״כ פאר נזמו וחחו (שמות ל״ה כ״ב). ואולם תתכן יותר הגהת ש״י: ואם הוא פעמן למעיל פארך, והכונה: אם השיר הוא פעמן למעיל פארך, המשמיע בחוץ קולו בתהלתך, הלא אתה פאר נזמו וחחו, אשר תוסיף לו חן ויופי. והוסיף ש״י לאמר: החרוז הזה הוא היותר גדול בכל בתי ההקבלה אשר מצאנו עד כה, והם ארבעה דברים כנגד ארבעה בהמש מלות כנגד חמש: אם, הוא, פעמן, מעיל, כנגד הלא, אתה, נזם, חח. הפעמן מקומו יכירנו למטה על שולי המעיל, והנזם למעלה על האף, כי כן תשימינה בנות הערב את הנזם ואת החח באפם לנוי ולתכשיט.

שורה 37—38: אתה הגבר המְהֻלל ברב התשבחות, הנה בא אלי ספרך ויגנב את לבבי וישב אותו שבי; ואם הספר ביד יוקח, הנה הוא אחז לו לבבי לאחוזה. — הלב לקחו, הכונה: לקח את הלב, וללא צרך רוצה ש״י להגיה: אבל ללב לקחו ולפרש כמו שפירשתי.

שורה 39—40: ובעת בא דברך אלי ומכתבך רכש את לבבי כבר ידע (הלב), כי מוכן אני לתת את נפשי פדות וכפר האיש אשר שלחו אלי. עשה לבבי, ר״ל רכש את לבבי, וע״ד את הנפש אשר עשו בחרן, בראשית י״ב ה׳; וש״י קורא: עִשָּׂה את לבבי, נלחץ אל לבי וע״ד הנאמר ביחזקאל כ״ג ג׳, ח׳, ואני את הנראה בעיני כתבתי.

שורה 41—42: אם יתפש איש את ספרך בידו יקטר מר לאפו ואם איש ישטחהו שטוח יראו בו כשפים, חן והוד אשר יוליכו את הלבבות שבי. ראה סי׳ י״ג צד 14 שורה 1 ומה שהערותי לעיל צד 25.

שורה 43—44: והספר הזה בא אלי ובפיהו שיר יפה ואמרים מתוקים, והוא כשיר דוד ונעמו כנעים חידותיו ואמנם עניניו חדים כשלח דוד וכלי זיינו. ואולי צ״ל: וחידותיו כשלחו, והכונה חידות שיר ידידו הם חדים (עמוקים בענינם) כשלחו של דוד. — וחידותיו: (שורה 44), באו״נ: וחדותיו.

שורה 45—46: כונת החרוז פשוטה, וראה סי׳ ז׳ צד 9 שורה 67—70 ובמ״ש בהערתי לחרוז הזה (לעיל צד 19).

ובאו״נ: ועד הן לא נציתוהו עדי כי הציתו את סגור הבין ופתחו, ולא אוכל לפרשו. ואולם נוסח „סגור הָבִין״ יש לפרשו, וסעד לזה בחרוז שלאח״ז (לפי הנוסח שלפנינו, עיין הערתי שם). ויש לנקד גם: רציתו את סגור הַבִּין ופתחו, והכונה, כי הזמן רצה את סגור הבין (ע״ד אסירי בין, לעיל סי׳ ז׳ צד 9 שורה 48, ועיין שם שורה 46) ויפתח אותו, ואתה הוא מלאכו ושליחו ועל ידך בצע אמרתו ויפק זממו הטוב. וב קורא: רציתו אַתְּ, וטעם הדברים: עד הנה לא רציתי את הזמן (ר״ל לא מצאתי חפצי בו) עד כי רציתו אתה אשר הנך סגור הַבִּין ופתחו.

שורה 25—26: יוסיף לבאר את דבריו בחרוז שלפ״ז ויאמר: בבוא עת רעה ותאבד חכמת חכמים ובינת נבונים, הנה היתה התבונה סגרת ומסגרת כיריחו, אין יוצא ואין בא (יהושע ו׳ א׳), ואולם אתה היית כיהושע אשר לכד את יריחו והיתה העיר חרם היא וכל אשר בה לד׳, והוא ע״ד המספר ביהושע (שם כל הפרשה). — והנה החרוז הזה והבא אחריו מובאים בספר ציצים ופרחים לגינר, ושם כתוב: בהבצר מזמה מנבונים.

שורה 27—28: וכאשר נפלה לך התבונה למנה, כן היה גם השיר מלאכתך, ואיך תוכל להכחיש זאת בענותנותך, והנה כל איש ואיש יודה, כי אתה משיחו (משיח השיר) ועל ידך היתה לו גאולה. וראה כי כבר הקדים ר׳ לוי לתת כבוד לרי״ה באמרו לו, שהשיר מלאכתו, ואמנם רי״ה מֵאֵן להתכבד בכבוד הזה (סי׳ י״ד צד 18 שורה 45 והלאה), ועתה הוא משלם לידידו מדה כנגד מדה. ע״ד המבטא „מלאכת השיר״ ושמושו בספרתנו אכתוב במקום אחר.

שורה 29—30: סלע יפוציץ, ירמי׳ כ״ג כ״ט. — מצחיחו, ר״ל מצחיח הסלע (יחזקאל כ״ד ז׳ ובמ״א). וכונת החרוז פשוטה וע״ד הנס, שמות י״ז ו׳.

שורה 31—32: קאת מדבר, תהלים ק״ב ז׳. — ואחו, ישעי׳ י״ג כ״א. — והנה הקאת והאח הם הנאנחים והנאנקים והמתאבלים, ויאמר, כי גם אותם ישמח ר׳ לוי בהשמיעו אותם קול שירתו. — בם (שורה 32), באו״נ: בהם.

שורה 15—16: ואמנם אני לא טעיתי בזמן והוא לא הטעה אותי! בחשקו אותי ובהראותו לי פנים שחקות אז יראתי אני מפניו כי יגורתי רעתו, ובבגדו בי לא אבדו עשתנותי ונשארתי בטוח ואיתן, כי ידעתי גם ידעתי אשר „גם הטובות גם הרעות כאשר יחנו כן יסעו". ודע כי נוסח כי"א וכי"ב שוים בחרוז הזה כמו שהבאתיו, ואולם באו"ג הנוסח: והשכמתי לחשקו לו יראו ואנכי בבגדי בו בטוחו, ולא אוכל לבאר ולפרש את הנוסח הזה, והוא משובש. ובכ"י תימן הנ"ל הנוסח: בשחקי לו יראו, ואולי צ"ל: בְּשַׂחְקוֹ לִי יְרֵאוֹ, והכונה כמו שבארתי.

ואל דעתי זאת מסכים גם ב, והיא על פי האמור ברכות ז' ע"ב: השעה משחקת לו.

שורה 17—18: וסבת חסרון אמונתי בזמן היא, יען ידעתי כי בהרעותו לי לא הסתיר ולא מנע ממני בקצפו רק את טובותיו אשר אין בהן ממש, והם נדמו כקצף מים (הושע י' ז'), ואם ייטיב עמדי הנה טובתו היא רק כפיח הכבשן, אשר יכסה בו את אשי, אשר יארב עלי לשרפני בו. ואולי כון למ"ש בהושע ז' ו'. בקצפו, בכי"א: בכספו.

שורה 19—20: ואם יאמין איש בזמן היום, אדע אל נכון כי ביום מחר יפרש הזמן פח לרגלו ויבוש משברו.

שורה 21—22: יכנה מאמיניו הנוסח הזה קשה לפרשו, ורואה אני את דעת ש"י שכתב להגיה יבכה מאמיניו, והכונה ע"ד ששר אחד המשוררים הישמעאלים וישם בפי תבל (= זמן) את הדברים האלה: ואל ישיא אתכם התמדת שחוק פי, כי מאמרי משמח ומפעלי מְבַכֶּה. ועל דעת ב יכנה הוא על פי לה"כ איוב ל"ב כ"ב, בענין השמה וחנופה (וגם ע' הערך ע"ז).— בתתו בלחי חחו וחוחו, יחזקאל ל"ח ד'; איוב א' כ"ו.

שורה 23—24: ובראותי את הזמן ואת עותתו, ואקצף עליו רב קצף ולא הפצתי לדעתו ולרצותו (בראשית ל"ג ו') עוד, עד אשר שב הזמן גם הוא מדרכו הרע וירצה להכין את הלב ולפתוח אותו (יחזקאל ל"ז י"נ), בשלחו אותך להיות לנו למחיה, למשיב לב ומרחיבו ומרהיבו. הנה פרשתי את החרוז כלו עפ"י נוסח כ"י תימן הנ"ל; ואולם בכי"א ובכי"ב: ועד הן לא רציתוהו עדי כי רציתו את סגור הבין ופתחו,

שורה 3—4: ובראותך „הפך הזמן ומקרהו" אל יפול לבבך עליך! הן לא תוכל לבקש חסר מזמן הרע, כי אתה ידעת את האיש ואת שיחו (עדה"כ מ"א ט' י"א) כלומר: אתה תדע את הזמן ואת כל אשר אתו.

שורה 5—6: המקרב המרחק, מקרב פעם ופעם מרחק כחפצו ולא כרצון כל האדם אשר על פני האדמה. מעצור לרוחו, קרי: מַעְצָר לרוחו, משלי כ"ה, כ"ח.

שורה 7—8: ומדרכי הזמן וממדותיו להכחיד דור ולהקים דור אחר על מקומו (והמליצה לקוחה מקהלת א' ד'), פעם יאסף אליו את ילדיו ופעם יזרם כמו דוה, צאו יאמר להם, פעם יקים איש וירימנו עָל ופעם ידחנו ולא יוכל קום. — ודהה (שורה 8), באו"נ: ודתו.

שורה 9—10: ודרכו מבלי לב ומעשהו בלא דעת ובלא תבונה וכל פעלו הוא רק כאשר ישחק נער קטן הלומד לכתוב בדיו, יכתב וימחק, ימחק ויכתב וישחק ואין מכלים.

שורה 11—12: וזה הזמן המתהולל אפס מעשהו ופעלו מאפע; אם יציץ ציץ אין מגד (פרי) בציציו, ואם יפריח אין בפרחו גמל (ישעיה י"ח ה'). — ויצץ ציץ, עדה"כ במדבר י"ז כ"ג; ב קורא: וְיָצִיץ.

שורה 13—14: ואני מבשרי אחזה תהפוכות הזמן ורעותיו עברו גם עלי, והן עתה אכלה אני מרב היגון אשר הנחילני אבל הוא לא יכלה. וגם לחי, אבל הוא נשאר בלחה וככחו אז כחו עתה להרע ולהשחית. פרשתי לפי נוסח כי"ב אשר בחרתי בו, ובכ"י א' הנוסח: אהה אבלה ולא יבלה זמני, והכונה כנ"ל. ובאו"נ: אהה אכלני, והוא שבוש. וכן הגיה: ולא יכלה זמנו, ואולם „אהה כי כלה זמנו" של החכם הנכבד הזה, ועוד טרם מלאו ימיו בא יומו לדאבון נפשי ונפש כל אהבי ספרתנו וחכמת חכמינו, יהי זכרו ברוך! ובעת שאני כותב את הערתי זאת כבר הלך ר' דוד קויפמאנן ז"ל לאור באור החיים, ואיננו אתנו להאיר עינינו ולפרש את הגהתו זאת. וכבר מצאנו לרשב"ג שאמר: אצמא לרֶע ואכלה טרם כלות צמאוני (ש"ש שיר א' צד 2); ודוקס העיר שם (הערה 2) שהוא מלשון כלתה נפשי (תהלים פ"ד ג'), אבל אינו כן, והוא מלשון כי כלינו באפך (תהלים צ' ז').

שורה 19—20: ועתה אתה ידידי, אשר שמך מְחֻלל על אשר תתגאה על רעך, אמר נא האמנם תלעג לו (לר׳ ברוך, ור׳ יוסף הבין את דברי המשורר יען ידע את הענין אשר יסבו עליו דבריו) והנה העז שבעופות נלכד בפח אשר טמן לרגלו וגם את הלויתן ימשך בחחו (ראה איוב מ׳ כ״ה), והכונה, כי גם ר׳ ברוך גברא רבא היא וגדול הדור אשר משך אבירים בכחו. עזניה, פרשוהו הראשונים מלשון עוז; ראה בערוך השלם ערך עז ב׳ ובשרשי ר׳ יונה שרש עוז.

שורה 21—24: ואמנם אמת, כי אתה גדול ממנו, אבל אל לך לבזותו ולהקלו בעבור זה, ונהפך הוא כי יש לך לקרב אליו, להשיב אהבה אל חיקו תמורת אהבתי ולהאציל משמשך אור על ירחו (כי אתה נגדו בבחינת השמש ויחוסך אליו כיחס השמש אל הירח), והנה לבו שלם עמך וחפץ הוא לתת את שכמו מנוחך, אם תואיל אתה להאיר פניך אליו ולתת לו מנוח בחיקך. — יְרָחִיו (שורה 24), ראה דברים ל״ג י״ד ודברי המבארים שם.

כב.

כי״א ח״א סי׳ ע״א; כי״ב ח״א סי׳ שמ״ט. — נדפס באו״ג ח״ב צד 82. — אח״ז מצא החכם ר״א נייבואיר את השיר כתוב על עלה מכ״י תימן המובא מחדש אל בעה״ס באוכספורד, והודיעני איזה שנויי נוסחאות. — משקלו כמשקל השיר הקודם לו. — כנודע כתב ריה״ה את השיר הזה לידידו ר׳ לוי אלתבאן המדקדק, והוא תשובה על שיר ששלח לו ר׳ לוי, תחלתו: „זמן העיז מאד פניו וצדה״, הנה טעה וכתב העיז והיה לו לאמר הֵעֵז, וריה״ה השיב לו שירתו זאת ורמז בראש דבריו על שננת ידידו (בב״י צד 20).

שורה 1—2: הזמן הֵעֵז פנים ומצח ולא העיז, ר״ל לא אסף את ילדיו ולא נתן להם מנוח. — העז, משלי כ״א כ״ט; ז׳ י״ג, — כצור, בבב״י, ששם מובא החרוז הראשון, מאד. — העיז (שורה 2), ישעיה י׳ ל״א. ודוקס טעה וכתב העיז בדלת והעז בסוגר החרוז.

לְשׁוֹן רְמִים. וע מפרש: בפיו חניתותיך ובלשונו רמחיך (והפה הוא פי הזמן, שורה 10), ר״ל יצא לך השם ואני שמעתי כי בחנית וברמח יצאת למלחמה, והכנוי לשון יחיד מוסב לדעתו אל הנסמך לשון (= שמועה).

שורה 11—12: ולא די לו לזמן שחדל מלשבחך, כי עוד ירגז ויתקצף עליך וכמעט שנגעה בך יד שרפיו וישרפוך בְּאִשָּׁם. — פיחיו (שורה 12), שמות ט׳ ח׳, י׳.

שורה 13—14: ואני בראותי כי הזמן מעל בך מעל ויפג לבי, ובחמת רוחי שאלתי אותו התתבאש (דה״א י״ט ו׳) ותנע וכו׳, והוא ערה״כ דה״א ט״ז כ״ב.

שורה 15—16: והזמן גם הוא השיב אמריו לי: אתה אשר לא ידעת את דרכי תחשבני לרע מעללים, אשר בלא צדק ובלא משפט יגע בחכמי הדור וירע למשיחיו, ואולם טעמי ונמוקי עמי וסוד כמוס עמדי יסוער בקרבי, וזה הסוד יֵצא ואם ברזל בריחיו. ומה הסוד הזה? המשורר קצר בלשונו ודבריו עניים במקום זה ועשירים במקום אחר בשורה י״ט והלאה. וש״י קורא: עדי יָצָא, והסוד יצא במה שהקל הזמן בכבודו של ר׳ יוסף. יְסֹעַר, הושע י״ג, ג׳, והכונה בו כמו יְסָעֲרוּ להפיצני, חבקוק ג׳ י״ד, וע״ד הנאמר באיוב ל״ב י״ח — כ׳. — ברזל בריחיו, (שורה 16), ישעיה מ״ה ב׳, תהלים ק״ז ט״ז.

שורה 17—18: החרוז הזה הוא היותר קשה בשיר שלפנינו, ואני מפרשו: הטוב לך שיהיה שמך כזה, ר״ל כמו שהוא עתה, מחלל ולא מהלל, בעוד אשר עד היום לא יכלו הנצחים במהלליו (ר״ל במהלל שמך) ולא יכילוהו. וקצת ראיה לבאורי מצאתי בכי״ב, ששם הנוסחא: במהללך, וא״כ מוסב החרוז כלו על ר׳ יוסף. וכן הגיה: היות בְּזָה שמך, וזה אפשר, אבל מש״כ לפרש את דלת החרוז ויאמר: „איך תרהיב בנפשך ללעוג לגבר הרם בענקים, אשר אם יהללוהו לנצח נצחים לא יבאו עד תכלית שבחיו״, לא יתכן לדעתי. וע מפרש: הטוב כי לא יכלו נצחי הזמן בעוד מהלל שמך קיים? מן הראוי היו שהם כָּלִים ומהללך אינו כלה, כדרך שפרשו רז״ל על הכתוב חצי אכלה בם ר״ל שיהו חצי כלים והם אינן כלים (ספרי פ׳ האזינו). ואף רי״ה משתמש בדבור הזה עוד להלן שורה 13.

בסוף דבריו יבקש המשורר מידידו לרצות את פני ר' ברוך ולקרבהו אליו, כי גם זה האחרון יכנע לפניו בבקשו קרבתו. זה הוא המשך החרוזים וכונת השיר לדעתי, ואשר לו פרוש יותר נכון יבא ויפרש ויטול שכר.

שורה 1—2: היתנכר, בראשית מ"ב ז'. — נזיר אחים, בראשית מ"ט כ"ו. — לב חכמה, תהלים צ' י"ב. — שכחיו, תהלים ט' י"ח. והכונה: נזיר אחים לא יתנכר לאחיו וחכם לבב לא יעזב את שכחיו, לפי שאין זה מדרכי הנמוס, וככה לא אתנכר אני לך ולא אעזבך אף כי שכחתני, וכמ"ש לעיל. ועל דעת ע הדבור נזיר אחים ולב חכמה יסוב אל ר' יוסף, והיה החרוז הראשון כעין פתח דבר, למען ישים ר' יוסף את לבו אל דברי המשורר, כי לא כן עשה אשר התנכר אל ר' ברוך ושמר עברתו לו.

שורה 3: ביין זכרו, עדה"כ שה"ש א' ד'.

שורה 5—6: הרוח נושא שלומות לידידים ומביא מהם ריח טוב משובב נפשות הדואגים והכאבים והחולים מחלת הפרידה (ראה סי' מ"ג וסי' פ"ז צד 126). ויאמר המשורר: אני דואג וכואב בעת תבא אלי הרוח אשר חלפה בך ולא אמצא בה את ריח רקחיך, ריח טוב ונעים משיב לב ונפש, כי החסרון הזה לאות, כי פג טעמך וריחך נמר. — שורה 5 עדה"כ תהלים ק"ג ט"ז. — אמצאה בו, כ"ה בכ"י ורוח משמש זכר ונקבה, והרוצה להגיה: אמצאה ב ה לא הפסיד.

שורה 7—10: ועתה הנה בא לשון הימים, דבר הזמן, אשר אתה הוא הלוחם מלחמותיו בפיך חניתותיו ובלשונך רמחיו (ראה סי' ז' שורה 55 צד 9 והערתי צד 18), ולא מצאתי בפיהו בשורה טובה על אדותיך, ולא עלה בשיחיו טוב זכרך ושבחך. — ימים = זמן, ועל כן השתמש המשורר במלה זאת בלשון יחיד, ומצאנו כזאת גם בשירי משוררים אחרים. ראה לדוגמא משלי שועלים (הקדמה, דף א' ע"ב בדפוס ברלין): ימים אל תתמה אם זדים | בך לרוב גם שוא מגידים. — לשון ימים, מליצה שכוחה הרבה, כמו בתחכמוני (שער י"א דף כ"ב ע"ב): לשון הימים ישיח מהלליו, ופי הזמן יביע טוב מפעליו. ובמחברות עמנואל (מחברת י"ב צד 92): נשמע מלשון הימים רננת פאר מעלתך, ועוד שם (צד 93): ויתנום ביד לשון הימים על הסדר. וכן חפץ להגיה

אלהים, כ״ה בכ״י וכן תקן קעמפף מדעתו. ובנ״א כתוב: עליהם, והרכבי (הערות צד 200) השתדל לבאר את הנוסחא המשבשת.

שורה 27—28: נושא המאמר הוא אלהים שבשורה 25, ומקור המליצה בבראשית מ״א ט״ז, ושעור המאמר וכונתו: אלהים יענה תמיד את שלום שלמה מאל (ועדה״כ בראשית י״ט כ״ד: וה׳ המטיר. . . מאת ה׳); ועי כתב: מאל הכונה בו כמו בראשית מ״ט כ״ה. — מאל, חסר בנ״א וכן אצל קעמפף והרכבי. וכתב פיליב: צ״ל שלמה השר יענה״, והבל הביא גם הוא. — תמיד, כן הוא הנוסח המובא על גליון הכ״י, וכן הוא בנ״א, קעמפף והרכבי. ואולם בכ״י הנוסחא: יענה שלום.

כא.

כי״א ח״א סי׳ ס״ט; כי״ב ח״א סי׳ נ״ג. ורשום עליו בכ״י: „וכתב אלי ר׳ יוסף בן אלשאמי מעתיא בר׳ ברוך בן ר׳ אבון״. משקלו כמשקל סי׳ ג׳. — והשיר הזה עם היותו נראה קל ההבנה, לא ארע אם באתי עד תכליתו, ובדרך אולי ושמא הנני אומר בכונתו: המשורר לא עזב חסדו ואמתו את ידידו אשר שכחהו (שורה 1—2), וכאז כן עתה הוא שמח בזכרו ולבו יגיל בשמעו את תהלת ידידו הסדורה בפי כל פה (שורה 3—4), וכמו שהוא שמח בכבודו, כן לבו עליו יכאב בעבור על פני ידידו רוח רעה, אשר לא תקח אתה מאומה מכל רקחיו, ר״ל מנעים ריחו, ומזכר מעשיו הטובים והרצוים (שורה 5—6). והנה עתה אמנם באה עת רעה כזאת, כי לשון הימים (= הזמן) לא תביא עוד בשורה (טובה) על אדות ידידו, ונהפוך הוא, כי כמעט נגע בו הזמן לרעה וינחילהו קלון תחת כבוד (שורה 7—12), והיטב חרה לו להמשורר הדבר הזה, ובחמת רוחו שאול שאל לזמן: התתבאש וכו׳ (שורה 13—14), והזמן השיב לו אף הוא, כי טעמו ונמוקו עמו וסוד יסער בקרבו ולא יכול להתאפק מלגלות אותו (שורה 15—16), והסוד הזה הוא תלונתו על ר׳ יוסף, על אשר הקל בכבוד אחד מגדולי הזמן, הוא ר׳ ברוך, ודבר הסוד כלול בשורה 17—20.

וע מפרש: הוא יורח גם יומם גם לילה כאור בקר אשר אז השמש שואף זורח.

שורה 11—12: ואל גפן שתולה עלי מים ופוריה אדמהו, אשר מאשכלותיה יוקח המור ועד ים תשלח את פאר קצירה, ומליצת המשורר יסודה בתהלים פ׳ י״ב. ובגנזי, קעמפף והרכבי: ופאר קצירה עדי ים, ולא הרגישו שהוא נגד המשקל ונגד מליצת הכתוב. — תשלח (שורה 12), בכי״א: ישלח.

שורה 13—14: תבל נעים ריחה כאלו היתה מקוטרת ממר וקנמון (ערה״כ שה״ש ג׳ ו׳). ואמנם שם שלמה הנודף למרחקים וריח לה ממנו, כי רטב הוא לפני שמש וטוב שמו משמן רקח. — רטב ורקח (שורה 14), בגנזי, קעמפף והרכבי: רוכל רוקח (קְרי: ורוקח).

שורה 15—16: השמש, שהיא המאור הגדול, תשחר את פניו ותתן לו תודה, כי קרנים מידו לה, ומה גם הלבנה, המאור הקטן, אשר יתרון לאורו על אורה שבעתים.

שורה 17—18: הוא נשא נס (ערה״כ ישעיה ה׳ כ״ו) הפדות על ראש בני הגולה, כי הוא פדה בשלום נפשם ויפתח ויסיר מהם עול מס בני משא, עֻלו של ישמעאל (ערה״כ בראשית כ״ה י״ד). נס הפדות, בטעות הדפים קעמפף גם הפדות, שאין לו ענין כלל, והרכבי נמשך אחריו והדפים ג״כ גם ולא העיר מאומה.— נס ונשא לשון נופל על לשון, וכן מס ומשא.

שורה 19—22: כראות אלהים (ערה״כ בראשית ל״ג י׳) ראיתי את פניו, כי כל הפוגע בו ישיש כאלו פגעו בו מלאכי אלהים. — שורה 21 הפך הנאמר בירמיה ד׳ י״ט. — שמחים לו, וקעמפף טעה בקריאתו בג״א וכתב שמחים לי ואחריו נמשך גם הרכבי.

שורה 23—24: הוא ירש את הכבוד מאבותיו והנהו בו כאורח ותושב, ושאר האנשים אם יש להם כבוד הם בו רק כאורחים. — מאבות כ״ה הנכון, ובכ״י: מאבותיו, נגד המשקל. ירשה בנ״א: ירשוהו.— בלעדיו, ר״ל חוץ ממנו (מר שלמה); ישעי׳ מ״ה ו׳ (ע).

שורה 25—26: יוסיף אלהים על ימיו (ערה״כ תהלים ס״א ז׳), ואולם בבוא יומו ופקדת כל אדם עליו יפקד, או אז יזכה להוריש לבניו את הכבוד אשר ירשהו הוא, ועוד ירבה עליו כהנה וכהנה. — יוסיף

אמר לה להאי מילתא. גם פיליב (המשא גליון 2 צד 16) שנה ברואה ואמר שהשיר שלפנינו שקול במשקל طَوِيل, וזה דבר שאין לו שחר.

ואמנם לא נתמה על הערבוביא הזאת בידענו את הטעיות והשבושים שנפלו בשיר הזה, כסו פניו חרולים עד כי לא נִכר ענינו ומי יכיר את משקלו! — בשורה 1—8 יראה המשורר בחזיונו את הזמן שהוא רקד ושמח, העסיסים יתנו ריח וצבי (ענינו ידוע) ישתה וישיר, ושירו הוא שיר ידידות לשלמה ידידו. ואחר ההקדמה הזאת — קעמפף שם אותה לשיר בפ"ע וממנו ראה וכן עשה הרכבי — הוא מביא את שיר התהלה הזה, אשר בו יהלל את שלמה ידידו (שורה 9 והלאה).

שורה 2: נתן ריח, קעמפף והרכבי: נתָן־ריח. המליצה היא עד"ה שה"ש ז' י"ד.

שורה 3—4: הצבי פניו כפני שמש וכוס היין אשר בידו יאיר כירח, ובעת ישים הצבי את שפת הכוס על שפתו, נדמה בעיני כאלו ראיתי את השמש נושק לירח. — אראה (שורה 4) כ"ה בכי"א, ובנ"א קעמפף והרכבי: תראה.

שורה 5—8: והיה כי יפתח הצבי את פיהו לשיר בשירים, יקרע בשיריו סגור הלב ואם ירזמון עיניו כחץ יעוף מבטו חודר כליות ולב ופולח הכבד. — ירזמון עיניו (שורה 6), איוב ט"ו י"א. — ידידת שיר (שורה 7). תהלים מ"ה א'. — שורה 8 עדה"כ משלי כ"ו כ"ה. והחרוז הזה (שורה 7—8) הוא משֻבש בגנזי, והמו"ל קעמפף והרכבי לא חשו לתקנו, ונוסחאתם: ישתה וישיר לשלמה ידידות, קול שיר אם יחנן, לב שומעיו ינתח. ואני הדפסתי כמ"ש לפני בכ"י.

שורה 9—10: השר, הוא שלמה ידידי, יזרח כאור בקר יומם וליל, ובזה יתרון לו על השמש אשר יערב פעם ואחר שואף וזורח, והרי זה מקרא קצר ואמנם הכונה בו עדה"כ קהלת א' ה': וזרח השמש ובא השמש ואל מקומו שואף זורח הוא שם. ראה הערתי לסי' י"ג שורה 3—4 (לעיל צד 25). ואמר רי"ה (סי' פ"ז צד 128 שורה 32) פניו פני חמה בלי שוקעת. ובסי' פ"ט (צד 130 שורה 19—20) יאמר: הן לא אדמֶה לסהר יום מלאת | כי יחסר סהר והיא עודפת.

שורה 17—20: אמנם גם שני אחיך משה ויוסף קרובים אלי, ואשים את משה כחותם עלי לבי, ואת יוסף כטוטפת על מצחי (ר״ל בין עיני ועדה״כ שמות י״ג ט״ז, והיחיד טוטפת בתרגום יחזקאל כ״ד י״ז ועוד, ובמשנה שבת פ״ו מ״ה). ואולם אתה בשלשה הכי נכבד וצלם דמות תבניתך לנכח עיני תמיד. — הוא. (שורה 17) חסר בכ״י והוספתיו מדעתי, וכבר הייתי יכול להגיה משה כחתמת (בראשית ל״ח כ״ה) לולא הכתוב שה״ש ה׳ ו׳, אשר הוא המקור למליצת המשורר. וע קורא כְּמוֹ. — עֲלֵי (שורה 18), בכ״י על.

שורה 21—24: ועתה כי אשב מפרד, אין לי רעים לשעשע את נפשי בחברתם. זולתי מכתביך, הם הם רעי ושעשועים לנפשי, בהם יהגה לבי והם לקחי, לקח טוב אשר תתן לי, וע״כ אבקש ממך: אל נא תחשך ממני את מכתביך אשר הם חיי רוחי ואל תעצרם ממני. אעצר כח, דניאל י׳ ח׳.

שורה 25—28: חתימת השיר הכוללת ברכת שלום, ואין לה ענין עם הקודם לה. יאמר: אני מבקש מן הרוח אשר על פני יחלף ואומר לו, שא שלום אל מחמד רוחי (הוא ידידי מחמדי), ובשובך מדרכך אלי קח אתך את תשורת מענו (את תשובתו) והביאה אלי, והיה כי תפח אותה בי אני הרוג פרידתו, תהי באפי לנשמת רוח חיים! ומליצת המשורר לקוחה מיחזקאל (ל״ז ט׳).

ב.

כי״א ח״א סי׳ ס״ח; כי״ב ח״א וח״ג. — נדפס: גנזי אוקספורד צד 43; Kämpf, Nichtandal. Poesie ח״ב צד 227; הרכבי ח״א צד 103 סי׳ י״ג. משקל השיר הוא הנקרא בל״ע بَسِيط בתמונה משונה שִׁנוה הערביים האחרונים בזמן; ראה ספרי ע״ד המשקל בשירי רי״ה צד 30. וקעמפף (בספרו הנ״ל צד 228) כתב שהוא המשקל سَرِيع „רק בשנוי קצת כפי טבע לשון הקדש״, ואולם כד נאים ושכיב

מכתבים מעת לעת, כי הם שעשועים לרוחו ונחמתו בעניו (שורה 21 עד תם כל השירה).

שורה 1—6: יאמר: עתה ביום צר הנני למשא גם עלי רוחי, ולא יפלא בעיני, כי אחרים נלאו נשוא את טרחי (עדה"כ דברים א' י"ב), ואף אמנם את אשר יגורתי בא לי, כי נסעו חמודותי (ר"ל אהובי, דניאל ט' כ"ג) ביום רואם כי כהתה עיני וגם לחי (עדה"כ דברים ל"ד ז'), ובעת השחירו פני מאורעות הזמן והחשיכו את זהרי, ברחו ממחשכי גם ידידי, בעוד אשר בירחי קדם, בימי אלוה ישמרני ובהלו נרו עלי ראשי, גוים לא ידעתי הלכו לאורי ואנשים זרים לנגה זרחי (ישעיה ס' ג').

שורה 7—10: הם הם אהבי לאהובי! ר"ל כאלה היו אהבי, כל עוד האירה לי ההצלחה את פניה מצאו אהובי חפץ באֲהבי, ובעת צר לי זנחוני וישליכוני אחר גום! ואמנם מי הוא זה ומה הוא, אשר הבאיש את ריחי בעיני אהבי ורעי (עדה"כ שמות ה' כ"א) כי בגדו בי, וכי גם אחי, ידידי הנאמנים, האבידו את נצחי ויכשילו את כחי ע"י נדודם ממני והפרדם מעלי? — בגדד (שורה 10), ע"ד המלה הזאת, אשר השתמשו בה המשוררים הרבה ושכיחה היא גם בשירי רי"ה, ראה הערת קעמפף בספרו Nichtandal. Poesie חלק העברי צד 3 הערה 9. — האבידו (שם), עדה"כ איכה ג' י"ח.

שורה 11—12: ואחרי הפרד אחי מעלי קצתי בחיי הנעורים והרקים מכל שמחה וענג, ואם בכ"ז אחיה עוד הוא בעל כרחי, והמשורר לקח את מליצתו מהמשנה (אבות פ"ד משנה כ"ב).

שורה 13—14: אשב מפרד, בדד וגלמוד, ורק בני הימים, תלאות הזמן, לא ירפו ממני רגע, והם השׂחקים על מרי שיחי, תחת אשר היה להם לחוס עלי ולנחמני מיגוני.

שורה 15—16: ולרגלי הדבר הזה אקונן מר עד כי גם כוכבי שחק יתנו קולם בבכי בעת אזעק ואשוע: אהה אחי אהה אחי! והנה אמר וכוכבים אבכה לפי שהוא בוכה בלילה וכמ"ש חז"ל על הפסוק איכה א' ב' (איכה רבתי פ"א, בהוצאת בובר דף ל"א), ובחר בכוכבים בשביל התגנים (אבכה, כוכבים, אבכה). ואמרו אהה אחי הכונה על ידידו האחרון אשר עזבהו, והוא ר' יצחק בן עזרא (אחי רמב"ע ור' יוסף ב"ע הנזכרים בחרוז שאח"ז), אשר אליו הוא אומר:

שורה 1—2: יקיר, ירמי׳ ל״א, י״ט. — בעדו (כצ״ל), שמש צדקה תורח בפניו וקרנים מידו לה. ראה דיואן כרך ב׳ צד 99 שורה 135.

שורה 3—4: הוא אצור אָצר אוצרות נדבות, אבל כל שאליו ימצאו הפצם, כאלו מפתח בידם אל אוצרותיו. ראה סי׳ פ״ז צד 126 שורה 57—58. — עצרה, טה״ד וצ״ל: אָצרה כמ״ש בכ״י.

שורה 6: כמר צרח, צפניה א׳ י״ד.

שורה 7—8: נחמי׳ ה׳ י״ג; קהלת ד׳ ב׳. — שִׁבְּחַ, קרי: שַׁבֵּחַ.

שורה 9—10: איוב ל״א י״ח; תהלים מ״ב ו׳, י״ב; מ״ג ה׳.

שורה 11—12: ישא קול ויקרא אל ד׳ בחזקה, אבל בכ״ז אין לאל ידו (בראשית ל״א כ״ט) ואין לו תשועה, כי ד׳ סגר בעדו ואין פותח, והוא עדה״כ: גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי (איכה ג׳ ח׳). בעדו סגר (בכ״י מלא וי״ו) עדה״כ בראשית ז׳ ט״ז. וש״י גורם סָגַר או סֻגַּר. מליצת החרוז לקוחה מישעי׳ כ״ב כ״ב.

שורה 14: חסדיך, בכ״י חסדך, נגד המשקל. — להסתפח, ש״א כ״ו י״ט.

שורה 15—16: איוב מ״א א׳. — שם ל״ד ח׳. והכונה: אולי שמך יארח לחברה עמו וכו ידגול ושלום יהיה לו.

שורה 17—18: המליצה לקוחה מירמיה י״ז א׳, והכונה: השואל יתנה צדקותיך ויחק זכרך על לב זמן לבלתי יהי (הזמן) שכח אותו.

שורה 19—20: מ״א א׳ מ״ז, ובקצת נוסחאות שם: ייטִיב. — תהלים ע״ב ז׳.

יט.

כי״א ח״א סי׳ ס״ז. — משקלו כמשקל שיר ב׳. — המשורר יקונן על אשר בגדו בו רעיו בעת צר לו (שורה 1—9) ומתרעם על אשר נפרדו ממנו גם אחיו, ר״ל ידידיו הקרובים אל לבו (שורה 9—15) ובתוכם גם ידידו יצחק בן עזרא, אשר לכבודו שר את השירה הזאת (שורה 15—20), ומבקש מידידו זה האחרון לבלתי יחדל מלשלוח לו

אמר רשב״ג בשירתו (שירי שלמה סי׳ ל״ג צד 45): ולו עמו ירוצון כוכבי רום | אזי לא דרכו ראשית אבקיו. ורמב״ע שר (תרשיש צד 6):

אִלּוּ כְּמוֹ בָרָק יְרוֹצְצוּ שָׂרִים וְיִתְנַהֵל וְיֵלֵךְ אַט
לֹא יִהְיוּ רֹאִים אֲבָקוֹ עַד יִדְמוּ מְבַקְשֵׁי אֵל לְדָרְשֵׁי אַט.

שורה 25—28: לו יצא בחרבו לערוך מלחמה את זמנו — והכונה לא על ילדי הזמן ומקריו. כ״א על אנשי הזמן וגדוליו — כי אז נכנעו לפניו גם העזוזים (ישעי׳ מ״ב כ״ה, אבל במובן עזוז שבישעי׳ מ״ג י״ז, תהלים כ״ד ח׳) וגבורי המלחמה. אבל גם בלי חרב נוקמת ורק במטה אשר בכפו ובשבטו אשר בידו נצח במלחמתו.

שורה 27 ע״ד הנאמר בדוד (ש״א י״ז מ׳).

שורה 28 עדה״כ חבקוק ג׳ י״ד.

שורה 29—30: ואיש אשר אלה לו הנה נכספה גם כלתה נפשי להתעכב אצלו להיות עמו. אבל מה אעשה. ואני כנען מגמת חפצי והוא במצרים מחוזיו (תהלים ק״ז ל׳).

שורה 31—34: ואתה ידידי. אמר נא לנדוד וירף ממלחמתו הקשה אשר הוא נלחם אתי ואל ירגיזני ממנוחתי. ולמוקד אהבתי לא״י אמר נא וישקיט את להביו. ואז אולי אשאר אצלך ימים או עשור ואמצא פוגת לי בראותי את פניך. — פוגה (שורה 33), איכה ב׳ י״ח. — מֶחֱזָיו (שורה 34), משרש חזה ופרשו מראיו. מראה פניו. והיה מן הראוי לומר מַחֲזָיו. ואולם בעבור המשקל כתב מֶחֱזָיו ע״ד השלמים.

י״ח.

כי״א ח״א סי׳ ס״ו. — משקלו כמשקל שיר א׳. — השיר הזה הוא שיר בקשה. וכנראה חֻבר לשם אחד השאלים. כי רי״ה בעצמו לא דפק על פתחי נדיבים. ונהפך הוא כי מאן לקחת דבר משום איש כנראה למשל משירו לר׳ יוסף בן צדיק (סי׳ פ״ג צד 118). — כונת המשורר בכלל ובפרט גלויה ומבארת ואין צרך להאריך בבאור השיר הזה וחרוזיו.

(סי' פ"ז צד 125 שורה 39—40) וידע מזמנו מחשבות | ונלאה הזמן ממחשבותיו. וש"י מחבר את החרוז שלפנינו עם החרוזים שקדמוהו ויאמר: מליצת החרוז שאולה מן המשל הקדמוני לחכימא ברמיזא, והמשורר צעד עוד צעד אחד הלאה, שלא הבין מן הרמז דוקא, אבל הבין גם את הרמז שבלבבות, אשר לא סֻפַּר ולא הֻוה. ולעומת הדלת בא הסוגר ע"ד ההערכה, שהאחרים לא הגיעו לשכלו ולבינתו, שאם רמז להם נלאו לדעתו, ותחסר מלת לדעתם אחרי מלת מרמזיו ע"ד החסר. והחרוז הזה בעבור הזהירות בא, לפי שְׁמֹנָה שבחיו ככה: גבר, ואחז, ובזז, וקנה, ויהב, ומאלה אפשר להבין שלכבוד עצמו עשה את אלה כדי שיהיו בני אדם מתדפקים על דלתותיו ומתרפסים לרגליו, נזהר ואמר: ונפשו ידעה רמז לבבות, ר"ל שלא נצטרכו מבקשיו לשאלו בפיהם, כמו טרם יקראו ואני אענה (ישעי' ס"ה כ"ד).

שורה 21—22: הוא יודע העתידות בחכמתו ומגיד האותיות טרם תבאנה. ומ"ש מחבואי ים ורזיו הוא עדה"כ איוב ל"ח ט"ז. — מחבואי, ש"א כ"ג כ"ג.— וש"י מגיה מחבאי יום ורזיו, וכן דעת ב, והכונה על הדברים אשר עדן לא היו, וכתב: מליצת החרוז הזה שאולה מן הפסוק אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום (משלי כ"ז א'), והמשורר שנה אותה והוסיף עליה כדרכו: בפסוק נמצא היום, ומחר, ואי ידיעה, וילדי יום, ורי"ה שם לנגד היום — תמול, ונגד לא תדע — וידע, ונגד ילדי יום (הדברים אשר יקרו ויהיו נודעים לכל) — מחבואי יום ורזיו, הבלתי נודעים לאנוש. ורמז במלת גלה, שהיה המהולל בוטח בידיעתו, כמ"ש עמנואל באחר משיריו (מחברת י"ט צד 148):

מי שהעלים את חכמתו ובתוך חכו ימנענה
הודיענו כי לא בטח על מה שידע ממנה.

ופרוש תמולו, יום שלפני היום אשר בו הודיע האותיות, ומחרתו, יום שאחריו, א"כ ידע את הבאות ב' ימים לפני בואן, ולפי הכתוב אפילו לפני יום אחד לא תדע נאמר!

שורה 23—24: הגלגל ריץ, ור' חלפון הולך לאט, ואעפ"כ ר' חלפון מנצח בעצליו את זריזיו של הגלגל (שד"ל). והנה הגשים המשורר את הלוכיו של ר' חלפון ויקרא אותם עצלים ור"ל מהלָכים עצלים וכן כנה את מרוצת הגלגל זריזים והכונה מרוצות זריזות. וכבר

כונת החרוז גלויה. בדוריו לא בזוויו, כתב ש״י: תצחיף, דל״ת רפה מבטאה קרוב למבטא הוי״ן. בזוזיו שבחרוז שלפ״ז עם בזוזיו שבחרוז הזה: תגנים שלם.

שורה 15—16: אם ישאלו ממנו השאלים את קרביו ואת דם לבו, יתן אותו למזיו ולשפכיו, ואף כי לא ימנע מהם גשם נדבות (ר״ל מתנת ידו), והוא הוא העושה את הזיזיו. וכתב ש״י: אשר אם ישאלו (שורה 15), המליצה הזאת שאולה מן הערבים, והמשורר הוסיף עליה הפלגה על כל צרדיה. אמרו על נדיב אחד מבני ערב שאם שאלו ממנו בעת המלחמה את חרבו, לא היה נמנע מלתתה להם. השאלים את הערבי לא יתחייב שהם אויביו, ופה השאלים הם אויביו ושפכי דם לבו; ושם נאמר נתינה, ופה יהיבה. כי שרש יהב הארמי ענינו נתן, והערבי وَهَبَ נתן בחנם. כי לו רצה המשורר להשתמש בהוראת נתן לא היה מזיק למשקל כלל, כי יהבהו נתנהו משקלם אחד; ואין כל נתינה בחנם, אבל אין כל יהיבה אלא בחנם. ושם שאלו חרב, ופה קרביו ודם לבו. הכלים היותר נכבדים בגופו. ועל מ״ש חזיזיו (שורה 18) העיר ש״י: הוא הצד המשבח שבברקים, הנראה לעין והמאיר לארץ, ולא רמז על הרעם כלל, כדי שלא יתפסוהו מבקריו, כי שרש רעם גם על העצבון יורה כמו רעמו פנים (יחזקאל כ״ז ל״ה). ואנחנו כבר מצאנו למשוררים אחרים שנזהרו בזה ג״כ ופרשו דבריהם, כמ״ש רשב״ג (ש״ש סי׳ ו׳ צד 9): נדיב רוח וכרות ירחף וכברק אשר אין לו שזיפה. וע׳ מפרש חזיזיו כפרש״י (זכרי׳ י׳ א׳) עננים המביאים מטר, וכן מתרגמ׳ רכב על עב קל (ישעי׳ י״ט א׳). והוא עֹשֶׂה, ר״ל ר׳ חלפון, אשר שאלו ממנו, וכן בזכריה את ה׳ הוא נושא הפעלה. ומליצת רי״ה לקח יצחק בן הראב״ע וישימה בכליו, כאשר העירותי כבר במה״ע Isr. Monatsschrift שנת 1895 גליון 10.

שורה 19—20: אחר אשר הלל את נדבת לבו של ר׳ חלפון בחרוזים שקדמו, הוא הולך ומפאר גם את חכמתו הרבה ויאמר, כי נפשו תדע גם רמז הלבבות והוא בוחן כליות ולב, ומצד אחר הנה מחשבתו עמוקה כ״כ, עד כי נלאו כל הלבבות להשיגה וכן הוא אומר

ויראהו את כל בית נכאתו, והכונה כבונת החרוז שלפ״ז. תַּעֲרֹךְ קרי: תַּעֲרֹךְ.

שורה 7—8: ראה אתה אומר לענות בשיר על שירו ותחשב, כי מעלת שירך תגיע אל מעלת שירו—אל תבקש לך גדולות (עדה״כ ירמי׳ מ״ה ה׳), ואל תאמר להשיג בקנה הרצוץ אשר בידך את שחוזיו, את חרבותיו השחוזות. וכתב ש״י: בקניך, הם העצים החלולים, ובערבי קנאה הוא עץ הרומח בלי הלהב; שחוזיו, החרבות החרות או להב הרומח, והקביל הקנה הקצר כנגד הרומח הארוך, והרך כנגד הקשה. וממין ההקבלה הזאת הם הטורים 25—28 לפנינו.

שורה 9—10: ואחר אשר הלל את שיר ידידו שם את פניו אל המשורר ותהלתו בפיו: גביר אשר אחז את הלבבות והיו לו לאחזה — ואתה, לבי, שמח כי הנך ג״כ מאחזיו! ובמ״א הוא אומר (סי׳ מ״ו צד 62 שורה 22—23): ...ושם לבות בני שביו עצובים, אהה לבי ואת מן העשוקים . . . ורשב״ג אומר (שירי שלמה צד 45 סי׳ ל״ג): אשר עשק לבב חכמי לבבות, והייתי אני מראש עשוקיו.

שורה 11—12: החמודות, ר״ל המרות החמודות והתרומיות. — בזוזיו, הבזוזים על ידו. וש״י כתב: גביר גבר, כל כלי, חמֻדות וחמדה מיני תגנים הם; ובזה, בעל כרחם; בזוזיו, ברצון.— ומרי״ה ראה וכן עשה ר׳ יוסף בן תנחום הירושלמי (במטמוני מסתרים שהוצאתי לאור, ח״א צד 18) באמרו:

במלחמת מזמות מאויו	וכתרי הוד ושכל טוב בזוזיו
וקנה כל בני חורים לעבדו	בצוף לקחו וחסדו לא בזוזיו

והכונה ע״ד שכ׳ חריזי (שער מ״ד דף ס׳ ע״ב): אתמה למי שיקנה עבדים בהונו ולא יקנה החפשים במתק לשונו (ראה מאמרי במה״ע Jsr. Monatsschrift שנת 1896 גליון 2). ואמר חריזי במ״א (שער נ׳ דף ע״ג): לבבי ליצחק בחיר אל מכרתיו | בכסף ידידות ובמחיר אהבים. ור״ש בונפיד אמר (ממזרח וממערב ח״ב צד 127): אישים אסירי חפצך חפשים ומה | יקרו נפשים יד רצונך שללה.

שורה 13—14: כל יקר, ר״ל כל אדם יקר, ומקביל למ״ש בסוגר החרוז: וכל רע; וש״י כתב: יקר, דבר יקר. — בזוזיו, ר״ל בממונו. —

שורה 27—28: כל הון יקר ואם רב נתון ינתן פדיון לנפשך, ואולם נפשך יקרה מאד ואין יקר שוה לה ויערך למולה.

יז.

כי״א ח״א סי׳ ס״ה. נדפס בבתולת בת יהודה לשד״ל צד 84 סי׳ כ״ה ובהוצאת הרכבי ח״א צד 39 סי׳ כ״א. משקלו הוא משקל סי׳ ג׳. וש״י הואיל באר את השיר היפה והנהמד הזה בבאור לפי טעם אנשי המזרח והבנתם, ושלח לי את באורו בכ״י. והנני משתמש בדבריו בבאורי ואזכיר את שמו עליהם.

שורה 1—2: המשורר מכנה עצמו בשם אסף המשורר משבט לוי (שד״ל), וכונת החרוז: ביום אספי את חרוזי שירי לעשות מהם ענק לצוארי נשיא הלוי (אבו סעיד) אמרתי אל נפשי: התערוך וכו׳. — וש״י כתב: אסף הא׳ הוא אסף המשורר, ואסף הב׳ פעל עבר לעתיד, והוא מין אחד ממיני התגנים: גנאס אלמסתופי; חרוזיו הא׳ הם אבני הפיץ של אסף, והרוזיו הב׳ הם המלות שבסוף הסגר, כנוי לבתי השיר, והיא גנאס אלתאם; נָשָׂא וְנָשִׂיא, הוא גנאס עִיר אלתאם. ורי״ה השתמש בבית אחד בג׳ מיני התגנים, והבית הראשון הזה נקרא יופי ההתחלה, ופרושו ככה: המשורר שם דבריו בפי אסף ביום אשר קבץ את אבניו היקרים לעשות ענק מהם לנשיא לוי וגם נשא חרוזיו עליו, הא׳ דבר הנעשה בפועל והב׳ בשכל, וקשור הדלת לסוגר הוא הענק, המורה על ב׳ המושגים.

שורה 3—4: ואלה הדברים אשר אני מדבר אל לבי: התערך ותשוה נעצוצים (ישעי׳ ז׳ י״ט, נ״ה י״ג) ללבנון, ר״ל לעצי לבנון, אחרי אשר עממוך ארזיו (עדה״כ יחזקאל ל״א ח׳) וכבר ראית כי גבהה קומתם מאד. והכונה גלויה, כי ר׳ חלפון שלה גם הוא חרוזים לרי״ה, והנה בא המשורר לפאר אותם ולהגדיל מעלתם על מעלת שיריו הוא.

שורה 5—6: או התערך ותשים לפניו (מלשון ויערך את העצים, בראשית כ״ב ט׳) גנזי סחרים, והנה המלך הביאהו אל גנזיו (אסתר ג׳ ט׳)

במלת אל ברוגמאות שהבאתי; ויש״י גורס: על מעינות, כמו ועל נהרות יכוננה (תהלים כ״ד ב׳).

שורה 7—8: אם החשך ישופך ונפשך תכסוף לאשנבים ותאמר לפתוח לך חלונות — הנה הוא אך למותר, כי האשישה תאיר לך באורה, ואם צמית ותאמר ללכת אל המשאבים ולשבור שם את צמאך — אין צרך לזה כי היא תרוה אותך. אשנבים, שופטים ה׳ כ״ח. — משאבים, שם שם י״א.

שורה 9—10: האשישה במראה האדום והמזהיר, אשר אצל עליה היין שבתוכה, תדמה כאלו היתה גחל בתוך מים והגחל לא יכבה, ואם תתן אותה על ירך יראה כאלו תפשת בידך להב אש אשר לא יכוה. ראה הערתי במה״ע Monatsschrift שנת מ׳ צד 164 (הערה 2).

שורה 11—12: תרקם רקמת שני תולע על לחיי נשקי פיה, כי שותיה לחייהם מאדמים ופניהם מתלעים באש פלדות היין.

שורה 13—20: גם צבא השמים תמהו לכוכבה, לברק זהרה, הנחמד מהם. והיא גם היא תשיב אמריה להם, אל תתמהו על המראה, כי אמנם יש באדמה (ר״ל על פני האדמה) אור אשר את זהרו אלוה! את פני מאיר (בן קמניאל) הנני משרת, כאשר יעבד לוה לאיש מלוה (כי אני הלוה והוא המלוה אותי את זהרו), ומאיר זה כשמו כן תהלתו, הוא משלח את ברק אורו והברק הזה מחוה את שמו ומגיד גדלו בכל פאתי הגלגל, והוא ע״ד בכל הארץ יצא קום ובקצה תבל מליהם (תהלים י״ט ה׳). — ותנאם (שורה 15), בכי״א: ותנעם. — גַּלְגַּל (שורה 20), קרי: גַלְגַּל. — מחוה (שם), בכי״א: אחוה; בכ״י ברלין אתוה. —

שורה 21—22: אם יש את נפשך לחַוֹּת דבר מה, הנה יפה אתה עושה אם תחוה את פעלו, ואם תשא עיניך על איזה דבר נחמד ותקוה עליו, קוה נעמו. — פְּעָלָיו, קרי: פָּעֳלוֹ. —

שורה 23: עדה״כ משלי ג׳ ח׳. — תְהִי, קרי: תְּהִי. — לְשָׁרֶיךָ, קרי: לְשָׁרֶךָ. —

שורה 26: כל איש נגוף וחולה ישים בך מבטחו ואליך ישא עיניו כי ממך יבא עזרו.

שורה 47: קרא על, כמו ביונה א׳ ב׳; ושׁ״י כתב: הקורא או המניה אל נפשך יפה הוא עושה.

ט״ז.

כי״א ח״א סי׳ ס״ג; כ״י ברלין 4^0 סי׳ 576 דף ק״נ ע״ב. משקלו כמשקל השיר שלפניו. שורה 1—14 כוללות את הקדמת השיר, ובה יתואר כוס יין מלא המפיץ אורו וזהרו על ימין ועל שמאל. והמשורר מקום מצא לו לקשור את ההקדמה הזאת עם דברי התהלה אשר ענד אותם עטרת תפארת לראש ידידו (שורה 15 והלאה).— ודע כי השיר הזה שלח אותו המשורר לידידו בחלותו ויחי מחליו. ועפי״ז בין תבין שורה 23—28.

שורה 1—2: האשישה אשר אותה יחזה המשורר בדמיונו, היא דלה ורקה בתמונתה, ואולם דקותה ורקותה אינן מסבת חולי ומדוה; והיא יפת התאר כ״כ עד כי לא יוכל מסיה להעלים את תארה ולהסתיר אותו מעין רואה. ויותר נראה בעיני נוסח כ״י ברלין: את זהרה ת׳ את תארה (שורה 2), ויאמר: זהרה וברק אורה גדול כ״כ, עד כי כל מסיה לא יוכל להעלים אותו, כי הוא יחדור כל מסוה. והמשל הפך הנאמר במשה (שמות ל״ד ל׳, ל״ג). — דלה ורקה (שורה 1) בראשית מ״א י״ט.— את (שורה 2), כי״א: אות.

שורה 3—4: הדלה והרקה הזאת היא האשישה, אשר מראה כמראה הלהב והיא כאלו לֻקחה מאש, ובגנה זרחה תאיר כ״כ, עד כי כל פאתי נוה, כל זויות הבית, נמלאו אורה, כי באורה אור להם. — פאתי (שורה 4), קרי: פּאתי. — נוה (שם) בכי״א: נאוה.

שורה 5—6: ובקסם אשר על שפתיה תשיא אותך לאמר: לכה נסב אל מעינות מים וגן רוה ושם תמשך ביין את בשרך. — נִסּוֹב, כן הוא מנוקד בכי״א, והוא כמו: וַיִּסּוֹב מאצלו אל מול אחר (ש״א י״ז ל׳) וכמו: יִסֹּב אל ביתו (ש״ב י״ד כ״ד). וע גורס: נָסֹב. — אל מעינות (שורה 6), כבר ראינו שרש סבב מחובר לשם שאחריו

שורה 35—36: הַאִם, קרי הַאִם. — בלאטי ידך, כמו בְּלָטֵיהֶם (שמות ז׳ כ״ב; ח׳ ג׳, י״ד), ומקביל אל בקסם עינך שבסוגר. — רֻקַּם, כבר השתמשו גם משוררים אחרים בשרש רקם על כתיבת האגרת; ראה לדוגמא חריזי בתחכמוני שער ח׳ דף ט״ז ע״א, י״ז ע״א. — התוה, מלשון והתוית תו, יחזקאל ט׳ ד׳. וב כתב: אולי צ״ל הַטְוָה או טְוֵה, כי הטויה היא כנגד הרקימה (עיי׳ סי׳ ט״ז שורה 11—12).

שורה 37—38: וספרך (מכתבך) הוא ספר אשר זכותו ולבנתו לא תוכל להדמות כ״א בלבנת הספיר השפוכה על לחיך, והדיו, אשר הוא כתוב בו, שחור כ״כ, עד כי לא יוכל להתאר אם לא בנפך שערך, ר״ל במראה שערך השחור. סֻפַּר, ענינו: יְתֹאַר, יֵאָמֵר עליו, וכמהו חֻוָּה (שורה 38) וע׳ וש״י קוראים סִפֵּר, חִוָּה, והכונה: לבנת המכתב סִפֵּר לנו מלבנת לחיך, ומראה הדיו חִוָּה לנו ממראה שערך. — בנפך, בכי״א ובכי״ב: בנפשך, שאין לו ענין (מלבד שהוא נגד משקל השיר), ואנכי תקנתי לפי כונת המשורר. שַׂעֲרְךָ קרי: שַׂעֲרֵךְ.

שורה 39: תהלים פ״ז ז׳, ובכי״א וב׳ ענייניהם בך.

שורה 41—46: והשירה הזאת היא נאם (מאמר) עבדך הנמכר לך באהבתו אותך, מאז עלותו לשכן בין בני עלוה, אחד מאלופי עשו (בראשית ל״ו י׳) ועתה בבואו מאדום (מארץ נתונה בידי נוצרים) אל מערַב (כצ״ל) קדר (קדר הוא אחד מבני ישמעאל, בראשית כ״ה י״ג, ובניו על שבטי הערביים נחשבו, וכונת רי״ה על מערב ארץ השפנים אשר בני ערב משלו בה אז ממשלת) שם מגמת פניו אליך, ולא אֵחר לעשות דרכו אליך ולבא בגבולך (שורה 45). אולם הזמן עוה את נתיבותיו ולא היה לאל ידו למלא אחר תאות נפשו ומַאֲוַיֶּיהָ. — קֵדָר (שורה 43), ש״י גורס קֹדֵר, והכונה: המשורר בא מאדום אל המערב קֹדֵר בלחץ הזמן, ואני את הנראה לי כתבתי. — פני מגמתו (שורה 44), עדה״כ חבקוק א׳ ט׳. — שוה (שם), תהלים ט״ז, ח׳. — נתיבותיו עוה (שורה 46), עדה״כ איכה ג׳ ט׳.

ובמ״ש פתר החלום, לא כוּן על מגיד הפתרון בלבד, אבל על הפתרון בעצמו, וכמ״ש במ״א (כרך ב׳ סי׳ י״ט צר 20):

אִם תֶּחֱזֶה נֹשֵׁק שְׂפָתְךָ בַּחֲלוֹם   אֶהְיֶה אֲנִי פֹּתֵר חֲלוֹמוֹתֶיךָ

וראה בשיר שלפנינו שורה 27. — ודע כי במקום מי לי שבשורה 19 ובשורה 21, כתוב בכ״א מה לי, ובדוחק יש לישב גם הנוסחא הזאת, ואני בחרתי בנוסחת כ״ב שהיא הנכונה לדעתי.

שורה 23—26: עוד אני מדבר אל לבי ומבקש איש יודע חלום לפתר אותו ואני מצטער על יוסף כי איננו — והנה בא מבשר טוב, אשר אפדהו בכל חמדה וכל הון אתן כפרו, אחרי אשר (כלומר: יען) חוה לאמר: את יוסף אתה מבקש ולא תמצאהו, הנה תמורתו יוסף אחר (הוא ידידך יוסף) צֻוה (מאת המַצוה) להיות צבי המערב ותפארתו. ומבשר האמור כאן הוא מכתבו של ר׳ יוסף, כמבואר בשורה 31.

שורה 27—28: ויוסף זה הוא החלום (ר״ל עליו רמז החלום) והוא פתרונו, ומ״ש החלום הבא, ר״ל החלום אשר בא ונהיה ונתַקַיֵם.

והכונה במ״ש הוא מחמד עין וכו׳, יען כי גם יוסף היה יפה תואר ויפה מראה.

שורה 30: לחן ולתורה ולמצוה, ר״ל: בשם והדס גם לחן ולתורה ולמצוה, ואולי הוא לשון שבועה: חי החן והתורה והמצוה (אשר כלם נקבצו באו לו) כי הוא בשם תבונה וכו׳, ועי״ד לתורה ולתעודה בישעי׳ ח׳ כ׳. ואולי יש לפרשו ע״ד ויגדל המלך וכו׳ לעשר ולחכמה (מ״א י׳ כ״ג).

שורה 31—32: בא הכתב אשר יפיץ ריח נעים, כאלו היו טוריו השחורים ממר־דרור [במחברתו על הפרעוש, שער ד׳ דף ט׳ ע״ב, יאמר חריזי: צרור המור דודי לי בין שדי ילין, יען כי הפרעוש שחור הוא, ומקום אתי עוד לדבר מזה בהערותי], או כאלו לוה את ריחו מערוגות הבשם אשר לך. — הִלְוָה, קרי: הָלְוָה (ש״י) או לָוָה.

שורה 34: דָוָה, כ״ה בכ״י, וצ״ל רָוָה (ע וש״י).

לדלותי, שערו שחור כקדרות לבבי, כאש אשר בצלעי כן אדמו לחייו, וכאלו קפאו דמעות עיני והיו כשלג, ומן השלג הזה לקחו פניו את לבנתם וְזַכּוּתָם. חלצים רפות ודקות הן היפות לפי טעם אנשי המזרח. וכן השער השחור והלחיים האדומים עלי פנים לבנים. — לְדַלּוּתִי, (שורה 9), קרי: לְדַלּוּתִי. — בכי (שורה 11), בכי״א: בני. — ושלג (שורה 12), בכי״ב: ומשלג. —

שורה 13—16: וכאלו הוא נצב חי לנגדי, התגנבו עיני בלאט, לראות, לחקור ולהבין, היש תקוה לרדות דבש מבין בדלחים (הם הַשִּׁנַּיִם), אשר מתחת (כלומר: מאחורי) שפה אדומה כמו תקות חוט השני (יהושע ב׳ י״ח), והכונה על נשיקת שפתים. ראה מ״ש לעיל (צד 26) בהערתי לסי׳ י״ג שורה 13—16.

שורה 17—18: ויהי בין כה וכה ותדד שנתי מעיני ויעף גם הוא (ר״ל צלמו אשר בחלום ראיתיו), ויבוש לבבי משברו ותקותו נשארה מעל.

שורה 19—22: ואיקץ משנתי ואשמעה אחוה (שורה 22, והוא מלשון ואחותי באזניכם, איוב י״ג י״ח) לאמר: האיש אשר יוכל להיות בפֹּתרי חלומי מי ימשכנו בעבותות האהבה ויביאנו אלי? האיש, אשר כבן־רחל (יוסף פתר החלומות) אחשבהו, איננו, וא״כ ממי אבקש לי פתרונים? — מי לי (שורה 19 ושורה 21), מי במקום הזה איננו מלת השאלה, אבל הכונה בו: מי אשר לי, האיש אשר לי, וכן פתר רי״ה את הכתוב מי לי בשמים (תהלים ע״ג כ״ה), כאשר הביא בשמו הראב״ע במקומו (והוא ע״ד מי לד׳ אלי, שהכונה בו איש ואיש אשר לד׳). — טעם בי״ת בפותר (שורה 19) ובי״ת בבן רחל (שורה 21) הוא כטעם בי״ת בתומכי נפשי (תהלים נ״ד ו׳); ראה Gesenius-Kautzsch ח״ג כלל 119, מהדורא כ״ו צד 373. — דּוֹדִי (שור׳ 19), קרי: דוּדַי, וכן הגיה ש״י. — ממי לפתרון, הלמ״ד בו הוא כלמ״ד פתחת למוסרי (תהלים קט״ז, ט״ז). — והנה השכיל המשורר לכתוב: מי לי בבן רחל, אשר שמו כשם ידידו (יוסף) ופתר חלומות הוא, ומ״ש: בבן רחל ואיננו, הוא עדה״כ: יוסף איננו (בראשית מ״ב ל״ו). —

דודה, והוא גם הוא יראה את תמונת אהובתו, והם שמחים חד את אחד עד עלות השחר (ראה מש״כ במאמרי ע״ד שירי האהבה בספר השנתי Évkönyv (היו״ל ע״י החברה לתולדות ישראל וספרותו בהונגריא) שנת 1899, ובמה״ע Isr. Monatsschrift לשנה הנ״ל. והמנהג הזה נוהג גם בשירי ידידות, בהפרד איש מעל רעהו יראו זא״ז בחלום וטוב להם. ואחר ההערה הזאת נפרש את השיר שלפנינו.

שורה 1—12[1]: את נפשי (שורה 3) הכואבה והדוה לנוד דודה, אל תשמחי בחלום ליל, המראה לך את ידידך ואת צלם דמות תבניתו, כי הנה עוד מעט ואתא בקר ונפרע ממך (הליל) את אשר הלוה אותך, ויוסיף להרע לך עשר מונים מהטוב אשר הטיב לך (כי כעבור ליל תדוד ממך דמות ידידך ותבניתו, ותקיין ונפשך רקה). ויש״י גורס: מאשר לָוָה, והכונה: יפרע מאת אשר לוה ממנו.

שורה 3—4: אחר אשר הזהיר את נפשו לבלתי תבטח על תהו ולבלתי תשמח בחלומות אשר שוא ידברו, הוא מהלל את ידידו, אשר בתנומות עלי משכב יחזה תמונתו, ויאמר: נפשי תחת נפש העפר (כן כנה את ידידו) אשר טרם בקר, בעוד לילה, יבקר (בחלום) את מחית המכוה (ויקרא י״ג כ״ד), ר״ל את הנגע תולדת האש אשר תוקד בקרבי בהעלותי בלבי זכר פרידת ידידי.— מְבַקֵּר, בכ״יב: יְבַקֵּר. — מִחְיַת, קרי: מִחְיַת.

שורה 5—8: ויהי בחצי הלילה, אחר אשר כלתה רגל אנוש מן השוק, ורק צבאות השחק יסבו בלכתן, עבר ידידי (ואין ראֶה אותו זולתי צבא שחק) ויתגנב בלאט אל בית אהבו וַיִּלָוֶה אליו וַיִּסָּפַח עליו. ומדי עברו ויראוהו בני עיש ויחמדו יפיו בלבם, וכמעט שגזלוהו — לולא היותו מבני חוה, ר״ל אדם, אשר אין לו מהלכים בין צבא מעלה.—עבר ואל בית (שורה 6), כן הוא בכי״ב, ובכי״א: עברו אלי בית. — בֵּית, קרי: בֵּית. — נלוה (שם), בכי״א: הלוה.

שורה 9—12: ואני [מאז הפרד מעלי רעי] דלותי וקלותי, לבבי קדר, אש עצור בצלעי ועיני יורדות בכי. והוא (הידיד) חלציו דומים

[1]) בדפוס נפל טעות במנין השורות, והנני להעיר ע״ז את הקורא.

עמו עד עולם, למן היום הראשון לכריתת ברית הידידות ועד היום האחרון.

שורה 62—63: ברמעתי אשר תרד מטה מטה נפשי תשאב ותשאף ותבליע את עפר הארץ, וכמעט ישטפני גם אני שטף הדמעות אשר גבר מאד. וכתב תשאף עפר ארץ עדה״כ עמוס ב׳ ז׳ ואולם כונת המלה וענינו כענין ושאף צמים חילם (איוב ה׳ ה׳), שפרש בו ר׳ יונה בשרשיו (שרש צמם): בערבי אלצמאן והיא הארץ הקשה שיש בה אבנים רבים... אמר ושאף צמים חילם כלומר שתהי׳ אדמתו כמו הצמים שאיננה מצמחת דבר וכאלו היא שואפת אותו (ובשרש שאף כתב: הכל ענין בליעה). ויש״י הגיה: תשטף עפר ארץ, וכתב: „תשאף עפר ארץ ברמעתה הוא דבר שאין לו שחר, ולפי הגהתי הסוגר כמעט ואהי׳ משטופיה יבא מכוון היטב״. ואני את הנראה בעיני כתבתי בלי כל הגהה.

שורה 64: תסעד, לא אוכל לפרשו. וב וע ויש״י גורסים תְּסַעֵר, (חבקוק ג׳ י״ד) והכונה: תהמה (הנפש) ביום לראותך, ע״כ תאהב לילה, כי בו תראה את צלמך בחלום ותתענג על נעם תארך בשנת נשפיה. „ואין טעם נשפיה פה כמו בשורה 8, רק פה כנוי ללילה שהוא חשך״ (יש״י).

שורה 67: הפך הכתוב בישעי׳ ה׳ ל׳.

טו.

כי״א ח״א סי׳ ס״ב; כי״ב ח״א. משקלו כמשקל השיר שלפ״ז. וממה שראוי שנדעהו טרם נפרש את בתי השיר הזה הוא, שמנהג המשוררים הערביים (והעברים ההלכים בעקבותם) לשיר הרבה ע״ד פגשת האהבים בחלום חזיון לילה, אשר על ידיה תקל מחלת הפרידה, מחלה עזה וקשה מאד. בהפרד הרעיה מדודה והחשק מחשוקתו לבבם הומה, עיניהם תבכינה ונפשם תאבל, וכמעט לא יוכלו נשוא את כאבם. ואולם בנשף בערב יום, בנפול תרדמה על האנשים, המה יביטו יראו בחזיון החלום את אהובי נפשם, הרעיה תראה את צלם דמות

שורה 49—50: בת שיר, כן הוא בכ״י ובדפוס ולא אוכל לפרשו. וְרֹאֶה אני את דברי יש״י שמגיה: בית שיר, והוא שם כולל תחת סוגו כל שיר קטן או גדול. אמאס לנפשי זאת וחלילה לי להיות השיר מלאכתי ועקר עסקי, ואולם בית השיר ועסקי בו הוא רק מרצפיה (מלשון ענת רצפים. מ״א י״ט ו׳), כלומר ענין צדדי ודבר בלתי חשוב כ״כ. ואם נחזיק בנוסחת בת שיר עלינו להגיה לבדה ת׳ לבדו (שורה 50).

שורה 51—54: אם תשים נפשי צניפי הבין על ראשה, ר״ל יום תעסוק בכל דבר חכמת בינה, לא אמצא את השיר בין הצניפים אשר עליה, כי הוא בחכמות לא יתחשב ובסודן לא יבא. ולו היתה החכמה ברכת ים, היו חרוזי השיר קצפיה, ר״ל הקל שבה הצף כקצף על פני המים. וב כתב: תצנוף צניפי בין, ר״ל תתקשט בדברי החכמה. — צניפי, באו״נ: צנפי.

שורה 55—56: נְשׂא שירה, ענינו כמו עליו משל ישאו (חבקוק ב׳ ו׳), וכ״כ ש״י. יאמר: אני לא אחשוב את הענין, לישא משל ושיר, כחומה נשגבה אשר קשה ללחום עליה ולכבשה, אבל היא רק שעשועים לאלופיה (משלי כ״ב כ״ה) המתעסקים בה.—ואני יודע אמנם, כי יש זרות במליצה זו, אבל איני רואה הכרח להגיה את הנוסחא שלפנינו ואפרש אותה כאשר פרשתיה. וק חפץ להגיה: חמר, ר״ל דבר קשה (מלשון קל והומר). ויש״י מגיה: חכמה, ויאמר: „רי״ה ממאן להקרא בשם חכם בעבור חבור השירים, והמלאכה הזאת נקלה היא בעיניו ... וכמתנצל ע״ז הוא באמרו „רק שעשועים לאלופיה״, ר״ל השירים אשר חברתי רק לשעשע בהם האנשים הנכבדים הראוים לתהלה״. ואני לא אובה לו ולא אשמע אליו להגיה בזה האופן, אחרי כי כבר דבר המשורר מהחכמה בחרוז שלפ״ז, גם לא אמר אַלופיה, רק אֲלופיה. ונוסחת דוקס באו״נ היא: לא אחשוב שור והומה. — אַחֲשב, קרי: אֶחֱשֹב.

שורה 59: תגיפה, נחמי׳ ז׳ ג׳.

שורה 60—61: תצרף, ר״ל נפשי (שורה 57) תצרף לך את לבבי בכור אהבה. כסופיה, כמו בסופיה, וכנראה היה השיר הזה ראשון לשירי רי״ה אל ר׳ לוי, והוא מבטיח אותו כי לבבו יהיה שלם

וכפרושו הוא אומר: „רצה בזה ששירות רבי לוי ז"ל הן יפות כְּשָׁרוֹת ורעלות (ישעי' ג' י"ט) אשר על השרות, והם הנשים הנוגנות יפות המראה; והן תמות וצנועות; כי סתם מנגנת לא תמה היא לפי דעת אנשי המזרח, ע"כ הוסיף לאמר: שרות, ר"ל מאותן הראות, ישרות, כמו ועפעפיך יַיְשִׁירוּ נגדך (משלי ד' כ"ה). ומלת מסלעיה הם הרי השירה וסלעיה, כמו: לך השיר אשר סלע יפוצץ ויוציא נחלי צוף מצחיחו" (סי' כ"ב צד 31). ובלי כל ספק שם המשורר לנגד פניו מליצת הכתוב איוב ל"ט כ"ח, ותחת המצודה הביא מגדל אשר זכר בבית שלפ"ז. וזה הבית היותר גדול הנמצא בתגנים ובבתיו, כי בו נמצא ב' פעמים שירות במכתב וב' פעמים שרות במכתב ובמבטא, ועוד נוספת עליהן מלת ישרות שהיא בתוספת יו"ד לבד, ובה נמצא ג"כ זהירות, והזהירות נמצאת ככל מקום אשר לתת למליצה טעם לפנם". והנה במ"ש שנמצא בזה „ב' פעמים שירות במכתב" לא שם לבו על השֵׁרוֹת בישעי' ג' י"ט, שהוא בלא יו"ד. ואף אם נודה לקריאתו (היא הנוסחא שבאו"נ) בדלת החרוז, בסוגרו לא נוכל להורות לו, כי חרוזי השיר הזה ויציאותיו הם ־פִּיָה או ־פֶּהָ, ואיך נשמע לו לכתוב מסלעיה?

שורה 45—46: בת שירתו רמזה לי בשיר ידידי, כי השיר מלאכה לי וכי לבבי יחיה מטרופיה ההרוגים על ידיה, ר"ל: שאני מתענג לראות את המהרסים לעלות על הר השיר ובחפצם זה נוקשו ונלכדו ונפלו ונשברו כשבר נבל יוצרים. וש"י גורס: וַיְחִי, ור"ל כי לבבי הוא מהטרופים ע"י השירה אשר טמנה פח ללכדם ונלכדו. — ע קורא: וְיחִי, וכתב ב: אין ויחי אלא לשון עבר, לכן צריך לפרש: ע"י שרמזה לי כי השיר מלאכתי, חיה לבבי מתוך הטרופים על ידי שירת ידידי, ר"ל השירה טרפתני ואף החייתני, עפ"י לשון הכתוב (הושע ו' א') טרף וירפאני.

שורה 47—48: ואף אני אשיב אמריה ואענה עליהם „לא כן ולא"! מלאכת השיר אינה מלאכתי, אבל יערב לי השיר אשר ידלף ממנה ויזל מִדָּלְיָהּ.

מן הרמתים צופים. — עניני השיר, (אלמעאני בערבית). נמצא הרבה מאד במובן שלפנינו, וכן אמר רשב״ג (ש״ש סי׳ ל״ב צד 44): קלו לפניו עניני שירי הכי רום מעלותיו עד זבול נוגע. בפרט הרבה להשתמש במלה זאת ר״י חריזי במחברותיו: ענינים חמורים (הקדמה דף א׳ ע״ב מדפוס א״ד); אעפ״י שעניניו מלשון הקדש גזורים (שם דף ב׳ ע״א); יבזו לשון הקדש כי עניניו מהם נפלאו (שם שם); ומזהר עניניה לפידים יהלוכו (שער א׳ דף ג׳ ע״ב); ולבי מגלת עניניהם (שער ג׳ דף ז׳ ע״ב); והיו שיריו נגידים וראשים, ועניניו חזקים וקשים (שם שם); וכל פיוטיו נוראים, ועניניהם נפלאים (שם דף ח׳ ע״א), וכמהו רבות עמו. ולו שם קאמינקא לב לדבר הזה, לא הי׳ מעיר ללא אמת בתחכמוני שהו״ל (צד 9) על המאמר „ועני נים כלם גבורים חלוצי צבא״ לאמר: תכני המאמרים אשר בספר! — וחריזי הוא המשתמש גם במליצה שלפנינו באמרו: ועיני עניני רעיוני הלב (שער ט״ז דף ל׳ ע״א). ואמר: ראוי למשורר להיות עניני שירו חזקים (שער י״ח דף ל״ה ע״א).

שורה 43—44: שורות השירה הזאת וטוריה הם כשירות מעלי שרות (ש״א י״ט ל״ו ובמ״א), והיא טובה וישרה כ״כ, עד כי גם הסלף שבה כשר וישר כישרת שירות ישרות זולתה. והוא ע״ד שאמר עמנואל (מחברת ד׳ צד 31): כל השירות מבור שירותי תקחנה וכו׳. וכן אמר (מחברת כ׳ צד 155); טוב עוללות שירתך דוד מבציר שירת נדיבי עם וכו׳. — כשירות, באו״נ: כְּשֵׁרוֹת. — ישרת (כמו במ״א ג׳ ו׳), באו״נ ישרות. — מסלפיה, קרי: מְסָלְפֶיהָ, ובנה לו המשורר את השם הזה משרש סלף במובן סֶלֶף (משלי י״א ג׳, ט״ו ד׳). ואם תרצה קרא מִסְּלָפֶיהָ, ויהיה באור הדברים: היא ישרה כ״כ, עד כי מסלפיה, ר״ל מכל דבר סלף שבה, יקחו שירות ישרות אחרות את כל הישרה שבהן. והכונה אחת, לאמר כי שירו נעלה על כל שיר, וגם המעֻות שבו אינו גרוע מטוב שירות אחרות. ולא זו הדרך שדרך בה ש״י בפרוש החרוז הקשה הזה, והוא קורא ומניה:

שִׁירוֹת כְּשִׁירוֹת מֻעֲלֵי שָׁרוֹת   שָׁרוֹת יְשָׁרוֹת מִסְּלָעֶיהָ

שורה 31—32: הנה תאר את שירת ידידו שירת האהבים, את יפי תארה ואת נעם זהרה, ועתה מוסיף לאמר, כי נוראה היא אם תשלף חרב נוקמת למלחמתה, כי אז רבים חללים תפיל ועצומים כל הרוגיה, וחרבה ככלי מלחמתו של יואב שר הצבא, אשר כל תקפו וגבורתו ופרשת גדלתו במלחמה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים (א׳) ובספר שמואל (א׳ וב׳) ומלכים (א׳). והי׳ מדרך המשוררים לתאר את השיר המעלה באמרם כי הוא כטל לאהבים וכאש לאויבים. ראה לדוגמא בשיר השירים לרשב״ג שהו״ל סי׳ א׳ צד 3 ובהערותי שם צד ו׳, וחרוזי רי״ה לעיל סי׳ ז׳ שורה 70—71 (צד 10). ורבים כמהו. —

שורה 34: באו״נ הנוסח היתה כשושנה, ומלת קטופיה חסרה, ושם בתקונים והשמטות אשר בסוף הספר הגיה נייגר מדעתו: היא כשושנה קטופיה.

שורה 35—36: בעליה בעליה, הראשון מלשון בעל, והשני מלשון עלה, והכונה בעל השירה ומחברה האציל מעדנו על עליה, וטרפו (מזונו, או ר״ל טרף שלו, מה שהקרה האל לפניו לצוד אותו ברוחו) שם את טרפי צמחה.

שורה 37—38: שירתו צחה וזכה היא מהלבנה, ולו עמדה במערכת המלחמה עם הלבנה, לראות כח מי מהן גדול, כי אז היתה היא המנצחת, ולפני המשה מגבוריה נסו אלפים מגבורי הלבנה, והוא ערה״כ ויקרא כ״ו ח׳. —

שורה 39—40: והיא מתוקה מדבש ונפת צופים, עד אם נסך אותה איש אל תוך הים אזי מתקו מימיו המלוחים כאשר מתקו מי מרה המרים בהשלך משה אל תוכם את העץ אשר הורהו ד׳ (שמות ט״ו כ״ה). — נסכה, באו״נ: נסבה.

שורה 41—42: שירתו תשקיף בעיני עניני השיר, ואולם היא תעמד על ראש מגדלי החכמה, ומשם תשקיף השקפותיה, והכונה, כי עניני שירו אינם דברים רקים שאין בהם ממש, אבל הם מתֻבלים בתבלין של חכמה עמוקה. — בעיני, כ״ה בכ״י ונכון; ובאו״נ בעינים שהוא נגד המשקל. ולפי הנוסחא הזאת עלינו להגיה: בעין, ויהיה הפרוש: שירתו תשקיף השקפותיה ותראה בעינה את עניני השיר מעל ראש מגדל החכמה, והכונה כמ״ש למעלה. וכן בעזרת נשים (גנזי נסתרות ח״ג צד 90): משלים וחידות ... מהם הרזים יצאו דחופים, כי

דבַר על אפניו. משלי כ״ה י״א) תחפיר כל שיר. כי אין זוהר כזהרה ואין טוהר כטהרה. — רשפיה (שורה 22). באו״נ: רשמיה; ואולי יש לקרוא: כספיה. כלשון הכתוב. וע אמר להגיה רְצָפְיָהָ או רְצוּפֶיהָ (וע״י התחברות צו יצא ש בכ״י). מלשון רצוף אהבה. והכונה: מַרְצֶפֶת החרוזים. והשתמש בלשון משכית ע״פ לה״כ ויקרא כ״ו (ובשורה 50 השתמש במלה זו לכונה אחרת).

שורה 23—24: עץ חיים ועץ דעת. עצי הערן. בראשית ב׳ י״ז. ג׳ כ״ב. — מגדי סעיפיה. ר״ל ענפיה (ישעי׳ כ״ז י׳). וכתב סעיפיה בכנוי נקבה כאלו אמר (שורה 24) שירתו ת׳ שירו. וזה מדרך המשוררים שלא להבחין בין זכר לנקבה לצרך החרוז והמשקל. ויש לומר ג״כ שהסב את הדבור אל השם שירה שבשורה 21.

שורה 25—26: המשיל את בת שירתו של ידידו לעץ חיים ועץ דעת. ויאמר כי תשא פרי הלולים. זמרת מגדים וזמרת שיר. והן מנו ומזונו אשר בו יתענג לעולמים. ולכן לא יחשף אותה השף והשליך ולא ישים אותה לְשַׁמָּה (ראה יואל א׳ ז׳). אבל ישמרנה כבבת עינו. — זמרת. הראשון ענינו פרי (בראשית מ״ג י״א). והשני זמרה כמשמעו (תהלים פ״א ג׳). והרי זה לשון נופל על לשון. — מני. ר״ל מזוני. ראה רש״י וראב״ע (שמות ט״ז ט״ו). — אחשפה. בנה לו המשורר משרש חשף. שלא נמצא ממנו בכה״ק רק הבנין הקל. וכן הוא בכי״ב. ובאו״נ: לא אחספיה. והנה לפי הנוסח שלפנינו נשחת משקל השיר. ואולי יש להגיה:

מַנִּי לְעוֹלָם לֹא אֲחַשְּׂפֶהָ

וע מוחק תיבת ולא. והיה פרוש אחשפה ע״פ לה״כ חגי ב׳ י״ז. ישעי׳ ל׳ י״ד. ר״ל: אני אֶדְלֶה ואשאב משם מזון לנפשי.

שורה 28: שחיפיה. יחזקאל מ״א ט״ז (ויש קוראין שחיף בשין ימנית).

שורה 29—30: אם חצבה מהר. וטבע האבנים טבעה להוציא רשפים. הנה היא מהר בשן הר אלהים (תהלי׳ פ״ח ט״ז) חצבה ומשם תבריק ותנוצץ את רשפיה. — תנוצץ. יחזקאל א׳ ז׳.

נפשו אשר אֲהֵבַתְּ גם היא) ויחשבו ככבי הנשף (ערה״כ איוב ג׳ ט׳) אשר נשארו אחריה. נשף ונשפיה, לשון נופל על לשון. — שחרה, באו״נ: שחרו.

שורה 9—10: לפי המנהג הנהוג בארצות הקדם (ארצות החמים), עזבה אותו אהובתו בעוד ליל וטרם בקר ואיננה. והנה יאמר: אחות שמש, היא הלבנה מלכת הלילה, החליפה ותגזל ממנו את הכת, אשר הוא לא יחליפנה ולא ימיר אותה, כי אהבת נפש יאהבנה, אהבת עולם. ואולי צ״ל: וַתַּהֲלֹךְ, ור״ל: הנה כי כן חלפה הלכה לה אחות השמש, היא הכת אשר לא אחליפה, וכן היה מנהגם לכנות את האהובה „אחות שמש״ כאשר העירותי במ״א; ולפרוש הזה נוטה גם דעת ע.

שורה 11—12: ויהי בלכתה ממני אהובתי לא ברכה אותי, כי נפל פחד רואיה עליה. — כי, באו״נ: ערי.

שורה 13—16: וגם אני יראתי בפצותי שיח להתחיל, ולזאת רק עיני ירזמון לעיניה: שלום! וכשפיה, החן וההוד אשר עליה (ראה סי׳ י״נ צד 14 שורה 1 והערתי צד 25), השיבוני גם הם שלום לך, וידברו על לבי לבחן חשק יעלת החן ואהבתה ולראות כי לבה שלם עמי. — ויש״י קורא: בְּהוֹן חשק וכו׳ אתה הוא הנבחן בכור החשק ועדיין נשארת קיים באמונתך, והוא הנכון לדעת ב המפרש: לך בחון החשק שלום מאת הנערה אשר החן צעיפיה. — צעיפה (שורה 16), קרי: צעיפיה.

שורה 17—20: והנה הטיתי אזן ואשמע אחרי קול אומר שלום. ואולם מי היא זאת, אשר ברכת שלומה תעלה ריח נחוח באפי כריח עשן המר (ערה״כ שה״ש ג׳ ו׳)? מי היא המניפה מחתת מכהן המלאה לה קטרת סמים דקה (ערה״כ ויקרא ט״ז י״ב י״נ)? אין זאת, כי אם תריחני בשיר לוי (אלתבאן), או מכנף שירו כנפיה, ולכן ינעם ריחה לכל אף! — תריחני, ישעי׳ י״א ג׳; ובאו״נ: תדיחני.

שורה 21—22: ומכיון שהזכיר את שיר ידידו — וסוף מעשה במחשבה תחלה — הוא מתחיל להלל אותו ולהשיב על דבריו, ויאמר: את נפשי אתן כפר השירה הזאת, אשר תנוציץ כברק ויצא רשף לרגליה, ובמשכיות רשפיה (ע״ד משכיות כסף הנאמר על דבר

בכי"א ה"א סי' נ"ד (וחסר); כי"ב ח"א ועפ"י הכ"י הזה הדפיס דוקס את השיר הזה באו"נ ח"ב צד 81 והלאה. משקלו הוא כמשקל שיר ב'. — והנה השיר שלפנינו הוא תשובה על שיר ששלח לו למשוררנו ידידו המדקדק ר' לוי אלתבאן, וריה"ה השיב לו תורה ותהלה, ואולם בהקדמת שירו (שורה 1—20) הוא מתאר אחת הבתולות היפות, ומענין לענין בא לאותו ענין שהוא חפץ בו, לפאר ולרומם את שירו של אלתבאן, ומה שכתבתי בהערתי לשיר שלפ"ז (שורה 1—2), הוא יתכן גם לשיר שלפנינו.

שורה 1—2: שלום לבת אשר רבים הם חללי האהבה הנגופים על ידיה, שלום לבת אשר גם החמה משזופיה, כי יתרון לאורה על אור החמה ואם תשא עיניה השמים תקדיר ותשחיר את השמש (קרוב למ"ש בסי' י"ג צד 14: עלתה בלחי אשר יקדיר לבנה בלבנתו). וכן הוא אומר: ולו נשאו אלי חמה פניהם אזי עזבו פני חמה שזופות (סי' ע' צד 99). ועל מליצת "שלום לבת" העיר כבר דוקס (ש"ש צד 90) שנמצא דוגמתה הרבה, והוא הביא חרוז הנמצא במחברתו של ר"ש צקבל: שלום לבת רבו (כצ"ל) מצוקיה; ראה מש"כ במה"ע Isr. Monatsschrift לשנת 1895 גליון 10.

שורה 3—4: אם תעמד תחפיר יפי תבל, כי אין נמשל ליפיה, או תהלך תוביש ענפיה ותכלים אותם, כי פֹּרִיָּה היא וַעֲנֵפָה מכלהם (ראה סי' ע' צד 100).

שורה 5—6: והנה בא יום — יום הפרידה — ויבקעו ענני דמעותיה והיו שטפיה, שטף הדמעות היורדות מעיניה, כשטף מי דימון, והכונה עמשה"כ: כי מי דימן מלאו דם (ישעי' ט"ו ט'), וגם דמעות עיניה מהולים בדמים; ראה הערתי במה"ע Monatsschrift שנה מ' צד 195 הערה 2. ובכרך ב' צד 94 שורה 36 אמר ריה"ה: ורב לכם בדמעה כמי דימן שעיריה. ועל הרמונים אמר ר"י חריזי (שער מ"ט דף ס"ח ע"ב): ומבית מימיהם כמי דימון.

שורה 7—8: המשורר מבאר סבת הבכיה הזאת, והיא: כי רוח הפרידה נשף את שחרה ויגזול את אור זהרה (כי נדרה הלכה אהובת

שורה 31—32: נבהה אדמה וכו׳ עדי שמה וכו׳, ר״ל האדמה אשר דרך עליה גדלה ורמה ונסבה למעלה ראש, עד למעלה מכפת הרקיע, והיו מרומי זבול הדום לרגליה (כי היו נמוכים ממנה). עיי׳ מ״ש ע״ד המליצה הזאת במ״הע Monatsschrift שנת מ׳ צד 34 הערה 4. ורשב״ג אמר: ויצחק אשר תצחק אדמה בלכתו בה | ותעז ותתגאה בעזו בנאותי (שירי שלמה צד 47, וראה פרוש החרוז בהערותי לשירי רשב״ג).

שורה 33—36: ארץ נבוכה, עדה״כ אסתר ג׳ ט״ו. — כחולת אהבה, שה״ש ב׳ ה׳. — שְׁחָרָהּ, ר״ל בקר אותה ויבא בגבולה, מלשון ושחרתני ואינני (איוב ז׳ כ״א). — ירדה פלאים, עדה״כ איכה א׳ ט׳. — שכחה לימי מרודיה, הסך הנאמר מירושלים בחרבנה, איכה א׳ ז׳.

שורה 37—38: בני עיש — כוכבי השמים וכסיליהם — הם פרדי מרכבתך. וכן הוא אומר (סי׳ פ״ז צד 125): אשר גבר ורכב במתי עב עדי היו בני עש מרכבותיו. ורמב״ע אמר (תרשיש צד 15): וכי הזמן אסר לרכבו בנות עיש.

שורה 39—40: הזמן לבש את נשיאיו (נשיאי הזמן וגדוליו) והם כתנת הודו, ואולם הם רק שולי הכתנת ואתה הוא רבידה. וכן אמר (סי׳ פ״ז צד 126): זמן לבש פאר שרים אבל הוא | רביד בגדו והמה (השרים) מפשעותיו. וקרוב אל המליצה הזאת מה שאמר במ״א (סי׳ כ״ב צד 31) ואת הוא פעמן למעיל פארו; ואמר (סי׳ מ״ט צד 66): ולבש הזמן בו מחלצות גיל. ובענין אחר הוא אומר (סי׳ נ״ד צד 72): כאשר כסילים על פני שחק | יתפארו בלבוש חליצותיו. ורשב״ג אמר (ש״ש צד 9) עדי כי יעטו ימים כבודו | וצנף הזמן הודו צניפה, ואמר עוד (שה״ש שהוצאתי לאור צד 4): והשמש תהלתו לבושה. ורמב״ע אמר (במה״ע Monatsschrift שנת מ׳ צד 34): בלבוש בלויי מחלצותיו יגבהו | שמש וירח ויתנשאו.

לאור צד 2): ואלו מאנה להיות אמתו | גרשה מהיות עמו גרישה; ראה גם הערתי שם צד ט׳ (הערה לשיר ב׳ שורה 19—20). והרעיון הזה שגור מאד בפי רמב״ע שאמר: עצתו רופפה גובה שהקים | בנותיה (בנות עצתו) עצת ימים מניאות (דיואן כ״י סי׳ ה׳, ולא אדע אם הדפיס רייפמאן את השיר הזה ביחד עם מכתב רמב״ע אל ר׳ חננאל, באוצר טוב); ואמר עוד: ועצות הזמן דעתו תסכל (דיואן כ״י סי׳ י׳); כבשם — את בנות הימים — כשפחות לו (תרשיש צד 19); ובני זמן כי עבדיו המה עשות את צבאו (שם צד 24); אך הזמן עבדו (בשירו הנדפס בספר היובל לרמש״ש צד 45 מההלק העברי); ונח יגון והימים עבדים | לך יהיו והלילות שפחות (בשירו הנדפס במה״ע Monatsschrift שנת מ׳ צד 169); ויהי׳ הזמן עבד רצונו (שם שם צד 171); ועוד לו (שם צד 194):

יִסַּר זְמַן בּוֹגֵד בְּשׁוֹט לָשׁוֹן וְאֶת־ בָּנָיו בְּקוֹץ הַמַּאֲמָר הוֹדִיעַ
עַד שָׁב בְּיַד חֶפְצוֹ כְּמוֹ חֹמֶר בְּיַד יוֹצֵר וּבוֹ יֵיטִיב וּבוֹ יָרֵעַ

וכמהו רבות אתו. וראב״ע אמר: הן הזמן ערב לעשות חפצך (ראזין, ח״א סי׳ ע״ג צד 118; כהנא ח״א סי׳ קי״א צד 128). וחריזי אמר (שער ג׳ דף ל״ה ע״א): בעוד הזמנים לי לעבדים. ואמרתי להאריך בדבר פשוט כזה, יען ראיתי להראב״ע שאמר (דיואן הוצאת אינרם סי׳ קצ״ו צד 88): ימים לעבדים כבשם, ועל פני הנוסחא הזאת ראה ראזין (ח״א צד 123) לבכר את הנוסחא: רָמִים לעבדים כבשם, ור״ד כהנא (ח״א סי׳ כ״ו צד 46) מצא לנכון לפניו לנקד: יַמִּים לעבדים וכו׳, וזה וזה לא יתכן והעקר: יָמִים לעבדים וכו׳. גם על מ״ש הראב״ע „הן הזמן ערב וכו׳“ העיר ראזין (צד 118 הערה 6) על שופטים י״ט ט׳ (הנה נא רפה היום לערוב), ואחר כל האמור הכונה פשוטה ואין צריך לזה.

שורה 29—30: הכונה ע״ד שאמרו רז״ל: בזמן שהצדיק בעיר הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה זיוה פנה הדרה (ב״ר פרשה ס״ח). ומ״ש זרחו כשובו ע״ש העתיד אמר כן, כאשר ישוב יזרחו וכו׳. צדדיה (שורה 30) בכפילת הדל״ת כבלשון התלמוד.

צר 36): הלהב לברוק. — פניניהם, בדפוס ובכ״י פניני דם, ותקנתי בעצת ידידי הדר׳ מ. פיטוחאווסקי בברלין, ומצאתי סעד וסמך לתקונו במחברותיו של חריזי (שער ט״ז דף ל׳ ע״א): ומתהום הלבבות, עבות זכות . . . בהמס גורי הלבבות הקופאות — להתיך פניניהם, על פניהם מחריטי הראות. — עתודיה כמו עתודתיהם (ישעי׳ י׳ י״ג), וכתב רבנו יונה (שרש עתד) סגלתם, רצה לומר אוצרותיהם וכל עשרם. ומצאנו לרי״ה ששם את הדמעות עשר העינים באמרו (סי׳ צ״ד צר 138): עין נדיבה המון הונה מפזרת. והנה פרשתי את החרוז הקשה הזה ככל אשר היה לאל ידי ואדע, כי הנחתי מקום לאחרים להתגרר בו. וב מבכר את הנוסח פניני דם, וקרא את הדמעות פנינים, כמו שיקראם גם בדולחים, וכתב פניני דם, כי מדם הלב יצאו. — ועל מלת עתודיה כתב ע שהיא בל״ס מוטעת, ואולי צ״ל לְדוֹדֶיהָ.

שורה 25—26: אחר אשר תאר את „בעלת הכשפים" ואת בכיה החודר אל הלב ומבכה את שומעיו, השכיל לשאל על סבת הבכיה הזאת ולדעת את סודה ויאמר: מה זה ועל מה זה תבכה הצביה כ״כ, עד כי הראה אותה יאמר נד שלמה ידידי ממנה ולזאת מר לה מר, מאנה להנחם נפשה. ורמז בזה, כי פרוד ידידו שלמה הוא הכאב היותר קשה, מחלת לב לידידיו ורעיו, אשר קשה עליהם פרידתו. ומעתה הוא מסב פניו אל ידידו זה, אשר נסע מעירו ועדן לא שב שמה — ולא שב עוד כל ימי העולם. כי כנודע מת ר״ש פרוצאל בדרך, ורי״ה אשר הגיעה לאזניו השמועה הנוראה הזאת, הפך את שירתו לקול בוכים ויקונן עליו את הקינה: לא יום (ח״ב סי׳ י״א צר 92), שהיא רק כעין הקדמה לקינתו הגדולה: זאת התלאה (שם סי׳ י״ב צר 93); ראה גייגר, דיואן צר 146 — ומפזר לו מלא חפנים כבוד ותהלה.

שורה 27—28: הוא יעביד את האדמה כחפצו וישלט על ילדי הזמן כרצונו, וההפלגה השירית הזאת השתמש בה רי״ה באופנים שונים גם במ״א, וכן הוא אומר (כרך ב׳ סי׳ ס״ג צר 63): לילות וימים יעביד ועלו על זמן יכביד, ואמר עוד: וימים לעשות חפצם ערבים (שם סי׳ כ״ד צר 28). וכן אמר רשב״ג (ש״ש צר 10): ועלית עלי תבל כאלו | נתנה אל לך שפחה חרופה, ואמר עוד (שה״ש שהוצאתי

פתחה את פיה לשורר, ותהי שירתה לקינים עלי הפרוד (פרוד האהבים), וקול שירתה תעיר בקרבה רגשי עצב ותוגה, עד כי תבכה בכה רב, וכמעט נשפך כבדה עם רב הדמעות (ראה מש״כ במה״ע Monats-schrift שנת מ׳ צד 195 הערה 2). הננה קולה, עשה״כ משלי כ״ו כ״ה. — כקט = כמעט.

שורה 23—24: והנה המשוררת שפכה בדלח עם דמעות עיניה, עד כי גם עיני דלפה מים ולנגה ברק פניניהם (פניני הדמעות) פזרה גם היא את עתודיה, ר״ל את כל עשרה ואוצר דמעותיה אשר אצרה. בדלה (שורה 23), כן כנו המשוררים את הדמעות, כי דומים הם לאבן הבדולח, אולם יען כי הדמעות לחים הם, השתמשו לרב בלשון נופל על לשון ואמרו בדולח לח. וכן אמר רי״ה: אשר פזר בדלח . . . בדלח לח עלי לחיו משלח (סי׳ כ״ה צד 34); לפזר בם חרזים כבדלח (סי׳ פ״ו צד 123); נטפי בדולח אשר לולי יקוד האדיבם חברו גרגריו כענק לגרגרת (סי׳ צ״ד צד 137). ורמב״ע אמר (דיואן כ״י סי׳ 74 בשיר הראית ברכות): ונטפיהם כמו גרגר בדלח והם לחים לזאת אינם לקוטים. (ועוד אשוב אדבר במה שיבא על מלת כדולח ושמושו לענין אחר). — לברוק (שורה 24), בהחלוץ ובהוצאת הרכבי: לְבֵרוֹק, ובכי״ב שלפני: לבריק. וכתב הרכבי (הערות צד 196): „המלה נראה כמשבשת. ואולי צ״ל לברות״, הנה לא פרש לנו את החרוז לפי נוסחתו. ובעל „המשא ע״ד שירי הקדמונים״, פיליב, הרחיב פה והאריך לשון ויתוכח עם הרכבי ויאמר: „ואולם גם הנוסחא קימת בשנוי קצת וצ״ל: לְבָרָק, עי׳ הפרחון (ערך ברק) וברק ממרירתו יהלוך (איוב כ׳ כ״ה) היא ליחה אדומה וכו׳ וכונת המשורר, עינו ממחלת הפרידה שפכה מי הדמעות כעין בדולח עדי פזרה (העין) הדמעות החמות כאש, לברק (הליחה האדומה) כעין עצם פנינים האדומים כדם העתודים והצאן וכו׳״. והנה מלבד כל הדחוקים החליף עַתּוּדִים בְּעַתּוּדִים, ולא שת לבו גם לזאת! ואני נקדתי בֵּרוּק ע״מ פֵּרוּד, והיא מלה חדשה בנויה משרש ברק והמשקל הביא את המשורר לזה, לבנות מלה חדשה במקום שיש דוגמתה בכה״ק (למען היה לה ברק, יחזקאל כ״א ט״ו ועוד במ״א), וכבר מצאנו למשורר אחר שהשתמש בהמלה הזאת באמרו (גנזי אקספורד

הדברים: רק ה[אפשר ו]אדַמה [לבוא] בחבל (ר״ל בגבול, בנחלת) מחמדיה, לשתות ולמצות וכו׳, וטעם רק כמו אולם. וע׳ כתב: „החרוזים האלה נשתבשו בלא ספק בכתיבתם ובקריאתם, ועד יערה עלינו רוח ממרום ומצאנו מקורים חדשים אני אומר לקרוא כך את הכתובים הללו: נפשי פדות וכו׳ חֵיק אַהֲבָתָהּ בחבל מחמדיה, וכך אני מפרש: נפשי מסורה היא לה פדיון אותו הלילה, אשר היתה בו פדות לי אני אשר הייתי אסירה, בתתה לי את מאויי בחיק אהבתה ובמנת מחמדיה, לשתות ולמצות את השפתים האדמות ולרוות בדבש פיה — והשפתים והפה האלה יקרים לי והמה מגדי — ואף לשתות ולמצות את יין הרקח והממתקים אשר שמה לפני. בלילה ההוא פתחה שפת שני וכו׳. ואם תפרש בחבל לשון קשר, אולי נוכל לקרוא זֵק (= זִקִּי) תחת רק, ולהסב הדבור אל לאסירה. ואולי נוכל לקרוא וּמְכַּל תחת בחבל?״

והנה כל הדברים האלה השערות הן ונתתי אותן לפני הקורא והוא יראה וישפט.

שורה 17—18: הנה היא פתחה שפתותיה שנים (שה״ש ד׳ ג׳) לשיר שיר ערב, ובידיה תחבק את הכנור ועל כפים תשאהו, כאלו היתה היא האם והכנור צעיר ילדיה. ורמב״ע אמר: באָמנן לכנור ועגב בחיקן | תדמם לאמות מניקות לבנות (תרשיש צד 33). וכן אמר חריזי:

רְאוּ כִנּוֹר בְּחֵיק עַלְמָה יְרַנֵּן   וְיִמְשֹׁךְ לֵב בְּהוֹד קוֹלוֹ וְצִבְיוֹ
כְּמוֹ יוֹנֵק בְּחֵיק אִמּוֹ מְבַכֶּה   וְהִיא תָשִׁיר וְצוֹחֶקֶת לְבִכְיוֹ

(תחכמוני שער ל״ב, דף נ׳ ע״א). ואמר עוד: ועל כנור מנגנת, והוא כיונק ותהי לו לאומנת (שם שער מ״ט דף ס״ט ע״א). ויה״ש בהערותיו כתב: „כונתו כי הכנור הוא רק כצעיר ילדיה״, ולא קלע בזה אל מטרת האמת.

שורה 19—20: ואת ימינה תסמוך על הכנור ותקרב אותו אל עצמה, כאלו חפצה להאציל לתוך פיהו של הכנור את מענה פיה, למען ילמד הכנור ממנה לשיר בקול נעים וערב. ואני מגיה את הנוסח שלפנינו וקורא: תאצל מענה פיה לפיהו, וגם דעת יש״ר נראה שנוטה לזה. — מלמודיה, ראה דה״א ה׳ י״ח.

שורה 21—22: הנה העלמה אשר ברא לו המשורר ברמיונו,

שורה 13—16: החרוזים האלה קשי ההבנה הם, ואף כי כונתם בכלל גלויה, פרוש מליהם ועניניהם בפרט נעלם ממני ולא באתי עד תכונתם. המשורר יאמר: אני הגבר האסור בחבלי האהבה ונמשך בהם אל אהובתי רעיתי, והנני מוכן ומזומן לתת את נפשי פדות וכפר הליל, אשר בו יבאו לי הפדות והגאולה, ר״ל אשר בו ימלאון משאלות לבי ותקותי יתן לי אלוה. או אז אשתה ואמצה (עדה״כ ישעי׳ נ״א י״ז) שפתיה וארוה את נפשי בצוף פיה ואשבע ענג ונחת. וכנה את השפה באֹדם יען אדום מראֶה. ומ״ש בצוף פיה, ר״ל נשיקותיה, והשוו המשוררים את הנשיקה לצוף ועסים ויין, גם לצרי וליערת הדבש. וכן אמר רי״ה: לרדות דבש מבין ברולחים (הם השִׁנים) תחת שפת שני כמו תקוה (סי׳ ט״ו צד 19); נשקתיהו והשקני עסים פיו (סי׳ כ״ח צד 34); מי יתנני כפר לעפר ישקני צופי ויינ׳ מבין שפתות שני (סי׳ ס״ד צד 89); אם אשאלה צוף שפתו (סי׳ קל״א צד 193); יערי ודבשי בין שפתיך (כרך ב׳ סי׳ ד׳ צד 9); וארדה משפתיו צוף יין כרמי ואנשק לחי ארומי (שם סי׳ י״א צד 15); ופרי שפתיך מתקי (שם סי׳ כ״ד צד 27); שפתה צוף (שם סי׳ מ׳ צד 41); סערי מפיך ומצוף לחיך אהבך במעט צרי ומעט רבש (שם סי׳ מ״ד צד 44). והמליצה שגורה מאד גם בפי משוררים אחרים, ואין להאריך בדבר פשוט. — והנה שורה 14 בלתי מובנת לי כלל, ויה״ש והרכבי לא העירו מאומה, וכנראה שלדעתם הכונה פשוטה וקלה להבין כל כך, עד שאין כל צרך לפרש אותה, ואני אומר מי יתן וישמיעני אחד החכמים פרוש מתישב על הלב ואובילנא מני׳ לבי מסותא! גם שורה 15—16 נראה כמשבשת. ויש״י גרס וצוף ת׳ בצוף (שורה 15) ולא הועיל הרבה. ואולי יש לפרש: וְרַוֹּת בצוף פיה, שהוא מגדי, בעוד אשר פי הכוס מנדיה. והי׳ מנהגם להלל את אהובת נפשם גם בזה, שהיא יודעת להריק כוס לתוך פיה, וכמ״ש רי״ה (סי׳ צ״ג צד 136) פי כוס בפי עופר צפה. ראה מחברות עמנואל צד 198: אומר היין כי אין לי בעולמי כצאת ממסגר החביות והיות נשוק מפי הצביות. וב כתב: אולי צ״ל בשורה 14 רַק הָאֲדַמֶּה ומהפעל הזה תלויות המלות „שָׁתֹה ומצֹה״ אשר בלי זה אין להן מקום להתלות, וזה טעם

(ראה את השיר שלאח"ז). ומהם הכי נכבד השיר: יפי קול קדמו כנור ליפות (סי' ע' צד 99), אשר חפץ קעמפף לחלקו לשנים (עיי' ספרו Nichtandal. Poesie II, 227) שלא בצדק. ונמצא כדבר הזה גם בשירי משוררים אחרים זולתו. — בעלת כשפים (נחום נ' ד'), המכרת בחורים ביפיה ואנשים בנעם פניה, תארכנה ימי נדודיה והם מקצרים ימי חיי ידידיה. ורשב"ג אמר ג"כ על אשה יפה וטובת טעם: „אראה כשפים בה ואינה מכשפה" (שירי שלמה צד 40 סי' כ"ז); ועוד לו (שם צד 15): תפתה כל חסר לבב ביפיה | כבעלת אוב ואשת ידעונים.

שורה 3—4: בעלת הכשפים הזאת יפה היא כשמש, אבל יתרון לה על השמש, כי היא לא תפנה לערב, ולחיה כערוגת הבשם (שה"ש ה' י"ג), אבל יתרון לה על הערוגה, כי נרדיה לא יכלו ולא יתמו לנצח, כי תשאר ביפיה כל הימים. ועמנואל אמר (מחברת ב' צד 14 מדפוס לבוב): תמר יפיה נאדר, יקדרו המאורות והיא לא תקדר.

שורה 5—6: רכה היא וענֻגה (דברים כ"ח נ"ו, ישעיה מ"ז א'), ועת תשנס את מתניה היא דלה ודקה כל כך, עד כי חגורה איננו גדול בהיקפו יותר מאחר הצמידים אשר על ידיה. ע"ד הפלגות כאלה ראה הערתי לסי' צ"ב שורה 1—2. — ענוגה (שורה 5), קרי: עֲנֻגָּה. מצמידיה (שורה 6), בהחלוץ: מַצמידיה, נגד הענין והמשקל. —

שורה 7—8: עלתה, כלומר נראתה ונגלתה, בלחי אשר לבן מראהו יותר ממראה הלבנה (יקדיר, ר"ל ישהיר, לעמת לבנתה תראה הלבנה שחורה), ובעד מסך הרדידים, אשר על פניה, היא צופה אלינו. ע"ד מלת עלתה וענינו ראה מש"כ איגרס בספר היובל לגרעץ (תפארת צבי) צד 117.

שורה 9—10: גם אם תפשוט את כסותה ותצג כיום הולדה, לא תותר ערומה, כי החן וההוד והיופי הם בגדיה, והם יכסו מערומיה תמיד.

שורה 11—12: אחר אשר הרבה המשורר להלל את יפי תארה של בעלת הכשפים, הוא נותן לה בזה את ברכת שלומו. תשא, ר"ל תקח, כמו וישא משאות מאת פניו אלהם (בראשית מ"ג ל"ד), ישא ברכה מאת ד' (תהלים כ"ד ה') ורבים כמוהו.

לו (עדה״כ איוב ל״ז א׳) ומעי המו עליו. אכן פרידתו לא היתה קשה כל כך, כי עוד נשאר לי אח ורע, כי אתה עמדי. אולם היום נד לבבי ולנפשי אין עוד נוחם, כי גם אתה נפרדת ממני ותעזבני מפורד, יחיד וגלמוד, כי אתה האחרון מכל ידידי שהיו לי בספרד, ובלכתך מעמדי נואשתי מראות עוד ידיד ורע בארץ מולדתי. —

יב.

כי״א ח״א סי׳ ל״ב. משקלו כמשקל השיר הקודם לו.

שורה 1—4: מה זה היה לו לידידי? האם שחת רחמיו (עמוס א׳ י״א) ויעט כמעיל קנאה ויהפך לי לאכזר? הן תמול, בעת רצון, היה לי לצבי חן ואיך נהפך פתאום ושב להיות ארי טורף בבגדו בי! והשיר הזה הוא تجنيس (שיר נצמד); ראה על אדות מהות המין הזה בספרים הנקראים בשם בספרו של לעווענשטיין ע״ד התרשיש לרמב״ע (T. Lewenstein, Prolegomena zu Moses ibn Esra's Buch der تجنيس) צר 18 הערה 2. — אַכְזְזִיוּת (שורה 2), קרי: אַכְזְרִיּוּת.

יג.

כי״א ח״א סי׳ נ״ב (ברשימת שד״ל, וחסר בכ״י); כי״ב ח״א; נדפס בהחלוץ ח״א צר 132 והלאה (לקט שושנים צר 83 והלאה), הרכבי ח״א צר 95 סי׳ ט׳. משקלו הוא הנקרא בלשון ערב بسيط, והוא משקל הציונים.

שורה 1—2: בהקדמתו (והיא נמשכת והולכת עד שורה 24) יתאר המשורר את אחת הבתולות היפות בעלות טעם ויעלות חן, אשר תרבה לשיר ולנגן בקול בוכים, ואח״כ הוא מקשר את ההקדמה הזאת ומחבר אותה אל שיר תהלה, אשר שר לידידו. וריה״ה הלך בזה בדרך המשוררים הערביים. ונמצאים לו גם שירים אחרים על הדרך הזה

לאט, כ"א על כנפי הברק, אשר ימהר לרוץ אורח וכמו רגע יהלך מקצה הארץ ועד קצהו. וכבר השתמש רי"ה במליצה דומה לזו ונעימה יותר ממנה באמרו ג"כ לר"י בן צדיק (צד 42 סי' ל"ב שורה 7—8): „ביד עב קל אני מפקיד שלומי | ואם יתמהמה — בידי ברקים".

שורה 5—14: ואחרי אשר נדר רי"ה נדר, לבל ישכח את ר' יוסף גם בהיותו רחוק ממנו, ישים את פניו אל ההוה, ויאמר: עתה ברגעי הפרידה, מהרה נא וקח תורה מפי גבירה ואת אמריו שים על לבבך, למען יהיו לך לאות ולעדה ימים רבים. אתה לבי, הכוסף לרב יוסף, אסוף נא פריידתו ותורתו, טרם תפרד ממנו. הן רב ממך הדרך, קחה לך צדה ממעדני פיהו, ואת מלתו חשוב כעגת הרצפים, אשר אכל אליהו (מ"א י"ט ו', ח'), אכול אותם ולך בכח הסעודה הזאת כאליהו בשעתו. לקט היום את המן, אשר ימטיר לך ר' יוסף, כי אם תצא ביום מחר ללקטו לא תמצאהו עוד (עדה"כ שמות ט"ז, ט"ז. כ"ז).

שורה 15—18: ואף אתה אל תהי' כפוי תודה, אבל התאמץ נא להשיב לו (חלף חסדו) פניני שיר משובצים בכל אבן חמודה, שלחם נא לו ואחלי תהי מנחתי (בת שירתי) מנחת יהודה, מוצאת חן בעיניו ותערב לו (עדה"כ מלאכי ג' ד') ויקחנה מידי וירצני.

יא.

כי"א ח"א סי' ל'; כי"ב ח"א. משקלו כמשקל השיר הקודם לו.

שורה 1—2: לעת כזאת, בהפרדי מרעי ידידי, תכל עיני (כמו ש"ב י"ג ל"ט — ב) ותרד דמעה, עד כי תשים נחלי הדמעות כמים המגרים במורד (מיכה א' ד').

שורה 3—4: ונחלי הדמעות האלה מתלקחים כאש העצור בקרב לבבי, והרי זה דומה כאלו התלקח יקוד נחל בברד, ורמז בזה למ"ש שמות ט' כ"ד.

שורה 5—8: תמול נפרדתי מיצחק ידידי, והנה נתר לבי וחרד

ט.

כי״א ח״א סי׳ י״ג, וכתוב ממעל לו: וממא ינסב אליה פי אוראק ואללה אעלם באלצחיח (ר״ל: ומיוחס לו בספרים והאלהים יודע האמת); משקלו כמשקל שיר ג׳.

שורה 1—2: הרף ממני והניחה לי ואל תקצוף עלי עד מאד, כי לבבי איננו חזק כמטיל ברזל ולא אוכל נשוא קצפך. — לאט לי, ש״ב י״ח ה׳.

שורה 3—4: ותחת אשר אמרת לקצוף עלי עשה עמדי חסד ורצני, כי אמנם מכתי אנושה ורק אתה תוכל לרפאותה, רק אתה תוכל להיות לחש את כאבי, ובלתך יהיה כאב נצח. וההﬞא במלת האת אינו ה״א השאלה, כ״א ה״א המאמת את הענין, ויש דוגמתו בכה״ק (ראה מ״א כ״א י״ט). — וכאב (שורה 4), קרי: כאב, וכן הגיה ש״י.

שורה 7—8: הנני נותן לך את כל לבי, ואין לזר אתך חלק בו, קחהו נא ושים אותו בכפך טרם יבאו אחרים לקחת חלק ממנו.

י.

כי״א ח״א סי׳ כ״ט; כי״ב ח״א; נדפס בבב״י צד 60 סי׳ ז׳, הרכבי ח״א צד 107 סי׳ י״ז. משקלו כמשקל השיר הקודם לו.

שורה 1—2: המשורר מדבר אל נפשו ומעירה ומעורר אותה לאמר: יהודה, קום נא קדמה בתודה (תהלים צ״ה ב׳) את פני גביר התורה וגבור התעודה, הוא ר׳ יוסף בן צדיק, אשר אליו שלח יהודה את שירו ולכבודו בראו יצרו אף עשאו. — קַדְמָה (שורה 2), קרי: קַדְּמָה.

שורה 3—4: ובצאתך בדרך למרחוק, הוה זהיר לשלוח לו מדי יום ביומו את ברכת שלומך, אבל לא על כנפי ההסידה, המתנהלת

ממלות כי) מה שפרושו כאשר, כי גבהו שמים מארץ (ישעי׳ נ״ה ט׳), כי יבעל בחור בתולה (שם ס״ב ה׳)״; ראה מ״ש ר״ש מאנדלקערן בספרו היכל הקדש (קונקורדאנציא) צד 541 ע״ב. וכ׳ שד״ל: „נ״ל שהיה בלבו של ר׳ יהודה שלא לבא באלכסנדריאה, ושלא לרדת מן הספינה עד שיגיע לא״י, וכמו שנראה ברור מדבריו לרוח מערבית (בב״י צד 67 סי׳ י״נ): וגע אל הררי קדש ושם תנוח. אבל כשהגיע קרוב לאלכסנדריאה, נראה שעמד עליו רוח מתנגד, והוא רוח מזרח, ונמנע מהמשיך מהלכו, והוכרח לבא באלכסנדריאה״. וע׳ מפרש כי מחרת כמו אף כי. — אֱקֹב (שורה 8) טה״ד וצ״ל: אֶקֹּב.

שורה 9—14: ואם תשאלני על מה זה ולמה גמרתי בלבי לעזבך ולסור מאחריך, ואהי כאיש חולה, נשוך עקרב, אשר יעזב את הצרי הבא מגלעד (ירמיה ח׳ כ״ב, מ״ו י״א), אשר אך הוא לבדו יוכל לרפאותו מחליו, או כאיש בער אהיה, אשר יחליף את צל ענף עבות וימירנו בחם ובקרח ובשרב (כי כל אלה נכונים לי ביום אשים בים דרכי ובמים עזים נתיבתי), אף אני אשיב אמרי לך, כי תקוה טובה נשקפה לי, ואם הגעתי למחוז חפצי, או אז חלף צל קורתך יהיה מעון קריה למלך רב (ירושלים) לצלי, והתקוה הזאת היא תאלצני להפרד ממך. — ושונה מזה פרושו של שד״ל שכתב: „אחר שאמר, כי ביום מחר יקלל רוח מערבי המרחיקו מר׳ אהרן, פירש הסבה, והמשיל את עצמו לחולה ואת ר׳ אהרן לצרי גלעד, ואמר: איך יתכן שיעזוב חולה את הצרי אשר הוא רפואתו? והוסיף ביאור ואמר: איך יחליף איש את צל ההדסים (משל לבית ר׳ אהרן), ויבחר לו תחתיו החום והקרח והשרב? לפיכך בהפרדי מר׳ אהרן אין ספק שתהיה נפשי מרה ומצטערת. אבל מה אעשה? ונפשי חשקה באדמת הקדש, ובמקום צל קורת ר׳ אהרן, בחרתי הסתופף בעיר אלהי, אשר היא קרית מלך רב״. — נָוֶת (שורה 13): שד״ל והרכבי נָוֶה, וגם זה נכון. — צִלִּי, וש״י גורס: צִלֵּי, וזה טעות שהיל״ל צִלְלֵי בל״ר (ע).

עלי דוי כ״כ, עד כי לא ייטב אף ביין הרקח — שמוע זכרך הוא הטיבו. שָׁלַח (שורה 74) קרי: שִׁלַּח — ואולם (שורה 77) חסר בכי״צ.

ח.

בב״י צד 77 סי׳ כ׳; הרכבי ח״א צד 37 סי׳ כ׳; כי״א ה״א סי׳ י׳; כי״ב ה״א; כ״י ברלין 4^0 סי׳ 576 דף קל״ג משקלו כמשקל שיר ב׳.

שורה 1—2: אתה שאון גלי הים, אשר נשאתני עד הנה, הרף! עמוד נא והכה, עד אשר ישק תלמיד (הוא המשורר) את פני הרב. וכ׳ שד״ל (בב״י שם הערה א׳): „אעפ״י שהלשון הזה משמע שכתב השיר עודנו בספינה, אין זה אלא דרך מליצה שיריית, ואחר שכבר היה בתוך העיר הוא מדבר כאלו עודנו בים״, ראה שם את טעמו. — פני (שורה 2), ש״י מגיה: ידי, כדי להשוותו עם יד אהרן שבשורה הבאה; ראה שם את פרושי.

שורה 3—6: או ישק לפחות את יד הרב, הוא הרב אהרן, אשר מטה עזו, שבט המשלים אשר בידו, לא נס עוד נעים לחה (דברים ל״ד, ז׳) ולא חרב, ור״ל, כי ר׳ אהרן ככחו אז כחו עתה לרעות את עדרו, להרביצהו בנאות דשא ולנהלהו על מי מנוחות כבימי קדם, כי הוא הוא אשר לִמד את העם דעת ולא אמר הון (משלי ל׳ ט״ו, ט״ז), גם פזר נתן לדלים ולא אמר רב, כי לא נלאה ולא התרפה בעבודת הקדש. והרכבי (צד 180) כתב: „אם לא נשתבשה המלה שבטו (שורה 3) תהיה הוראתה כי גם אבותיו של אלעמאני היו כמוהו חכמים גדולים ונדיבים, כאשר יבאר מעלותיו בבית הסמוך״. ולדעתי הרחיק ללכת בבאור החרוז שלפנינו והענין לא יסבול את הפרוש הזה. — לְמֵד (שורה 5) קרי לִמַּד וכ״ה הנכון לפי פרושי, ורשד״ל מנקד: לָמַד.

שורה 7—8: במדה שאקב מחר כנף מערב, את הרוח המערבי אשר יקחני ישאני על כנפיו מזה, בה במדה אני מודה היום כנף מזרח, את הרוח המזרחי, אשר הביאני עד הלום. מלת כי ענינו: כאשר וכן מצאנו ראינו לר״י גנאח שאמר בשרשיו צד 218: „ומהם (ר״ל

ודומה לו نَاب בערבית, ובמובן הזה השתמש בו משוררנו במקום הזה, ומצאנו דומה לו בשירי רשב״ג (שירי שלמה צד 43): „ואנחותם לחלמיש צור מדיבות״. — ולא מצא (שורה 48), ר״ל: חשביב, ועְ כתב: הזמן, כי לא נראה לו להחליף את נושא הפעולה, והפרוש לדעתו: אחרי אשר בחר הזמן בך להיות נרו, לא מצא עוד כל מכשול על דרכו. ובכי״צ: ולא נמצא (כמ״ש בש״א שם), וגם זה אפשר. — הדיבו (שם), בכי״צ: הסיבו, ולא אוכל לישבו. ועְ כתב: אולי פרוש הֱסִבּוֹ כענין הֱסִירוֹ, לשון ויסבו (ש״א ה׳ ח׳) הסבת (מ״א י״ח ל״ז), ויסב (ש״ב כ׳ י״ב) אף כאן = הסב מן המסלה.

שורה 49—50:[1]) ראה ברא׳ ל״ט כ״ב. יאמר: הזמן, אשר בחר בך להיותך לו לאור מאיר, נתן בלבך את כל האסורים, אסירי הבין (ר״ל: התבונה בעצמה, כלליה ופרטיה), ויהי לבך להם לבית האסורים, כי בו אספו כלם אספה, כן נ״ל לפרש עפ״י הנוסח שלפני. ויותר תתכן נוסחת הכי״צ: אסורי בין, ור״ל: הזמן נתן בך את האסורים, אשר על הבין, ברעתו, כי מאש חצבת, ואם יִתן בך את אסורי הבין ימסו כפשתים אשר בערו באש (עדה״כ שופטים ט״ו י״ד), והבין יצא לחפשי. ועְ באר: נתן הזמן בידך את כל האנשים אשר נפשם קשורה בבין, כי הלא אתה האיש אשר חצבת והוצאת את הבין באור האש אשר עמך. — איש (שורה 50), חסר בכי״צ.

שורה 51—54: גלגל הזבול עוד טרם סבב אותו וכבר הקיף הוא את הזבול בשכלו, כי ד׳ נתן את העולם בלבו, ועתה ראה נא והשתומם, על היות איש בתוך הגלגל, והגלגל כלו הוא בתוך לבו; ראה סי׳ ע״ה צד 109 שורה 15—16. וההעברה הזאת מצויה בשירי הספרדים, וכבר מצאנו ראינו לר״ש הנגיד שאמר (זכרון לראשונים ח״א צד 14): „ואיש עניו מהלך על ארמה | ומחשבתו עלי שחק שרועה״, ואמר עוד (שם 97): ואתהלך בבקעה עם בני איש | ויש לי לב עלי ראשי סלעים. ורשב״ג אמר (שירי שלמה צד 14): „וגוי יהלך על הארמה | ונפשי תהלך על העננים״, ואמר עוד (שם צד 22):

[1]) ברפוס נפל טעות במספר השורות, ואנכי אמנה מספר לשורות כמו שהן באמת, ואל המספרים המוטעים לא אשים לב.

אתה חי בו, ואם הוא מֻרקח, אתה תרבה לי רִקחיך; נר אתה לדורך, אתה תאיר נתיבו ובאורך יראה אור. והנה זה דרך האדם, כי יוסיף לרצות את הבשם, בעבור ריחו הטוב והנעים, אולם במה יתרצה הבשם לך, הלא ריחו גנוב הוא אתו מנשמת רוח אפך (ראה הערתי לשיר ה' שורה 17—18, לעיל צד).

שורה 41—42: עת הקר ועת החם, וכשניהם גם עת החרף לא ימצא במו האדם הפיק, רק ימי האביב ינעמו לו. ובכן יאמר כי כל אשר בזמן לא ינעם לאדם, זולתי מה שמגיע לו (להזמן) מפאת ר' יצחק, ורק זה הוא טובו ויפיו.

שורה 43—46: בראות הזמן, כי המאורות הגדולים, אשר האירו את חשכת לילו, הולכים הלוך וכבה ומספרם ידל וימעט מיום אל יום, החל לבקש אור חדש, אשר בנר תבונתו יאיר נתיב לארץ ולדרים עליה, ותהי ראשית דרכו, לקדוח אש ולאזר זיקות באחד מאדירי המזמה וגדוליה וצירי החכמה ושליחיה, למען ילכו אנשיו באור אשם ובזיקות אשר בער, ושביב האש אשר הקדיח — הנו הנך. כן נ"ל לפרש את הבית הזה עפ"י הנוסח שלפני בכ"י; אולם בכי"צ נמצא הנוסח וצור חכמה (במקום וציר שבשורה 45), ובנוסח הזה תחזיק יד ש"י, המפרש לאמר: „הצור הוא הסלע, ואדיר (המזמה) הוא הברזל, כמו והלבנון באדיר יפול (ישעיה י' ל"ד), ושרש קדח העברי: הבעיר, והערבי: הכה בברזל על הסלע והוציא אש, והחרוז הזה בא ע"ד ההעברה; כדרך שעושים אנשי המזרח ברצונם להבעיר אש או להעלות נר. ובחרוז שלפני זה פרש דבריו: כאשר ראה הזמן אוריו הולכים הלך וכבה, קדח אש בברזל המזמה וסלע החכמה, והיית שביבו אשר יצא"; והפרוש הזה יתכן. — נר (שורה 43), בכי"צ: אור. — וקדח אש באדיר (שורה 44), בכי"צ: יקדח אש כאדיר, והיא נוסחא משובשת.

שורה 47—48: ואף אמנם הפיק הזמן צלח בידו, כי השביב הזה עשה את מעשהו באמונה, לא פגע סגור אשר לא פתחו (עדה"כ ישעיה כ"ב כ"ב), ואם מצא צרור (ש"ב י"ז י"ג) לא השאירו, עד אם הדיבו, כי צורים כדונג נמסו מלפניו (עדה"כ תהלים צ"ז ה' והדומים לו), וכהתוך כסף בתוך כור כן הֻתכו כל אבני הנגף, בנפחו עליהם באש עברתו. שרש דוב הנמצא בתנ"ך חברוהו רבים אל שרש זוב,

ואמצא חירתך. נשיא הדור הוא העלה את הנשיאים אשר ראית עולים מן הים, ונדיב הזמן הוא הטריח בנדבת ידו (ראה הערתי בשה״ש לרשב״ג צד ט׳ שורה 11) את העבים. ובכי״צ הנוסחא: „זמן העלה נשיאי כף נשיאו, והטריחם בנדבת יד נדיבו״, ונראה שצריך לנקד נְשִׂיאֵי כַּף נְשִׂיאוֹ ותהיה הכונה: הזמן נחם על רעתו וראה הנה כבר העלה את הנשיאים, הם נשיאי כף נשיאו (נשיא הזמן וגדולו) ובנדבת יד נדיבו (נדיב הזמן) הטריח (הזמן) את העבים האלה (עדה״כ איוב ל״ז י״א). — נחש (שורה 25) בראשית מ״ד ט״ו, וראה רשב״ג בשה״ש שהוצאתי לאור צד 1 שורה 6, ששם מקבילה המלה הזאת למלת יָדַע (בשורה 5 שם). — יד (שורה 28) כי״א: ים.

שורה 29 30: ראה אתה אמר אלי „עב קטנה ככף איש״, אולם כונתך לאמר, כי היא ככף בן איש, ולא להגביל את גדלה כ״א להודיעני את מהותה הפצת, כי העב אשר אתה רואה, כף ידידי הוא, ותחת אשר אמרת „מטר שחק... ועבו״, היה לך לאמר „מטר יצחק ועבו״ (מלים משותפים), כי העבים והנשיאים ממנו היו לי, הוא צרר מים בעביו וימטר עלי גשם נדבות. והנה מכאן ראיה נגד נוסחת כי״צ בשורה 24 (יעיבו) ונגד תקונו של ש״י (ראה הערתנו לשורה 21—24), כי המשורר הכפיל בזה בכונה את דבריו (ועמהם גם מלת „עבו״) למען יפרשהו עפ״י דרכו. — ועב (שורה 30), בכי״צ: ועבי, נגד המשקל.

שורה 31—36: ואף אמנם הצמחים אשר הצמיחו מטרות ידידי וגן העדן אשר הרווהו מימיו ראה נא מה נעמו, ומה יפים ומה טובם (עדה״כ זכריה ט׳ י״ז)! הן זה לא כביר עלו נשיאיו, וכבר גמל את שקדיו — הנה הנם בידי —, כמטה אהרן אשר הוציא פרח ויצץ ציץ ויגמול שקדים בזמן קצר (במדבר י״ז כ״ג)! גם הענבים (לא רק כי נתבשלו כל צרכם, אבל) כבר צמקו (כי צמוקים שלח לו לרי״ה), ואף גם זאת עשה לי, כי קִשֵּׁר (כצ״ל) מערני דוד תאנים ומשכות אתרוג פתח (עדה״כ איוב ל״ח ל״א) סביבו, כי גם את אלה שלח לו ר׳ יצחק לרי״ה. — דוד תאנים (שורה 35). ירמיה כ״ד א׳.

שורה 37—40: עתה ישים המשורר פניו אל ידידו, ומתחיל בשבחו ויאמר: אתה ידידי הנך צרור המור ואתה תרקח את הזמן, אשר

„וכמו שראש התלי עושה טובה והזנב עושה רעה כן עושה ראש חבל המוח טובה וכו׳". והדבר מפורש יותר בדברי ר״ש פרחון על התלי (בשרשים הנזכרים) „ראשו טוב וזנבו רע כלומר ראשו כוכב אחד וזנב כוכב אחר כשיחול ראש במזל אומה או אדם הרי זה נעזר מאד ומצליח בכל דבר שעושה וכן אם יחול הזנב במזל אומה או אדם הרי זה בא לידי צרות ותלאות וחלאים והפסד גדול" (זה לשונו בשרש ברח והדברים האלה נכפלו בשנוי לשון בשרש לוה). ולפי״ז יאמר המשורר (אשר גם לפי דעתו בכוזרי מאמר ד׳ פכ״ה תלי האמור בס׳ יצירה הוא „שם התנין הנזכר בחכמת התכונה"): אם אמנם הזמן פנה אלי עורף ולא פנים ועד היום השקני רק את קבעת כוס התרעלה, בכל זאת לא נואשה נפשי! ואם עד עתה חל זנב התלי במזלי והביא לי רעות רבות וצרות, תקותי חזקה כי יבוא יום ובמזלי יחול ראש התלי ואז ששון ושמחה ישיגוני ונס יגון ואנחה. — ודע כי נוסחת דוקס בכי״צ היא: „מיחל ראש אל זנבו" וזה אין לו כל ענין.

שורה 19—20: ולהיות שקותה נפשי ליום הראה ראש התלי, העמדתי מצפה (עדה״כ ישעיה כ״א ו׳) לתור ולראות לכל צד, מזרחה ומערבה, ואת אשר יראה יגיד ויבשר לי בשורה טובה. ויותר יתכן לפרש כי ממזרחו ובמערבו מוסב על התלי עצמו, כי הוא נטוי בין מזרח למערב, כמ״ש ר״ש דונולו (חכמוני צד 23): „וכמו שברא האלהים התלי בעולם ונטהו ברקיע במזרח ועד מערב מקצה אל קצה". — ממערבו (שורה 20), בכי״צ: במערבו נגד המשקל.

שורה 21—24: והמצפה, אשר העמדתי, אמנם ראה דבר מה ויגד לי (עדה״כ מ״א י״ח מ״ד) לאמר: ראיתי והנה עב קטנה ככף איש עולה מִיָּם ועתה קום לך לך פן יַעֲצָרְבָה (כצ״ל במקום יַעְצְרֶבָּה) הגשם, ראה את עב הענן ודע לך כי עוד מעט ומטר שחק ירד ארצה. — עדי (שורה 21), בכי״צ: עד נגד המשקל. — ועבו (שורה 24), בכי״צ: יְעִיבוֹ, ואם נסכים לגירסא זו אז עלינו לפרשה ע״פ איכה ב׳ א׳ ור״ל: הענן יעיב את השחק. וש״י רצה להגיה וזבוֹ מטעם האמור למעלה בהערה לשורה 5—8; ראה מש״כ בהערה לשורה 29—30.

שורה 25—28: ויהי כשמעי את קול דברי המצפה ואבין כי מליצה חידות לו ואענהו: נתתי את לבי לדעת ולהבין שרש דבריך

עדה״כ ירמיה ג׳ ג׳, דברים ל״ג כ״ח, ובכי״צ: רביביו. — מועדיו (שורה 15 כתב ק: „מילדי. הערבים הוא זה, כי רק בלשון ערב נמצא מלת מועד ובלי רבים מואעד במובן הבטחה, ועל ברכיה נולדה המלה העברית מועד במובן הזה בלשון המעתיקים, והשיר הזה הנהו לאות ולמופת, כי גם ר׳ יהודה הלוי ככל משוררינו הערביים בערב ובספרד שנה לפעמים (ואולי בלי כונה) מלות עבריות על פי עניניהן בלשון ישמעאל״. ואני אוסיף רק, כי בא האות והמופת הזה גם במבטאים אחרים בשירי רי״ה, כאשר נראה במקומם. ובמחברות איתיאל צד 17: „דבריך נאמנים ומועדיך נכונים״, כלומר הבטחותיך; ובתחכמוני סוף שער מ״ה (ס״ב ע״ב): „ומועדיו שקר״; וקרוב לזה שופטים כ׳ ל״ח.

שורה 17—18: ע״ד מלת תלי וענינו רבו הדעות. יש אומרים שהוא הדרקון (Drache), ואחרים אומרים שהוא נתיב־החלב (Milchstrasse), ושד״ל כתב במכתביו (ח״ו צד 791): „והנה כל הספרדים הסכימו בזה שהתלי הוא התנין, ולדעתי אין הדבר כן, אבל התלי הנזכר בס׳ יצירה (תלי בעולם כמלך על כסאו) ובברייתא דשמואל שהביא ר׳ שבתאי (עגלה משרתת לתלי) נראה ברור שאינו הקו ההוא המדומה, אבל הוא דבר שיש בו ממש וכו׳״. גם על מקור המלה, מלת תלי, נחלקו הדעות. ואולי שרש „תלי״ הוא „תלה״ שענינו בלשון חז״ל נתוח וחתוך (ראה ערוך השלם ערך תלה, ח״ח צד רל״ב), ונקרא תלי יען הוא „מתילד מֵהִפָּסֵק שני עגולים״ כדבר ר׳ יונה בשרשיו שרש ברח ור״ש פרחון בשרש לוה ושרש ברח שנדפסו במה״ע ZfHB. ח״א צד 59 והרוצה לעמוד על עקרן של הדברים יעיין בס׳ עהרענזיילען לדוקס צד 61 ובספרים המובאים במאמר תלי — אתליא להח׳ הרכבי (וממנו לקח רַבי תורותיו גם גולדשמידט, ספר יצירה צד 91 והלאה), בספרו של רמש״ש על ההעתקות צד 890 הערה 243 (וראה שם בפנים דברי רמש״ש נגד קאסל שכתב בספרו ע״ד משלי סינדבד דברים אשר לא כן גם על מלת תלי, ויש להוסיף כי בדבריו צד 228 כנראה טעה קאסל בקריאת מלת מְעֻוָּת בראב״ע לישעיה מ״ח י״ט) ובמאמרו של הח׳ באכר במה״ע ZfHB. ח״א צד 57 והלאה. והנה מצאנו ראינו לר״ש דונולו בחכמוני צד 24:

שורה 5—8: ולבי גם הוא הלך אחרי ידידי, כאלו לא היה מיצורי, ר״ל אחד מאברי, כי יעוף אחרי האיש המדאיבו, יברח ממני הדורש שלומו וטובו כל הימים ומתחבר ונוסף (שמות א׳ י׳) על האיש אשר יעצים את כאבו ויפליא את מכותיו בהפרדו ממנו. מיצורי (שורה 5, איוב י״ז ז׳), היו״ד נחה ושמתי שו״א תחתיה להיותו שוא נע שלא כדין בעבור המשקל. ולהרגיש את היו״ד אין צרך. בעופו (שורה 6), בכי״א: בעופי, ואינו נכון כי הלב הוא הוא אשר יעוף למרחקים. המדאיבו (שם), הפעיל משרש דאב, ולא נמצא ממנו בתנ״ך זולתי הקל. ובכי״צ: הַמַּאֲדִיבוֹ, הפעיל משרש אדב (ש״א ב׳ ל״ג). ויט״י חפץ להגיה כן מדעתו „לפי שבטור ע״ו מן השיר הזה חרז בשרש דאב ולא נכון לחרוז פעמים במלה אחת בשירה אחת״. והטענה הזאת בטלה, כי גם הערביים אינם מדקדקים בזה, אם יש מספר חרוזים מפסיקים, ובמ״א ארחיב הדבור בזה.

שורה 9—16: אחרי אשר הביע המשורר את צערו על פרידת ידידו, צרה גדולה אשר הביאו עליו ילדי הזמן, יוסיף לספר רעת הזמן הבוגד ויאמר: ילד אחד מילדי הזמן הביא בלבי בני אשפתו (עדה״כ איכה ג׳ י״ג) ויפלח כליותי בחציו, ואביו (הזמן) לא עצבו (מלכים א׳ א׳ ו׳) ולא כהה בו, ואמר אל לבי: חבה כמעט רגע עד יעבר זעם! אך חלי זה אסבלנו (עדה״כ ירמיה י׳ י״ט). עוד מעט ויעבר והנה איננו. אולם טעיתי. כמעט עברה הצרה הראשונה, והנה יד השניה אחזת בעקבה (עדה״כ בראשית כ״ה כ״ו) ותבא אחריה למרר את חיי! אין זאת כ״א סגר הזמן את דלתי שהקיו מערוף עלי את רביבו, ואין רצונו שאראה עוד בטובה. ואם בטחתי בו, כי עוד יראני אות לטובה, הנה ההבטחה הזאת היא שוא ודבר כזב, ואדע נאמנה, כי אין בזמן כ״א כזבו. — ע״ד המבטא ילד זמן (שורה 9) ראה מש״כ דוקס, ש״ש צד 8 הערה 9 וצד 14 הערה 1 והערה 3; ראה גם צונץ, ליטערטורג. צד 580, רמש״ש בספרו על ההעתקות צד 903 הערה 312 ובמה״ע Mtschrft שנת מ׳ צד 172 הערה 1. אסבלנו (שורה 11), מכֻוָּן למש״כ בירמיה שם (ואשאנו), ובכי״צ: אסבלהו. עקבו (שורה 12), בכי״צ: עקיביו, ובבראשית כ״ה כ״ו בלשון יחיד. שורה 13: עדה״כ איוב ג׳ י׳ וראה גם תהלים ע״ח כ״ג. — שורה 14:

אשמים אנחנו (בראשית מ״ב כ״א). ראה החוקר ש״א צד 202. טל נדבה, הוא נוסח הגליון, ובכ״י: מי נדבה.

שורה 13—14: חרוזי שירך וגם כתבם (ר״ל: הספר בעצמו), כמוהו כמוהם חקוקים הם בתוך לבי וכו׳. ודע שבכ״י כתוב: כמוהם ככתב בתום כלבי חקוקים וכו׳, וזה אין לו הבנה ולא ענין כלל, ואנכי תקנתי מדעתי ותמכתי יתדותי על האמור בשיר צ״ד (הלאה צד 140 שורה 65—66): „כהם כספרו כְּמֻסים תוך לבבי חקקים אות באות נתנו תוכו למשמרת״.

שורה 15: קצר ימים, כנראה היה המשורר עוד צעיר לימים בכתבו את השירה הזאת.

שורה 18: עדה״כ ירמיה י״ז א׳ ומרי״ה ראה וכן עשה ר״י חריזי (תחכמוני, שער נ׳ דפוס אמ״ד דף ס״ט ע״ב וראה גם הקדמתו צד ג׳ ע״א).

ז.

כי״א ח״א, ט׳; כי״ב ח״א, ס׳ (רק החרוז הראשון); י״ל ע״י דוקס בכוכבי יצחק (= כי״צ) חכ״ד צד 20 והלאה. (ושם נאמר „אל אברהם בן ברוך... מן עיר מלארה״ ומספר השגגות בזה הוא מספר המלים, ורק שגגה אחת תקן דוקס בעצמו בש״ש צד 93 באמרו, שצ״ל בן ברון). משקל השיר הוא כמשקל שיר ג׳.

שורה 1—2: כנראה בִקר בן ברון את רי״ה בביתו ואחרי נסעו ממנו שלח לו ממאלקה שקדים וצמוקים תאנים ואתרוגים, ועל הענין הזה יסבו דברי השיר. וכונת המשורר בבית הראשון: הזמן האכזר הרע לי מאד באסרו את רכובו בעוד ליל וכעלות הבקר העלה מני את כרובו (עדה״כ יחזקאל ט׳ ג׳), ר״ל כרוב הזמן, הוא בן ברון כרוב ממשח הסוכך באברתו על כל בני דורו.

שורה 3—4: ושם (הזמן) את הלב (לבו של המשורר) אשר לקחו בכנף הנשׂרים (אשר נשאו את ידידו), ואת הפגר אשר עזבו מבלי לב שם על כנפי זבוב, אשר ילאו נשוא אותו. — פגר (שורה 4). בכי״צ: כגר.

מעט והיו המים האלה למי מריבה (וקרוב הדבר מאד, ששם האיש, אשר שלח אליו יהודה את שירו זה, היה ג״כ משה). בשלחך (שורה 3) ענינו כמו פיך שלחת ברעה (תהלים נ׳ י״ט), ותהיה כונת החרוז ע״ד פוטר מים ראשית מדון (משלי י״ז י״ד).

שורה 5—8: הִשִּׂאתָ אותי עון אשמה בשירתך, ואני נקי מכל פשע ולא נמצא בי עון אשר חטא, ויש לי הצדקה לריב אתך ריב על הדבר הזה, אולם כפרת את פני במנחה ההלכת לפניך, והיא — השירה בעצמה, אשר חוט של חסד משוך עליה, ובאותו החוט משכתני אליך, עד כי כלה זעמי ואפי עליך תם וסף. חסדך (שורה 7), כ״ה על הגליון, ובכ״י: זכרך.

שורה 9—10: ידעתיך ואדע, כי לבבך שלם עמדי, אף כי תדבר עלי קשות, ושירך הנחמד גם הוא יהיה לך לעד, כי הפרי יעיד על שרשו, ואם שירך טוב הוא, זה אות כי גם הלב, אשר ממנו הוא נובע, טוב הנהו. „על שרש — אמת! (לחזק הענין) — תעיד תנובה״, כמוהו תמצא גם בשירי הראב״ע: „כי כמו שרש יהי הפרי״ (דיואן צד 4 סי׳ ט״ז; כהנא, ח״א צד 125 סי׳ ק״ט). ודומה לזה גם המליצה הלקוחה מהערביים: „בשרש עץ יהי ארך אמירו״ (רשב״ג, שירי שלמה צד 22 סי׳ י״ב; תפארת שיבה, הוא ספר היובל לכבוד ריט״ל צונץ, חלק העברי צד 197), והשתמש בו גם הראב״ע באמרו „אמונת השרש באמירו עונה״ (נחלת שד״ל, לוח הפייטנים צד 9 שורה 1). ובמחברות איתיאל (מחברת ח׳ צד 23): „ילידי זה וכשרש אמירו״, ובתחכמוני שער נ׳ (ע״ה ע״א; מלאכת השיר צד 62): „ובבן כהורו, וכשרש אמירו״, ור״ש בונפיד אמר ג״כ (דברי חכמים צד פ״ז שורה 17): „ראו מפעלותיו במעלת אבותיו | מעידים כמו על | גזעים נטעים״ ודי בזה לע״ע. ע״ד מלת אמת, שבא לחזק הענין, ראה הערתי בשיר השירים לרשב״ג צד ח׳. ולדעת ע אמת הוא סומך לשם שרש ודבק בו, ור״ל שרש שהוא בריא וקים.

שורה 11—12: חרוזי השיר ששלחת לי אינם כי אם טורי פנינים, ואם אמרת להביא עלי ע״י שירך זה עב הענן ולהמטיר עלי מטר זעם, הנה העבים האלה מריקים רק טל נדבה. אבל, כמו אבל

לכבוד הרמש״ש, סי׳ א׳ צד 36 שורה א׳ וב׳ וסי׳ ב׳ צד 40 שורה מ״א והלאה).

שורה 19—20: אתם הדרשים בין חכמי הזמן הימן וכלכל, למען שמוע חכמת לבם, הרפו ודעו כי כל בני מחול, כל חכמת החכמים ובינת הנבונים, בפיו החבאו! והחרוז הוא עדה״כ מ״א ה׳ י״א.

שורה 21—26: עתה ישים המשורר את פניו ליום יבא וידידו ידאה מזה כאשר ידאה הנשר, ויאמר: אם ידאה יעקב על כנפי נשרים, תקותי כי יראה, אשר גם קרבי נתלאו אחריו וכי גם לבי נאחז בצפרני הנשרים, אשר יקחוהו ישאוהו על אברתם, ובאשר ילך אלך גם אני, ואם אמנם הגויות לא תשארנה יחדו, הנה זאת נחמתי בעניי, כי נפשי קשורה בנפשו. דאה (שורה 21), בכי״א: רופא, והנוסח אשר בחרתי בו נמצא על הגליון. נתלאו (שורה 22) נפעל משרש תלא (= תלה, דברים כ״ח ס״ו). ודעת ק הוא, שצ״ל נֶחֱלָאוּ, כמו לא נחלו על שבר יוסף (עמוס ו׳ ו׳), ולהיות שנמצא (במלת תחלואים) גם השרש חלא, השתמש המשורר בבנין נפעל מהשרש הזה. אולם המשך השיר יורה, כי אין כאן ענין למחלה אלא לדבוק (ועדה״כ תהלים ס״ג ט׳), וכן דעת ע.

שורה 27: עדה״כ בראשית ל״ב ב׳.

שורה 30: יונאה, הפעל משרש נוא, וענינו כענין ואם הניא (במדבר ל׳ ו׳).

ו.

כי״א ח״א ו׳; כי״ב כ״ג. משקלו כמשקל שיר ג׳.

שורה 1—2: האמנם את קולך שמעתי, אתה ידיד האחוה והאהבה, ואם אתה הוא, המבקש תאנה לריב אתי בחזקה, בעוד אשר באמת אין כל איבה ביני ובינך?

שורה 3—4: כמשה בשעתו (במדבר כ׳ י״א) הכית גם אתה את הסלע ויתן מימיו, נהרי נחלי השיר, וכאז (שם שם י״ג) כן עתה עוד

כבתחלה? הלקטים היום מן, אשר ימטיר להם בן־אלמעלם, מה יעשו ביום מחר, בצאתם ללקט ולא ימצאו (ערה״כ שמות ט״ז כ״ז)?

שורה 9—10: אחרי דברי ההקדמה הזאת יתחיל המשורר בשבח ידידו ויאמר: כאשר פגעו מחנות מלאכי אלהים ביעקב אבינו, כן פגעו גם ביעקב בן אלמעלם שתי מחנות — לא מלאכי האלהים, אבל — תורה ומשרה, ושתיהן נלחמות עליו ומתקנאות זו בזו על אדותיו (כאשר נתקנאו אבני המקום אז בהלך יעקב מבאר שבע וכמו שאמרו חז״ל חולין צ״א ע״ב: „שנתקבצו כל אותן אבנים למקום אחד וכל אחת ואחת אומרת עלי יניח צדיק זה ראשו״).

שורה 11—12: זאת, ר״ל המשרה, תעלה רביד בצוארו (ראה בראשית מ״א מ״ב), וזאת, התורה, תשים בפיהו וכו׳.

שורה 13—14: מלים, תורת אמת תתן בפיהו מלים, אשר הם כאבני המלֻאים בחשן המשפט אשר על לב אהרן (שמות כ״ח כ״ט ל׳), ועצתו כאשר ישאל איש בדבר האלהים.

שורה 15—16: הלא כה דברו כדבר הנביא בדברו עם ידידיו, ואם יכתוב להם את כל הדברים האלה בספר, העט אשר יכתוב בו איננו קנה־עץ, כשאר קנים, כ״א קנה הלב, ובכתבו ישאב את הדברים ממעמקי לבו המלא על כל גדותיו אהבה אחוה ורעות, ולכן לא יצמא עטו, ובכל עת ובכל שעה ימצא מלים, כי לא יחרב מעינם ומקורם לא ייבש.

שורה 17—18: מנהג המשוררים העברים כמנהג המשוררים הערבים, ליחס לאיש או אשה האהובים להם והיקרים בעיניהם, ריח טוב ונעים משמח לב ומשיב נפש (ראה בראשית כ״ז כ״ז ועיי׳ מש״כ במה״ע Monatsschrift שנת מ׳ צד 196 הערה 8), וכן יאמר המשורר גם בזה: ריח הבשמים הנודף מידידי הוא כריח המֹר וכל סמיו מתֻם, נעימים לכל אשר יריח אותם, וכי ירקח איש כמוהם על רפאים שכני קבר, ירפאו, יקומו ויעמדו על רגליהם חיים, וגוזמא קתני. ואולי יתכן יותר לפרש, כי המשורר כוֵן לריח מכתביו של ידידו, ויהיה החרוז הזה המשך החרוז הקדם לו. וכבר מצאנו ראינו כדבר הזה בשירי רי״ה גם במקום אחר (ראה לדוגמא הלאה שיר כ״ב, צד 32 שורה 37—40) וגם בשירי משוררים אחרים נמצא כמוהו (לדוגמא ראה שירו של רמב״ע בס׳ תהלה למשה, הוא ספר היובל

ד.

כי״א ח״א, ד׳. משקלו כמשקל השיר הקודם לו.

שורה 1: ערה״כ תהלים ע״ב ג׳.

שורה 2: קריאו, ר״ל קריא מועד, במדבר ט״ז ב׳.

שורה 4: שיאו (איוב כ׳ ו׳) יעלה לשמים וגם המה, התורה ולומדיה, ינשאו בו, בכבודו יתימרו ובשלומו להם שלום.

שורה 5—6: הזמן (ר״ל בני דורו) קראהו חכם ונבון, ולו הבין את מעלתו, כי אז הכיר בו את נביאו, נביא עדיף מחכם. וע״ד מלת נביא וענינו בשירי משוררינו הספרדים אדבר במ״א.

שורה 7—8: נוה צדק הוא ר׳ ברוך, כי צדק ילין בו וצדק סביב לו, והוא גם בית קדש, אוצר החכמה והדעת.

ה.

כי״א ח״א, ה׳; כי״ב, ח״א שנ״ב. משקלו כמשקל שיר א׳.

שורה 1—2: בראות הצפים, צפיו של ר׳ יעקב, את מרכבות האיש הדגול מרבבה הזה, נשאו קול יחדו ירננו, והבית כלו נוסד עה״כ ישעיה נ״ב ח׳.

שורה 3—4: ואיך לא ישמח לב הראים, והצפים איך לא ישישו יגילו, בהגלות נגלות לעיניהם איש, אשר כברק חשבוהו, ובאורו יראו אור (והוא ערה״כ בחבקוק ג׳ י״א, אשר פרושו לפ״ד הוא: שמש ירח עמד זבולה, כי אין לתבל צרך בהם עוד, אחרי אשר לאור חציך יהלכו ההלכים, לנגה ברק חניתך, המאיר לארץ ולדרים עליה).

שורה 5—8: ואמנם לא על חנם חשבוהו כברק, כי כמהו גם הוא רק רגע אחד יגיה את חשכת הלילה, ועוד מעט ואיננו, והחשך יכסה ארץ כבראשונה. ועתה אחת אשאל: מה יענו הראים מחר, אחר אשר יסע וילך והם ישארו תועים בליל נדו (ראה תהלים נ״ו ט׳)

בין דין לדין בין נגע לנגע דברי ריבות בשעריה, וכן תסער בְּהֵוָּעֲדָהּ למקרא העדה לשמוע מפיהו דבר חק ומשפט.

שורה 19—20: עדה"כ הושע י' ב'. ר"ל לא יתעו עוד בני ישראל כי רועיהם נאמנים הם ולא כמש"כ בירמיה נ' ו'.

שורה 21—22: ראה במדבר ד' י"ט.

ג.

כי"א ח"א ג'; כי"ב ח"א ק"ד. משקל השיר הוא הנקרא ‎־ֹ ־ְ.

שורה 1 2: בלבי סוד רעים אהובים, אולם אתה הוא הנביא בקרבו, הגדול והחשוב שבכולם, ויום יקרא לבי חפצו, הנה אתה הוא קריאו (במדבר ט"ז ב') וכל חפציו לא ישוו בך. וש"י מנקד חֲפֵצָיו „והם אהביו, ע"ד מאמר רשב"י ז"ל ראיתי את בני עליה... אם אלף... ואם שנים הם אני ובני הם. ור"ל: ביום שיקרא את בחיריו הוא נמצא בתוכם או הוא לבדו נמצא".

שורה 3—8: הנה אנכי מֵרים את לבבי עד אשר יעלה על בני עש ואמר, כי עתה תמצא בו מקום, אך אתה תגדל ממנו ואמצא אותך מעל לשיאו, וארחיב אותו (את לבבי) כ"כ עד כי גדל מאד, וגם הגלגל הנושא העליון שבגלגלים ילאה לנשאו, למען יהיה לך למחנה. ובכ"ז יותר שאני תמה על רחב לבבי יפלא בעיני כי ידידותך הגדולה מצאה בו מקום (ענין מלואו — שורה 8 — הוא: הממלא אותו). נשיאו (שורה 6) הוא כמו נשיא = נָשׂוֹא, וכמוהו קְרִי=קָרוֹא ודומיהם) שביחזקאל י"ב י' לדעת קצת מפרשים, וכ"פ ק, וש"י רוצה להגיה: נְשָׂאוֹ: כמו ולא נשא אתם הארץ (בראשית י"ג ו') ולפרש כמו שפרשנו.

שורה 3—4: חבר שמו נקרא, אולם הוא אין לו חבר עלי תבל ארצה, כי הוא „יחיד הדור ומפלאו". והעיר ק „אלה הם שמות הכבוד והתהלה בפי הערביים, והמשורר העתיקם ללשון הקדש". ראה בש"ש לדוקס צד 93.

שורה 5—8: בהולדו נראה עליו כבוד החן, ומאז ועד עתה לא יסף לְהֵרָאֹה עוד (עדה"כ שפטים י"ג כ"א) ולתת מהודו על איש, עד כי העלה הוא בדים, ר"ל הוליד בנים, והמה ידמו לו, מוצאם כמוצאו, „וכבוד החן" נראה גם עליהם. וע מפרש: מאז הִוָּלְדו נראה כבוד החן עליו ולא פסק החן ממנו (כדמתרג' ולא יספו במדבר י"א כ"ה: ולא פסקין) גם הוריש אותו לבניו.

שורה 9—10: המשורר ידמה את ר' אהרן אל מעין ואל ענף יפה, נחמד למראה ותאוה לעינים, ואחרי הזכירו, כי ידידו הוא יפה נוף ישתמש בלשון נופל על לשון ויאמר: המעין, אשר לא יכזבו מימיו, הוא ישקה את ארץ נוף (היא מצרים), והנוף, הענף היפה, הנה מנעם ומרפא בפריו. והרכבי כתב (הערות צד 202): „מעין ארץ ישראל הנקראת יפה נוף ישקה את ארץ נף היא ארץ מצרים, כי ר' אהרן בא למצרים מירושלים". ואני לא אדע זו מנין לו, ואף גם זאת כי לפי פרושו היה לו לנקד מַעְיַן. ודע כי מנעם (שורה 10) הוא תקון שתקן ק מדעתו עדה"כ תהלים קמ"א ד', אולם בכ"י ובדפוס הנוסחא אנעם. וכתב ע: „ואני כך אני מפרש את החרוז: מעין אשר יפה נופו סביביו (ר"ל הבדים אשר העלה) . . . ואולי תחת אנעם צ"ל אֶטְעַם, ואף כי חברו עם בי"ת השמוש לא יקשה בעיני המשורר הצריך ליתר". — מרפאו (שורה 10), כ' ע: „ואני קורא וּמַרְפֵּאוֹ (כי אין הכרח לקמץ תחת הפ"א, עי' שורה 16), ואל תדקדק עם המשורר כי הל"ל מרפָאו שו"א תחת הפ"א".

שורה 13: נא אמון, היא אלכסנדריא של מצרים, כאשר העיר כבר הרכבי.

שורה 15: ישעיה מ"ז ט'.

שורה 17—18: תבטח וכו', ר"ל עדת נא אמון תבטח בעלותה לבית דינו, כי הוא ישפט בצדק וידין במישרים כי יפלא ממנה דבר

שורה 7—8: ואחרי כי החרוזים באים מאליהם ועוד טרם נקראים הם עונים ומספרים שבחיך, זה אות כי לא פי המהלל אותך (עדה"כ משלי כ"ז ב'). כי אם קול חסדיך הרבים הוא המדבר מתוך גרוני. ורשד"ל מעיר עה"כ ירמי' ל"ו י"ח. חסדיך, נ"א: אהביך.

שורה 9—10: עדה"כ תהלים נ"ה ז' ועיין משלי כ"ג ה'; ראה גם דברים כ"ח מ"ט, משלי ל' י"ט. אל שמו הוא נוסח כתוב על הגליון, ובכ"י: על שמו.

שורה 12: עֲנָפֶהֶם, בכ"י ענפיהם, והוא נגד המשקל, ותקנתי עפה"כ יחזקאל ל"ו ו' וכן תקן רשד"ל ולא העיר מאומה.

שורה 13—14: ידעתי גם ידעתי, כי כגדולתך כן ענותנותך, וכל חפין לבך הוא להסתיר את יקרת נפשך ומעלותיך מעיני כל חי. אך החפץ הזה לא יצלח בידך, ואם תחבא אל הכלים, הנה זכר רב טובך הוא כנס על הגבעה ונראה עד למרחוק. בראש כל הר, נ"א: ברום כל הר, ובחרתי בנוסחא הראשונה, יען כי לפי דעתי המשורר כִּוֵּן לישעיה ל' י"ז.

שורה 15: תמרות, קרי: תימרות; ראה מנחת שי ליואל ג' ג'.

שורה 19—20: כנראה כתב רי"ה את השיר הזה לכבוד בן ברון בבואו אל מקומו של המשורר או לבקרהו בביתו, ולכן יאמר, כי נחפזו החרוזים לצאת, כי רק זה עתה ראו כי בא יבא האורח הנכבד, ויאמרו למהר לצאת לקראתו ולקבל את פניו.

ב.

כי"א ח"א ב'; כי"ב ח"א ס"ח; בכ"י צד 78; הרכבי ח"א צד 111

משקל השיר הוא הנקרא سريع.

שורה 1: עדה"כ מלאכי א' ו'.

שורה 2: מקראי, ישעיה מ"ח י"ב.

[**ב** = הערות הרה"ח רב"ז באכר; **ע** = הערות הרה"ח רא"א עהרליך; **ק** = הערות הרה"ח ר"ד קויפמאן; **ש"י** = הערות הרה"ח ר' שאול בן עבדאללה יוסף בהונקונג].

א.

כי"א ח"א, א'; כי"ב ח"א, ה'; נדפס ע"י הרשד"ל בס' אבני נזר לרמה"ל ח"ג צד 1 משקל השיר הוא הנקרא בל"ע رَجَز[1].

שורה 1—2: עדה"כ תהלים קכ"ו א', איוב ח' כ"א; לבבות (שורה 2) נמצא בד"ה א' כ"ח ט'. והעיר רשד"ל: „פיות ולבבות הם כאן לשון רבים במקום יחיד, וזה מצוי מאד במשורר הזה ובחבריו", וכלל זה נקוט בידך! וע"ד כונת הבית כ' רשד"ל: „זה כביר לא היתה לי שמחה עד אשר ראיתי אותך ואת מעלותיך ושמחתי, וגבה לבבי בך". פִּיּוֹת, נקרתי כן עדה"כ משלי ה' ד', ורשד"ל מנקד פֵּיּוֹת עדה"כ שפטים ג' ט"ז.

שורה 3—6: החרוזים נקרו בפי מאליהם ורעיוני לא קראו למו, ולא די כי לא נמנעו מבא ברסן משקלי שירי, כאשר הסכן הסכינו לעשות עד כה, אבל עוד מהרו לבא מעצמם בשמעם את שמך. וק רצה להגיה ולקרות „לי נמנעו" (שורה 5) ולפי"ז יאמר המליץ, כי משקלי השיר, אשר נמנעו לבוא בכפל רסנו אם הוא יקראם, כלם באו ועפו וסרו למשמעתו כאשר שמעו שם ר' יוסף בן ברון כאלו יעופו לכבדו. ואני את הנ"ל כתבתי. נקרה בפי נקרו, כ"ה בכ"י כדין נל"ה, ורשד"ל מגיה וגורס: נקרו בפי נקרא עפה"כ שמואל ב' א' ו'. נמנעו כמו במדבר כ"ב ט"ז. וָבָאוּ, קהלת ח' י'.

---

1) הרוצה לדעת יותר ע"ד המשקל יעיין בספרי Studien zu den Dichtungen Jehuda ha-Levi's (ברלין תרנ"ו) וימצא את מבוקשו.

הֶעָרוֹת.

זכרון

לנשמת חברנו ואחד מראשי חברתנו

החכם נודע לשם לתהלה ולתפארת

מהור״ר **דוד קויפמאנן** ז״ל

לזכר עולם יהיה צדיק

חברת „מקיצי נרדמים".

ספרים

היוצאים לאור בפעם הראשונה

על ידי

חברת מקיצי נרדמים

(הוקמה מחדש בשנת תרמ"ה)

בהשגחת ראשי החברה:

שנת ט"ו (תרנ"ט).

Dîwân Jehuda ha-Levi's.

BERLIN 1899.

Herausgegeben im Selbstverlage des Vereins **M'KIZE NIRDAMIM.**

(Dr. A. Berliner.)

In Commission bei J. Kauffmann

Frankfurt a. M.

דבר אל הקוראים.

הדיואן הזה אשר החילותי בע״ה להוציאו לאור היום הזה, יכלול את כל שירי ר׳ יהודה הלוי, הן אלה אשר לא יצאו עוד לאור עולם והן אלה אשר נדפסו כבר בספרים שונים, חדשים גם ישנים, כפי אשר קבצתים על יד בעמל רב מתוך הספרים הנדפסים וכתבי היד המונחים בבתי עקד הספרים הגדולים.

הדיואן יפרד והיה לשני ספרים. הספר האחד, והוא יצא ראשונה, יכלול את שירי החול, והספר השני יכיל בקרבו את השירים אשר יסודתם בהררי קדש. בסוף כל ספר וספר תדפסנה ההערות אל השירים הנמצאים בו.

החוברת הראשונה הזאת המונחת לפני מעלתכם, רק כחוברת לדוגמא תחשב. בשנה הבע״ל יצא לאור הספר הראשון עד תומו, והספר השני יצא לאור אח״ז אולי בפעם אחת.

המבוא, אשר יראה אור אחרי ככלות הדפסת כל הדיואן, יכלול את תולדות ר״י הלוי עפ״י מקורים נודעים ובלתי נודעים ושם ארבה לדבר גם על פעולותיו הספריות לכל פרטיהן.

ע״ד המשקל בשירי רי״ה הוצאתי כעת לאור ספר מיוחד, והרוצה לדעת דבר ברור אדות הענין הזה, ימצא שם את מבוקשו. מספרי זה לא הדפסתי רק אכסמפלארים במספר מעט, וכל הקודם לדרשו מידי זכה. מחיר הספר הוא שני מרק.

אני טרם אכלה לדבר אתן תודה מקרב ולב עמוק להחכמים הנודעים לשם לתפארת ולתהלה ר״א ניבואיר באוכספורד, ר״ד קויפמאן בבודאפעסט ור״א עהרליך בטילזיט, אשר היו לי לאחי עזר בהוצאת החוברת הזאת, ותמכו בימיני לבל תצא תקלה מתחת ידי, ואבקש מאת כל חכמי לב האוהבים את ספרתנו העברית והחפצים ביקרה, לקרוא את השירים המונחים לפניהם בחברת הראשונה בשים לב ולהעיר אותי על איזה שגיאות אשר ימצאון אולי בההוצאה הזאת — כי שגיאות מי יבין — ואנכי אתן להם תודה רבה ואת דבריהם אדפיס בשמם בתוך ההערות.

ואני תפלתי: יהי נועם ה׳ אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו.

חיים בראדי.

Adresse:

Dr. H. Brody, Berlin, Auguststr. 63.

דיואן

והוא

ספר כולל כל שירי אביר המשוררים

יהודה בן שמואל הלוי

יוצאים לאור

באספה אחת על פי כתבי יד וספרים נדפסים

עם הגהות ובאורים ועם מבוא

מאת

חיים בראדי

ואהזת חכמים אנשי שם העוזרים על ידו.

ספר ראשון:

שירי חול.

(הערות.)

ברלין תרנ"ט.

בדפוס צבי הירש ב"ר יצחק איטצקאווסקי.